

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

УДК 330.342.146:330.564.2]:331.5

Наталія Павліха
Ірина Цимбалюк
Олег Уніга
Лілія Коцан
Анастасія Савчук

**ЕКОНОМІКА ДОБРОБУТУ:
РЕГУЛЮВАННЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ
ТА РОЗВИТОК РИНКУ ПРАЦІ**

МОНОГРАФІЯ

Луцьк
Вежа-Друк
2022

УДК: 330.342.146:330.564.2]:331.5

E-45

Рекомендовано вченою радою
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 13 від 21 жовтня 2022 р.)

Рецензенти:

Оксана Полінкевич, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри підприємництва, торгівлі та логістики Луцького національного технічного університету

Наталія Савіна, доктор економічних наук, професор, проректор з наукової роботи та міжнародних зв'язків Національного університету водного господарства та природокористування

Наталія Хомюк, доктор економічних наук, доцент кафедри економіки, підприємництва та маркетингу Волинського національного університету імені Лесі Українки

Павліха Н. В.

Економіка добробуту: регулювання доходів населення та розвиток ринку праці [Текст] : монографія / Наталія Володимирівна Павліха, Ірина Олександрівна Цимбалюк, Олег Вікторович Уніга, Лілія Миколаївна Коцан, Анастасія Юріївна Савчук. – Луцьк : Вежа-Друк, 2022. – 212 с.

ISBN 978-966-940-435-0

У монографії здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нові наукові підходи до виконання актуального науково-практичного завдання, яке полягає в поглибленні теоретико-методичних засад, розробленні напрямів трансформації системи регулювання доходів населення та розвитку ринку праці в Україні. Розкрито зміст поняття «доходи населення», їх видову класифікацію, природу і причини диференціації доходів населення. Висвітлено форми регулювання доходів населення шляхом виокремлення державного, договірної та ринкового регулювання. Розроблено рекомендації щодо вдосконалення системи відрахувань з доходів населення. Подано змістову характеристику та концептуальні засади розвитку ринку праці як чинника зростання економіки добробуту. Обґрунтовано практичні рекомендації щодо розвитку ринку праці та зростання економіки добробуту в умовах європейської інтеграції.

Видання рекомендоване науковій спільноті, керівникам, управлінцям, менеджерам усіх рівнів та іншим зацікавленим особам.

ISBN 978-966-940-435-0

УДК: 330.342.146:330.564.2]:331.5

© Павліха Н. В., Цимбалюк І. О.,
Уніга О.В., Коцан Л.М.,
Савчук А. Ю., 2022

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ЕКОНОМІКИ ДОБРОБУТУ ТА РЕГУЛЮВАННЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ.....	7
1.1. Теоретичні основи економіки добробуту та огляд теорій про регулювання доходів населення	7
1.2. Зміст, форми та методи системи регулювання доходів населення	22
1.3. Методичні засади оцінки доходів населення	34
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА РІВНЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ ЇХ РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ... 47	
2.1. Аналіз рівня та динаміки доходів населення як показників розвитку економіки добробуту країни	47
2.2. Оцінка диференціації доходів населення	57
2.3. Аналіз ефективності системи регулювання доходів населення	65
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ ДОХОДІВ ТА РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ ДОБРОБУТУ В УКРАЇНІ	75
3.1. Концептуальні засади трансформації системи регулювання доходів населення	75
3.2. Оптимізація системи соціальних стандартів і гарантій.....	88
3.3. Рекомендації щодо вдосконалення системи відрахувань з доходів населення.....	97

РОЗДІЛ 3. РОЗВИТОК РИНКУ ПРАЦІ ЯК ЧИННИК ЗРОСТАННЯ ЕКОНОМІКИ ДОБРОБУТУ	105
3.1. Змістова характеристика розвитку ринку праці.....	105
3.2. Концептуальні засади регулювання та розвитку ринку праці	120
3.3. Методичні підходи до аналізу розвитку ринку праці.....	134
3.4. Практичні рекомендації щодо розвитку ринку праці та зростання економіки добробуту в умовах європейської інтеграції	146
ВИСНОВКИ.....	172
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	176
ДОДАТКИ.....	201

ВСТУП

Доходи населення, виступаючи головним джерелом формування купівельної спроможності та забезпечення життєво необхідних потреб населення, є основним індикатором суспільного розвитку країни. Наслідками кризових явищ, характерними для розвитку національної економіки на сучасному етапі є зростання бідності, зменшення рівня доходів населення, посилення соціального розшарування суспільства, відсутність чітко сформованого середнього класу. В цих умовах нерозв'язаними залишаються питання, пов'язані з невідповідністю системи соціальних стандартів і гарантій реальним потребам населення.

Заходи уряду, що запроваджувались для подолання зазначених негативних тенденції виявились неефективними, про що свідчить зниження реальних доходів населення, погіршення рівня його добробуту. У зв'язку з цим сучасна система регулювання доходів населення в Україні потребує трансформації та проведення ефективної політики в напрямках удосконалення регулювання соціальних стандартів і гарантій, реформування системи оподаткування доходів населення та оптимізації внесків на обов'язкове соціальне страхування.

Дослідженням проблем трансформації системи регулювання доходів населення, особливостям їх формування та розподілу приділено увагу таких вчених, як В. П. Антонюк, В. А. Базилюк, Л. І. Безтелесна, Д. П. Богиня, І. К. Бондар, І. Ф. Гнибіденко, О. І. Іляш, Т. М. Кір'ян, А. М. Колот, Н. В. Котис, В. І. Куценко, Е. М. Лібанова, В. О. Мандибура, В. М. Новіков, В. І. Павлов, У. Я. Садова, О. А. Савенко, М. П. Соколик та ін. Проблемою обчислення національного доходу, а потім і особистого доходу, займалися такі зарубіжні вчені, як: Дж. Р. Гікс, Дж. М. Кейнс, А. Маршалл, У. Петті, А. Пігу, Д. Рікардо, П. Самуельсон, А. Смит, Й. Шумпетер та інші.

Однак, попри значний обсяг публікацій із дослідженої тематики, залишаються недостатньо розробленими питання трансформації системи регулювання доходів населення як у науковому, так і

прикладному аспектах. Це потребує обґрунтування теоретико-методичних засад і розробки практичних рекомендацій щодо трансформації системи регулювання доходів населення в Україні.

Метою роботи є обґрунтування теоретико-методичних підходів та розробка практичних рекомендацій щодо трансформації системи регулювання доходів населення в Україні.

У монографії розкрито теорію про доходи населення та їх диференціацію. Визначено зміст та методи регулювання доходів населення, виокремлено державну, договірну та ринкову форми їх регулювання. Запропоновано методичний підхід до аналізу доходів населення, що базується на оцінці диференціації домогосподарств і населення за доходами.

Здійснено аналіз рівня, динаміки та диференціації доходів населення в Україні. Визначено ефективність системи їх регулювання.

Обґрунтовано концептуальні засади трансформації системи регулювання доходів населення, що характеризуються змінами у напрямках регулювання соціальних стандартів і гарантій та відрахувань з доходів населення. Розроблено методичні підходи визначення розміру мінімальної заробітної плати на основі її відповідності макроекономічним показникам. Запропоновано пропозиції щодо оптимізації системи соціальних стандартів та вдосконалення відрахувань з доходів населення.

Теоретичним підґрунтям дослідження є фундаментальні положення економічної теорії, класичні та сучасні теорії розвитку національного господарства. Розробка теоретико-методичних та прикладних засад трансформації системи регулювання доходів населення в Україні здійснювалася на основі системного підходу, який дозволив комплексно розглянути взаємодію форм і методів впливу на зміст та організацію відносин у системі формування й розподілу доходів населення.

Основні положення, викладені автором, доведені до рівня методичних розробок та прикладних рекомендацій, запровадження яких дозволить удосконалити систему регулювання доходів населення в Україні.

РОЗДІЛ 1

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ

ЕКОНОМІКИ ДОБРОБУТУ

ТА РЕГУЛЮВАННЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ

1.1. Теоретичні основи економіки добробуту та огляд теорій про регулювання доходів населення

Забезпечення зростання суспільного добробуту головним чином полягає в задоволенні потреб населення, які поступово кількісно зростають та якісно змінюються. Доходи населення, виступаючи основним джерелом задоволення потреб (фізичних, економічних, моральних, інтелектуальних, інших), впливають на рівень життя населення.

Проблема розподілу доходів була і залишається актуальною як в науковому змісті, так і практичному аспекті. Поняття «доход», «доходи населення» використовуються як показник соціально-економічної ситуації в країні, для характеристики процесів і явищ, що відбуваються в національному господарстві. Тому дослідження наукової природи доходів населення завжди перебувають у центрі уваги науковців.

В історії економічної думки теоретичні основи економіки добробуту закладено ще у працях фізіократів та представників класичної школи. Ф. Кене, К. Маркс, В. Мірабо, Дж.С. Мілль, В. Петті, Д. Рікардо, Ж.Б. Сей, А. Сміт, А. Тюрго, розробили теорію факторного розподілу доходів. Наприкінці XIX – початку XX століття у працях Е. Бем-Баверка, Л. Вальраса, Ф. Візера, К. Вікселля, П. Дугласа, Ф. Еджуорта, Дж.Б. Кларка, А. Маршалла, К. Менгера, В. Парето, Дж. Стіглера було закладено маржинальний підхід у формуванні факторних доходів. У працях Дж. Бьюкенена, Дж.М. Кейнса, А. Пігу, Я. Тінбергена, Е. Хансена, обґрунтовано участь держави у перерозподілі національного доходу у суспільстві за допомогою

фіскальної, економічної, соціальної політики. Соціальні підходи у теорії розподілу проявилися у працях К. Бюхера, Т. Веблена, Г. Еспінг-Андерсена, П. Струве, Р. Тітмасса, М. Туган-Барановського, Г. Шмоллера, Й. Шумпетера. Сучасні теорії розподілу доходів пов'язуються з дією інституційних механізмів та економічною поведінкою суб'єктів. Вони започатковані у працях О. Вільямсона, Т. Веблена, Дж.К. Гелбрейта, А. Дітона, Ф. Кастлза, Р. Коуза, Д. Норта, Дж. Роулса, А. Сена та інших учених.

Доходи населення сьогодні займають головне місце в системі оцінки рівня життя кожного громадянина. Вони виступають як джерело гарантування матеріальних та нематеріальних благ для розвитку особистості та суспільства загалом, а також – як джерело формування купівельної спроможності.

В економічній науці можна виділити кілька шкіл, які займались вивченням розподілу доходів населення. Так, класична школа політекономії вперше сформувала цілісну систему поглядів на проблеми розподілу доходів і детально розглянула одне з джерел доходів – заробітну плату. Представники кейнсіанства обґрунтували необхідність державного регулювання доходів та створення платоспроможного попиту населення [92, с. 284-290].

Оригінальна *теорія доходів*, яка була розроблена Карлом Марксом, ґрунтується на теорії додаткової вартості. Суть теорії доходів полягає в тому, що всі доходи промислових, торговельних і грошових капіталістів, а також землевласників, тобто прибуток, процент і земельна рента, розглядаються як результат розподілу ними додаткової вартості, створеної найманими робітниками у сфері матеріального виробництва [162].

В основу положень *теорії суспільного добробуту* покладено наукові погляди щодо забезпечення високого рівня життя всього суспільства та визначення критеріїв оцінки якості життя населення. Одним із представників теорії суспільного добробуту є Абрахам Маслоу, автор ієрархії потреб (піраміди потреб Маслоу).

Теорія доходів Адама Сміта сформувалася через трактування вартості як суми доходів, а також з того, що вартість ділиться на доходи. Відповідно до факторів виробництва доходи складають: праця – заробітна плата; капітал – прибуток; земля – рента. Адам Сміт розглядав добробут залежно від продуктивності суспільної праці та її пропорційності потребам споживачів, вважаючи джерелом добробуту зарплату, прибутки, ренту, а їх величину вважав залежною від загальних умов життя суспільства, від його багатства або бідності, процвітання, застою або занепаду, особливостей природи, того або іншого застосування праці або капіталу.

На думку Джеремі Бентам, добробут визначається щастям найбільшої кількості людей. У його концепції людина є виключно споживачем, причому спрямованим на негайне задоволення потреб. На основі положення про те, що всі люди мають ідентичні функції корисності доходу, доведено, що чим більше щасливих людей, тим вище добробут.

Альфред Маршалл розкриває взаємозв'язок суспільного добробуту з механізмом розподілу ресурсів і доводить, що рівновага попиту й пропозиції на ринку означає максимізацію загальної вигоди, яку отримують покупці й продавці. Економічний добробут вчений пропонує розглядати на основі надлишку споживача, тобто суми, яку споживачі готові заплатити за товар, мінус суму, яку вони дійсно платять. Цей надлишок визначає вигоду, яку покупці отримують від використання продукту, таку, яку вони самі собі уявляють [91].

Артур Пігу у праці «Економічна теорія добробуту» (1932) вперше використав поняття показників суспільного (економічного) добробуту. Вперше введено такі показники якості життя, як умови довкілля, відпочинку, доступність освіти, громадський порядок, медичне обслуговування тощо. Артур Пігу зауважує, що державне втручання у механізм використання ресурсів і розподілу доходів дозволяє оптимізувати добробут, оскільки вирівнювання доходів максимізує суму корисності в суспільстві. Вчений підкреслює, що суспільний (економічний) добробут не може дорівнювати загальному

добробуту, оскільки він не містить такі показники якості життя, як навколишнє середовище, взаємовідносини між людьми, місце в суспільстві, житлові умови, громадський порядок [129].

А. Пігу приділяв значну увагу перерозподілу доходів від багатих до бідних – трансферту доходів. «Теорія добробуту» А. Пігу, суть якої полягає в тому, що суспільний добробут розглядається як сума добробуту окремих індивідів. Основою суспільного добробуту є економічний добробут, що трактується як кількість задоволення, котре можна виразити в грошовому еквіваленті. В теорії добробуту А. Пігу розкриває «економічні» причини, яким чином вони діють на економічний добробут будь-якої країни. При цьому ця дія не є прямою, а відбувається через створення й використання об'єктивного додаткового економічного добробуту – національного доходу. Економічний добробут і національний дохід є частинами суспільного добробуту та вимірюється грошима [77].

Джон Мейнард Кейнс зазначав, що рівень добробуту визначає держава, впливаючи на рівень зайнятості ресурсів і розмір національного доходу. Він запровадив поняття «ефективний попит», який вважав головною умовою зростання національного доходу й зайнятості [68].

Вільфредо Парето сформулював принцип, який називається оптимум В. Парето. Суть цього принципу полягає у тому, що максимум добробуту досягається за умов оптимального розміщення ресурсів, коли будь-який їх перерозподіл не збільшує корисності в суспільстві.

Розрізняють два види доходів: дохід від економічної діяльності суб'єктів, що господарюють в суспільстві; доходи населення і їх перерозподіл між різними соціальними групами.

У підтвердження складності поняття доходу та відсутності загального його визначення у літературі часто наводиться точка зору Джона Хікса, який запропонував таке визначення *доходу* – «це максимальна кількість засобів, які можна витратити протягом деякого періоду часу за умови, що відповідно до наявних очікувань

капітальна вартість (у грошовому виразі) майбутніх надходжень збережеться колишньою» [172, с. 291]. Серед можливих формулювань доходу Джон Хікс найбільш прийнятною вважав таке, що «переслідує мету показувати людям на практиці, скільки вони можуть споживати, не роблячи при цьому себе більш біднішими» [172, с. 289].

Наведені формулювання покладені в основу концепції доходів, що була прийнята у Системі національних рахунків ООН у 1993 році. Згідно з нею дохід слід визначати як максимальну суму, яку можна витратити на споживання протягом деякого періоду і в цей самий час зберегти наприкінці цього періоду капітал, який був на початку [53, с. 72]. Зрозуміло, що по відношенню до доходів населення вище зазначене трактування потребує подальшого поглиблення та деталізації.

Розкриваючи зміст доходу, звернемо увагу на думку А. А. Чухна, який підкреслював важливість *наукового розуміння природи доходу* як соціальної оцінки результатів економічної діяльності [194, с. 510].

Доходи населення, з точки зору розкриття їх матеріального змісту та джерел, можна визначити як суму грошових засобів і матеріальних благ, які отримані або створені громадянами за певний період часу [156, с. 120]. Це сукупність грошових коштів та натуральних надходжень, спрямованих на підтримку фізичного, морального, економічного та інтелектуального стану людини і на задоволення їх потреб.

З точки зору взаємозв'язку досліджуваної категорії з показниками соціально-економічного розвитку країни, що відображають результати процесу відтворення, *доходи населення* слід розглядати як таку частину виробленого суспільного продукту з відрахуванням матеріальних затрат, яка привласнена ним за певний період часу [203, с. 10].

Бортнік С.М., Іщук Х.В. запропонували визначення доходів населення як загальної кількості грошових, матеріальних засобів, які

забезпечують фізіологічне, матеріальне, економічне, моральне та інтелектуальне існування людини, отриманих або вироблених людиною за певний проміжок часу. На їх думку, доходи населення можуть виражатися не лише грошима, а й матеріальними засобами. Під матеріальними засобами запропоновано розуміти товари власного виробництва, які роботодавці презентують своїм працівникам, путівки на відпочинок, екскурсії, навчання працівників, забезпечення житлом, харчування, проїзні квитки тощо. Ми погоджуємося з точкою зору Бортнік С.М., Іщук Х.В. про те, що визначення поняття «доходи населення» викликає певні розбіжності в поглядах як вітчизняних, так і зарубіжних вчених щодо його трактування [11].

Зокрема, з точки зору однієї групи вчених (Є.П. Качана, Завіновської Г.Т., Брича В.Я., Дяківа О.П., Васильченка В.С.), *поняття «доходи населення»* розкрито, як «...суму грошових коштів і матеріальних благ, які домашні господарства одержали за певний проміжок часу у натуральному вигляді для підтримання фізичного, морального, економічного та інтелектуального стану людини» [68, с. 166]. Роль доходів визначається тим, що рівень споживання населення прямо залежить від їх рівня. З іншої точки зору (Гриньової В.М.) *доходи населення* – це інструмент для визначення рівня добробуту суспільства [27, с. 145]. На думку С. Панчишина та Н. Холода, *доходи населення* – це сукупність грошових коштів і натуральних надходжень, які домогосподарства отримали за певний період [126, с. 133]. Г.А. Оганян, у свою чергу, ототожнює доходи домогосподарств і доходи населення. Він розглядає дані поняття лише як грошову категорію і вважає, що дохід домогосподарства – це загальна сума грошей, яку отримала особа або родина протягом певного періоду (як правило, за рік) [106, с. 67].

На основі цього пропонуємо трактувати *доходи населення* як *багатогранну категорію*, сутність якої проявляється у соціальній та економічній компонентах. Науковий зміст *соціальної компоненти* доходу полягає у його здатності задовольняти матеріальні та духовні

потреби населення, є основою відтворення та розвитку людського потенціалу, відображає добробут громадян та ступінь їх соціальної захищеності. *Економічна сутність* доходу проявляється у формі виробленого за певний період суспільного продукту за вирахуванням матеріальних затрат та відображає систему розподільчих відносин в країні, є індикатором розвитку процесів і явищ, що відбуваються в національному господарстві.

У загальному доходи населення є результатом розподілу доданої вартості, що використовується на поточне споживання для задоволення суспільних потреб та заощадження, що можуть бути інвестовані у розвиток економіки.

Погоджуємось із думкою Македона Г.М., що в даний час роль грошових заощаджень населення, як головного каталізатора економічного розвитку і зростання недооцінена. Результатом державного регулювання доходів населення на сьогодні є перерозподіл доходів в бік споживання шляхом посилення податкового навантаження на доходи та збільшення соціальних відрахувань. Крім того неефективне використання заощаджень на вирішення поточних фінансових проблем скорочує грошові заощадження населення, які можуть використовуватися в якості інвестиційного джерела як на макрорівні, так і на мікрорівні, з точки зору індивідуального заощадника – через участь населення в ринку цінних паперів, шляхом вкладення коштів на банківські депозити, страхові поліси, житлові позики та інше, шляхом індивідуальної підприємницької діяльності [90, с. 154].

Дослідження теоретичних підходів до визначення доходів населення показало їх складну природу, оскільки в цій категорії переплітаються інтереси населення і держави, працівників і роботодавців, працюючих і непрацюючих верств населення [82, с. 6].

Розрізняють грошові і натуральні доходи населення (рис. 1.1).

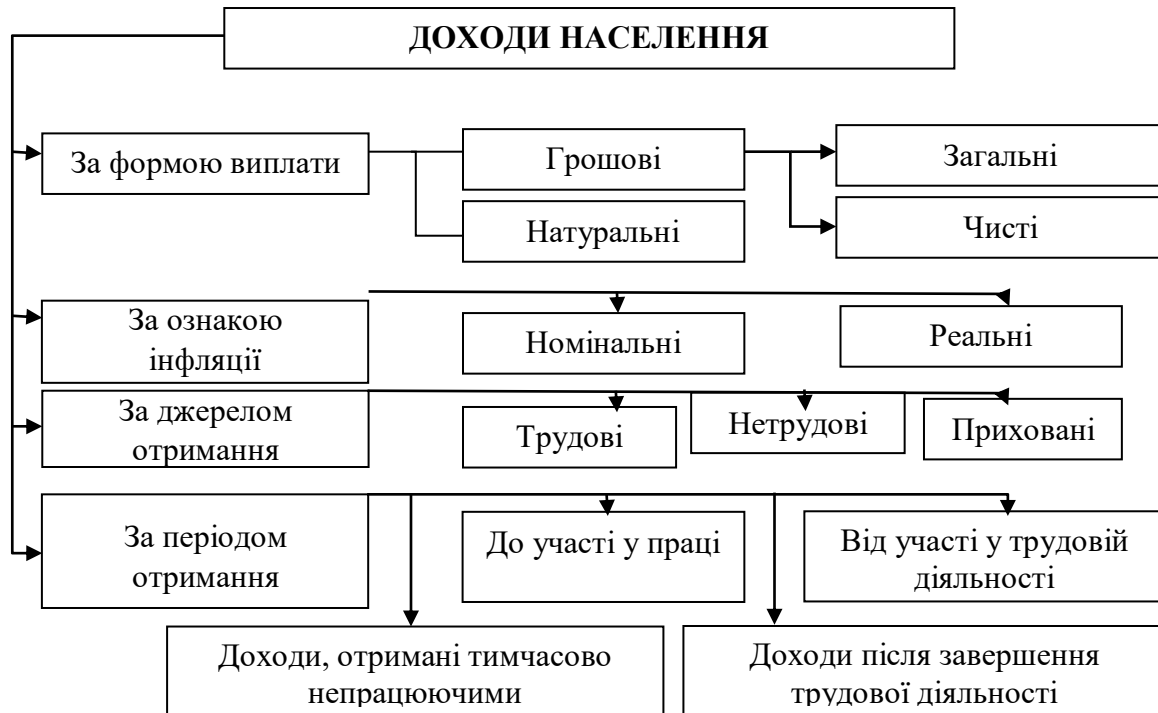

Рис. 1.1. Види доходів населення

*Складено авторами.

Грошові доходи – це усі грошові надходження у вигляді оплати праці, доходів від підприємницької діяльності, пенсій, стипендій, різних допомог, доходів від власності у вигляді відсотків, дивідендів, ренти, сум від продажу цінних паперів, нерухомості та ін. У свою чергу, *натуральні доходи* – це продукція, вироблена домашніми господарствами для власного споживання. Натуральні доходи включають продукцію особистого підсобного господарства, що використовується на особисте споживання, трансферти в натуральній формі, а також заробітну плату в натуральній формі.

Загальні доходи містять усі надходження і розраховуються до сплати податків та обов’язкових платежів. *Чисті доходи населення* – результат перерозподільних процесів, доходи, що залишаються після здійснення зазначених платежів. Чисті доходи коригуються з урахуванням натуральних соціальних трансфертів.

Окрім того, розрізняють номінальні та реальні доходи. *Номінальні доходи* – це величина нарахованих виплат і натуральних

видач. *Реальні доходи* – це номінальні доходи, скориговані на зміни цін на товари і тарифів на послуги. Їх величина залежить від величини номінальних доходів та рівня заробітної плати.

Індекс споживчих цін впливає на купівельну спроможність номінальних доходів населення таким чином [160]:

$$D_r = D_n / I_c, \quad (1.1)$$

де D_r – доходи реальні;

D_n – доходи номінальні;

I_c – індекс споживчих цін.

Номінальні й реальні доходи, а також розміри та динаміка основних доходів окремих груп населення, таких, як заробітна плата, пенсія або стипендія, дають загальне уявлення про рівень життя.

Залежно від джерел формування доходи можуть бути трудові, нетрудові, приховані. *Трудовий дохід* – це дохід, який отримує працівник у результаті своєї економічної діяльності, як наймана робоча сила чи у разі самостійної зайнятості. Види трудових доходів: доходи від основної роботи за наймом, доходи від вторинної зайнятості. У свою чергу, *нетрудові доходи* являють собою отримання спадщини, вигравів, дивідендів від цінних паперів, а також від діяльності, що ведеться з відхиленнями від чинних у державі правових норм і норм моралі.

Залежно від циклів життєдіяльності людини розрізняють доходи: до участі в праці; від участі у трудовій, підприємницькій, громадській діяльності; тимчасово непрацюючими; після завершення трудової діяльності.

Сукупний дохід населення розкриває стан його матеріального забезпечення. Він формується: грошовими доходами населення, доходами від домашнього господарства; вартістю безоплатних послуг, що отримуються за рахунок коштів Державного та місцевих бюджетів і фондів підприємств (медичних, освітніх, транспортних та інших послуг); соціальними трансфертами в грошовій формі та ін.

Структура сукупного доходу показана на рис. 1.2.

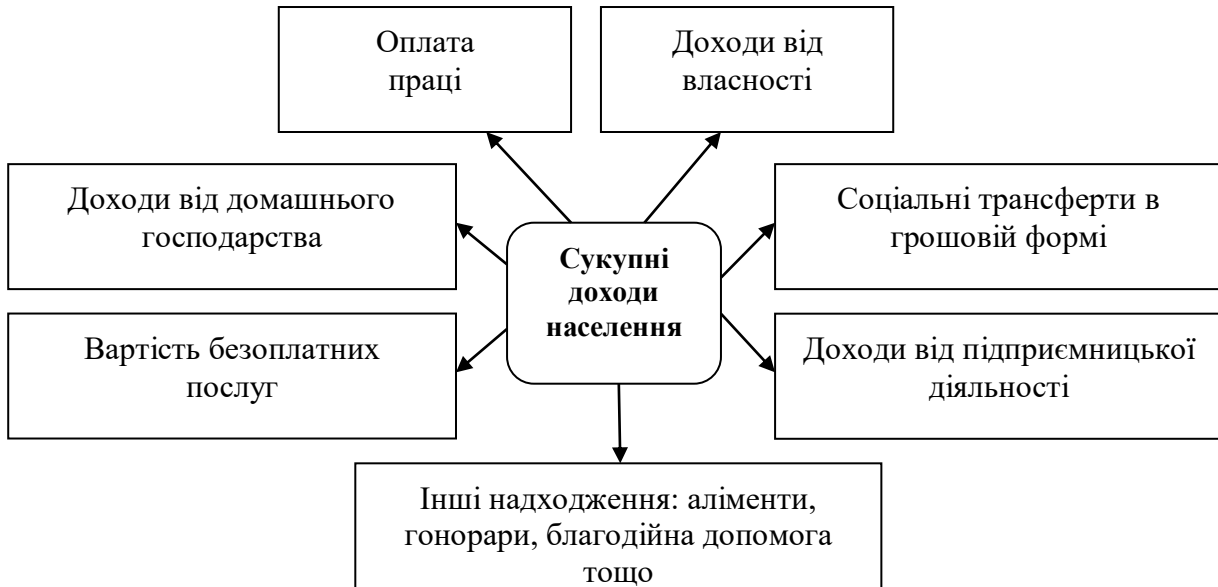

Рис. 1.2. Структура сукупних доходів населення

*Складено авторами.

Розмір *оплати праці* включає в себе: винагороду за виконану працю, оплату відпусток, святкових днів та іншого не відпрацьованого часу відповідно до трудового законодавства та колективних договорів, стимулюючі доплати і надбавки, премії та одноразові заохочувальні виплати, компенсаційні виплати, пов'язані з режимом роботи й умовами праці тощо.

Соціальні трансферти, або трансфертні платежі представляють собою передачу ресурсів у грошовій і натуральній формах державними і некомерційними організаціями (професіональними, релігійними, благодійними тощо) населенню. До соціальних трансфертів у натуральній формі належать товари та послуги, які надаються конкретним особам чи домогосподарствам за рахунок коштів Державного, регіонального і місцевих бюджетів або недержавних (суспільних) соціальних фондів на безоплатній основі. У свою чергу, до соціальних трансфертів у грошовій формі відносяться пенсії, соціальні допомоги, стипендії, страхові компенсації, відшкодування витрат інвалідам, відшкодування збитків репресованим громадянам.

Дедалі більшого значення набуває дохід від підприємницької діяльності, що являє собою винагороду підприємцю за виконання ним своїх функцій та формується за рахунок частини прибутку, що залишається у розпорядженні підприємця після виплати процентів за кредит і цілковито залежить від ефективності господарювання.

Бюджет сім'ї складається з двох частин – дохідної і витратної. На доходи та витрати сімей впливають чинники, зумовлені типом сім'ї, який, у свою чергу, залежить від чисельного і соціально-демографічного складу, співвідношення працюючих і утриманців, характеру зайнятості, рівня отримуваних доходів, забезпеченості житлом, предметами культурно-побутового призначення, місця проживання, характеру розселення, району проживання тощо. У структурі джерел сукупного доходу сімей за останні роки відбулися певні зміни. Частка доходів у вигляді оплати праці, що становить основну частину сукупного доходу сімей, має тенденцію до зниження, збільшується питома вага доходів від особистого підсобного господарства, питома вага інших джерел також має тенденцію до зростання.

Використання сукупного доходу, який ураховується в сімейному бюджеті, здійснюється за такими напрямками: споживчі витрати; податки, збори, платежі; інші витрати; накопичення.

У процесі реалізації доходів частина їх використовується на споживання матеріальних благ, частина – на споживання послуг, до яких входять освітні та культурні послуги, охорона здоров'я і все те, що формує та дає розвиток трудовому потенціалу. На структуру споживання впливають не лише величина грошових доходів, а й зміни структури населення, підвищення його освітнього та культурного рівня, тобто підвищення якості трудового потенціалу.

Доходи населення формуються на різних рівнях економіки і в своїй динаміці вони проходять стадії формування, первинного розподілу за чинниками виробництва, перерозподілу, формування

кінцевих доходів і їх використання. В умовах ринкової економіки доходи залежать від індивідуальних і колективних результатів праці, ефективності економіки в цілому.

На формування доходів населення впливають *чинники двох рівнів: загальнодержавного та особистісного*. Факторами загальнодержавного рівня визначено: соціально-економічну ситуацію в країні; державні економічну, фіскальну, соціальну політики; рівень зайнятості населення; рівень податкового навантаження; спосіб формування соціального бюджету; частку соціальних витрат у ВВП; розгалуженість соціальних програм; ступінь розвинутості підприємницької діяльності тощо. У свою чергу, факторами особистісного рівня є: професія, освіта, досвід роботи, кваліфікація працівника, його інтенсивність праці, особистісні якості тощо.

Основними каналами доходів населення є трудові доходи (заробітна плата, премія, ін.), доходи від підприємництва (прибуток), доходи від власності (рента, відсотки та ін.), доходи від індивідуальної трудової діяльності, інші надходження (гонорар, спадщина, ін.).

Кролевець О.А. зазначив, що сучасний механізм формування сукупних доходів населення має ринкову та неринкову складові [82] (рис. 1.3).

З огляду на вище зазначене, слід розрізняти *ринкові доходи населення* – це доходи в межах ринкових трансакцій, які включають доходи населення через ринок праці, підприємницьку діяльність, отримання доходів від ділових активів та власності. У свою чергу, *неринкові доходи населення* формуються поза межами ринкових трансакцій та охоплюють такі доходи, як соціальні трансферти держави, приватні трансферти та доходи у натуральній формі в особистому підсобному господарстві.

Рис. 1.3. *Модель механізму формування доходів населення*

**Складено на основі [82].*

Внаслідок впливу певних об'єктивних факторів, пов'язаних з особистими досягненнями або пов'язаних з економічним станом, демографічною ситуацією, політичними процесами, особливо в умовах ринкової економіки, відбувається нерівність у розподілу доходів.

Диференціація доходів населення – це відмінності в рівні доходів на душу населення або одного зайнятого. Цей соціально-економічний показник характеризує міру нерівномірності розподілу матеріальних і духовних благ між членами суспільства. Виробничі відносини, що панують у суспільстві, визначають кількість або частку, в яких

суспільний продукт розподіляється між групами населення, а також принцип його розподілу.

Факторами диференціації доходів населення є фактори, що визначають розмір індивідуальних та особистих доходів кожного члена суспільства. До них відносимо: професійні якості, вік, рівень освіти, індивідуальні здатності, кваліфікація; працьовитість, мотивація, розмір і склад сім'ї, володіння власністю, соціально-економічне середовище існування, інше.

У літературі зазначається, що в капіталістичному суспільстві диференціація доходів населення виражає стосунки експлуатації і класової нерівності і пов'язана перш за все з різними джерелами доходів у представників антагоністичних класів: зарплата, з одного боку, прибуток на капітал («незароблений дохід») — з іншою. Будучи однією з форм прояву загального закону капіталістичного накопичення, диференціація доходів населення відображає діаметрально протилежні тенденції динаміки долі трудящих і долі капіталістів в суспільному багатстві. Буржуазна офіційна статистика, як правило, не дає повної картини існуючої диференціації: вона оперує так званим споживчим доходом, що не охоплює всієї суми капіталістичного прибутку. Але навіть за цими неповними джерелами, диференціація доходів населення у більшості капіталістичних країн відносно велика.

В соціалістичному суспільстві, де основу розподілу матеріальних і духовних благ складає праця, відмінною є диференціація доходів населення. В таких країнах доходи населення складаються із зарплати робітників і службовців, оплати праці колгоспників, вступів від особистих підсобних господарств, виплат з суспільних фондів вжитку (пенсій, стипендій, посібників) і т.д. До цього потрібно додати безкоштовні послуги населенню, вжитки, що надаються за рахунок суспільних фондів, і що збільшують розмір сукупних доходів сімей.

Зауважимо, що природа та причини диференціації доходів в Україні відрізняються від розвинутих європейських країн, в яких високий рівень диференціації доходів населення сформувався під

впливом дії законів ринку та конкуренції. На відміну від цього, в Україні з причини нерівномірного стихійного розподілу державних ресурсів між окремими групами та приватними особами, що відбулося у кризовий період під час процесів роздержавлення та приватизації, було порушено принцип соціальної справедливості. Наслідок цього – високий рівень поляризації населення та *прихованість значної частини доходів населення*. Не всі доходи проходять процедуру декларації, оскільки вони отримані від нелегальної чи напівлегальної діяльності. Частина доходів населення в Україні пов'язані з тіньовою економікою, що являє собою приховану економічну діяльність. Загалом сформована соціальна модель України відзначається низькою часткою трудових ресурсів населення та високими обсягами соціальних трансфертів, значними диференціаціями доходів та рівнем їх тінізації, деградацією ринку праці з одночасним зрушенням як попиту, так і пропозиції робочої сили.

Погоджуємося з думкою Зайця В.С., що «процес формування доходів пов'язаний з широким спектром актуальних проблем – зокрема, порушення його нормального перебігу спричиняє в суспільстві надмірну диференціацію за доходами та бідність, обумовлює зростання обсягів соціальних трансфертів та відповідних бюджетних витрат, покриття яких за складних соціально-економічних умов здійснюється здебільшого через грошову емісію, що прискорює інфляцію і, відповідно погіршує становище вразливих верств населення. Інший, не менш важливий аспект цієї проблеми, – забезпечення прийняттого рівня міжрегіональної диференціації доходів населення, зайнятого в аналогічних секторах економіки та видах діяльності» [51, с. 119].

Слід зазначити, що нерівність населення за доходами спричинена їх диференціацією, породжує макроекономічну нестабільність. Адже нерівність населення виступає чинником його бідності і веде до вторинного перерозподілу доходів через соціальні трансферти. У свою чергу, масштабні соціальні трансферти обумовлюють високі бюджетні витрати, а відтак і бюджетний

дефіцит, необхідність покриття якого провокує інфляцію. Як наслідок – інфляція впливає на доходи бідніших верств населення та провокує посилення нерівності, виносячи її на новий виток спіралі [104, с. 107].

Сучасні наукові трактування процесу формування сукупних доходів населення та змістовного наповнення категорії «дохід» представники різних наукових шкіл подають практично тотожними. У науковій літературі доходи розкрито як надходження у грошовій або натуральній формі, які формуються внаслідок використання факторів виробництва суб'єктами господарювання [10, с. 298; 50, с. 57–60].

Погоджуємося з твердженням В.Д. Базилевича про доцільність трактування доходів у широкому розумінні (як усієї сукупності надходжень із різних джерел до населення чи суб'єктів господарювання) та вузькому (як певного потоку грошових надходжень юридичних і фізичних осіб, що формується за одиницю часу) [46, с. 298].

Як бачимо, проблема доходів населення та їх диференціації не є новою для економічної науки. Питанням розкриття сутності доходів населення присвячено численні праці як іноземних, так і вітчизняних вчених. Незважаючи на значний обсяг наукових доробок про доходи населення, залишаються не вирішеними теоретичні і практичні проблеми, пов'язані з процесами їх регулювання.

1.2. Зміст, форми та методи системи регулювання доходів населення

В науковій літературі справедливий розподіл доходів населення розглядається як умова, необхідна для економічної стабілізації та зростання. Це пояснюється наступними моментами. По-перше, групи населення, які отримують велику кількість прибутку, не схильні до вкладання своїх коштів чи їх заощадження в межах України, а орієнтовані на вивіз за кордон свого капіталу та споживання більш дорогих та імпортованих товарів. По-друге, підвищення рівня доходів найнижчого рівня суспільства призведе до збільшення ними рівня

споживання національних товарів та послуг, що у свою чергу стимулюватиме розвиток національного виробництва, підвищить інвестиційну активність і зростання зайнятості. По-третє, більш рівномірний підхід до розподілу доходів є психологічно важливим і позитивним чинником. Якщо майнова нерівність і збільшення диференціації в рівнях доходів між рівнями населення збільшуватиметься, можлива небезпека протидії реформам держави з боку людей з досить низьким рівнем заробітної плати, але достатньо високоосвічених для того, щоб розуміти, що реформи не будуть покращувати їхній рівень життя. В подальшому це може спричинити загрозу підвищення соціальної небезпеки [131, с. 146].

Забезпечення справедливого розподілу доходів населення тісно пов'язане з проведенням *ефективної політики у сфері регулювання доходів населення*, що представляє собою систему норм і заходів виконавчого, законодавчого, контролюючого характеру, що спрямована на розробку і впровадження нормативів і макроекономічних параметрів, для регулювання порядку формування первинних доходів населення, їх перерозподілу, формування кінцевих доходів, їх використання на споживання і накопичення.

Карпенко Н.В. відзначає, що *регулювання доходів* – це складова, органічна частина соціально-економічної політики будь-якого суспільства. Політика доходів впливає на мотивацію праці найманих працівників та підприємців на благо розвитку економіки в цілому. Зростання ВВП, національного доходу, в свою чергу, сприяє підвищенню доходів населення, рівня його життя [66].

В науковій літературі існують відмінні підходи до визначення сутності поняття «регулювання». Так, вітчизняні і зарубіжні вчені пропонують розглядати *регулювання* як: процес втручання держави в економіку загалом, адміністративно-правову регламентацію розвитку бізнесу. В довідковій літературі термін «регулювання» розкрито як процес впливу з метою впорядкування, встановлення правильної взаємодії окремих частин організаційно-економічного механізму.

Рябчук О.Г., досліджуючи еволюцію регулювання доходів населення шляхом їх оподаткування, розкриває *сутність*

регулювання як «вплив на об'єкт із метою зміни або збереження стану (поводження, впливу), здійснюваний в рамках системи організованих відносин. Регулювання не може здійснюватися без організації, при цьому його основними функціями є: оцінка обстановки; розробка та ухвалення рішення; планування; доведення до виконавців цілей і способів реалізації конкретних практичних дій; розміщення коштів; інтеграція (координація і взаємодія) суб'єктів регулювання; контроль; оцінка результатів» [152, с. 44]. Дослідником зазначається, що окремі питання державного регулювання оподаткування доходів населення вивчені науковцями минулих років та розглядаються у працях багатьох сучасних науковців, серед яких автором визначено: В. Андрущенко, С. Брю, А. Буковецький, О. Василик, К. Віксель, О. Данілов, К. Макконнелл, П. Мельник, П. Мікеладзе, Д. Мілль, Ш. Монтеск'є, Ф. Нітті, П. Самуельсон, Ж. Сей, Ж. Сімонді, В. Федосов та ін.

Більш детальна характеристика регулювання доходів населення за організаційно-економічними ознаками знаходить своє відображення як *вид регулювання* (пряме та опосередковане, довгострокове, короткострокове, антиінфляційне, антикорупційне та ін.).

Дослідження теоретичних підходів до визначення системи регулювання доходів населення показало складну природу цієї системи, тому що в ній «переплітаються інтереси населення і держави, працівників і роботодавців, працюючих і непрацюючих верств населення» [142].

На нашу думку, *система регулювання доходів населення* являє собою комплексну взаємодію форм і методів впливу на зміст та організацію відносин у системі формування й розподілу доходів. Вона визначається характером регулюючих відносин, складом учасників (суб'єктів) процесу регулювання, об'єктом і сферою регулювання та ін.

Визначаючи сутність концепту «система регулювання доходів населення» варто виділити такі її складові елементи: ринкове

регулювання, державне регулювання і договірне регулювання, комплексна взаємодія яких впливає на процеси формування і розподілу доходів населення країни (рис. 1.4).

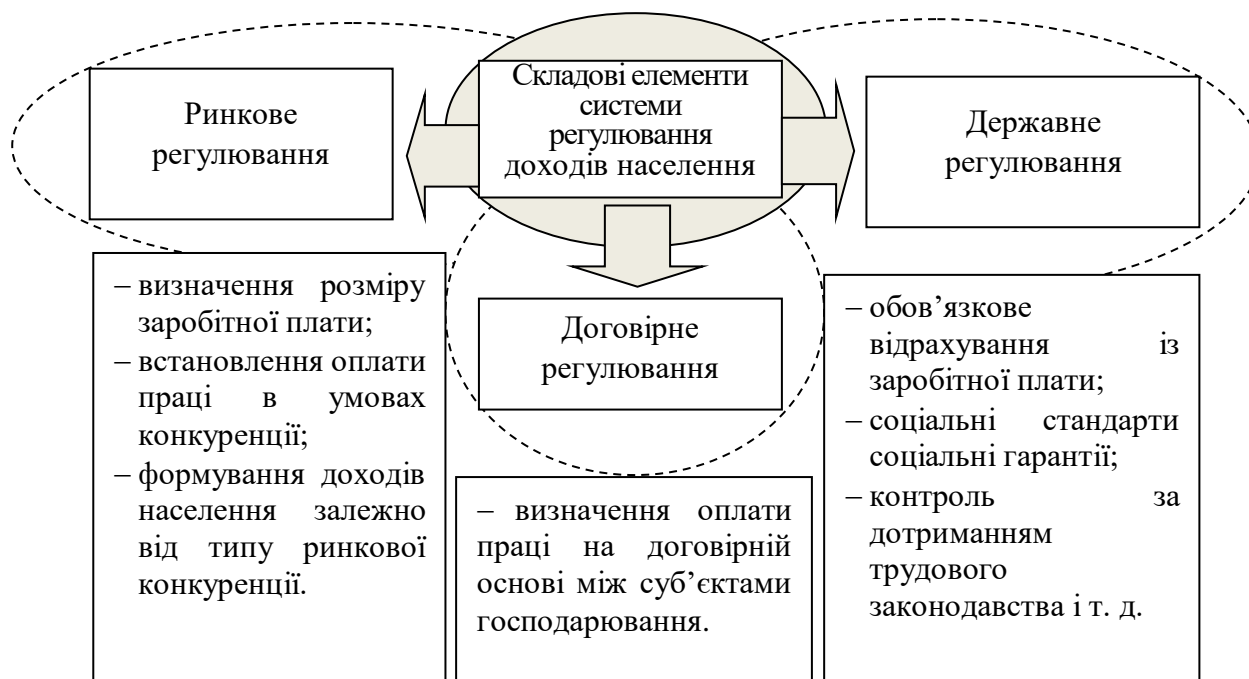

Рис. 1.4. Система регулювання доходів населення

*Складено авторами.

Система регулювання доходів населення належить до складних соціальних-економічних систем, оскільки всередині неї виникають формалізовані відносини та взаємозв'язки між суб'єктами соціально-трудоу і економічних відносин у процесі розподілу матеріальних і духовних благ між членами суспільства. Дана система взаємодіє із зовнішнім середовищем і тому є відкритою.

Застосування системного підходу до розкриття сутності регулювання доходів населення дозволяє виявити і оцінити взаємозв'язок і взаємозалежність між елементами системи, а саме проаналізувати особливості ринкового, державного та договірного регулювання, їх вплив на процеси формування реальних доходів населення, розробити напрямки подальшої трансформації цієї системи, спрогнозувати можливі зміни і необхідні заходи підвищення ефективності її функціонування. Система регулювання доходів

населення повинна здійснюватись безперервно та динамічно, ефективно впливаючи на процеси формування і розподілу доходів. Для ефективного функціонування досліджуваної системи законодавчі, аналітичні процедури, планово-економічні, організаційні заходи, інформаційне й фінансове забезпечення та інші складові її діяльності повинні відповідати державним завданням, що ставляться перед системою і бути взаємно узгодженими.

Стабільне функціонування ринкового механізму формування підприємницьких і трудових доходів доповнюється його державним регулюванням; відповідністю наявного рівня доходів вартості життя задля достатності для повноцінного задоволення основних потреб населення; достатньою кількістю доходів для інтелектуального, фізичного та духовного розвитку людини; соціальною справедливістю, тобто недопущенням збільшення рівня надмірної диференціації доходів між різними рівнями населення; якомога рівномірним розподілом доходів між усіма верствами населення тощо.

Впродовж XVIII-XX століть відбулася еволюція поглядів від невтручання держави в механізм ринкового формування доходів до необхідності активного регулювання цього процесу та забезпечення перерозподілу доходів між різними верствами населення. Загальновідомим є факт, що *ринкове регулювання доходів населення* передбачає ринковий механізм розподілу доходів населення, та породжує надмірну нерівність, яка певною мірою нівелюється втручанням держави. Це втручання є необхідним не тільки у зв'язку з зменшенням нерівності в доходах, а й з причин утримання непрацездатних членів суспільства (пенсіонерів, інвалідів, дітей-сиріт та інших), надання допомоги безробітним та іншим соціально незахищеним верствам населення, мобілізації коштів для вирішення екологічних проблем; забезпечення розвитку фундаментальної науки, освіти, охорони здоров'я, обороноздатності країни, утримання державного апарату.

Ринкове регулювання доходів населення здійснюється шляхом формування і розподілу доходів населення під впливом ринкових

механізмів. У свою чергу інші види регулювання доходів здійснюються за допомогою соціальних виплат держави, приватних трансфертів тощо.

Використання *договірного регулювання доходів населення* (передусім оплати праці), як свідчить зарубіжний досвід, є сприяє вирішенню різноманітних питань, пов'язаних з соціально-трудовими відносинами. В порівнянні із державним, договірне регулювання характеризується більшою динамічністю та адаптивністю, що дозволяє більш швидко реагувати на зміну соціально-трудових відносин в процесі формування й розподілу доходів шляхом внесення коректив у зміст колективних договорів та угод різних рівнів задля узгодження інтересів сторін цих відносин.

Щирба І.М. справедливо зауважила, що державне регулювання створює політику оплати праці, а договірне – реалізує її [201, с. 192-196]. Як вірно зазначає Щирба І.М., в Україні «система договірного регулювання оплати праці проходить етап становлення і характеризується статусною невизначеністю суб'єктів даного регулювання, необлігаторійністю укладання угод і договорів та ін. *Механізм такого виду регулювання оплати праці потребує удосконалення законодавчих норм і положень, які забезпечать реалізацію цього механізму на всіх рівнях трудових відносин* [201, с. 192-196]. Щирба І.М., розкриваючи зміст договірного регулювання оплати праці в Україні, звертає увагу на наявність відповідного нормативно-правового забезпечення цього виду регулювання. Зокрема, договірне регулювання доходів населення регламентується Кодексом законів про працю, Господарським кодексом, Законами України «Про оплату праці», «Про колективні договори і угоди», «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)», «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», «Про об'єднання громадян», «Про освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність» і включає в себе колективно-договірне регулювання оплати праці (генеральна, галузева, регіональна угоди і колективний договір) та індивідуально-договірне (трудова угода, контракт).

Щирба І. зазначає заходи, які необхідно здійснювати для ефективного функціонування договірної системи оплати праці, а саме [201, с. 192-196]: визначити правовий статус колективних договорів і угод різних рівнів; сформувати представницькі органи працедавців; забезпечити реалізацію принципу рівноправності сторін (рівного доступу до інформації при укладанні колективного договору); зобов'язати працедавців усіх рівнів вести переговори по регулюванню соціально-трудова відносин; укладати договори на недержавних підприємствах; посилити позиції держави у правовому забезпеченні формування колективно-договірної системи, а також контролю за її дотриманням; розширити кількість обов'язкових елементів у договорах і угодах, а саме: порядок індексації заробітної плати і її залежність від кваліфікації, професіоналізму, фактичного результату праці працівника, а також від ефективності діяльності підприємства, адже достатньо повні і змістовні колективні договори і угоди є надійною правовою основою для належних умов праці, в тому числі і її оплати.

На сучасному етапі в більшості країн світу сформована *система державного регулювання доходів населення*, яка спрямована на часткове зниження диспропорцій в особистих доходах населення, що породжуються ринковою системою господарювання.

Державне регулювання доходів населення – це система норм і заходів виконавчого, законодавчого, контролюючого характеру, які спрямовані на створення умов для нормального розвитку робочої сили та її відтворення, зменшення рівня соціального напруження в суспільстві. *Суть державного регулювання доходів* полягає в наступному: розподілі та перерозподілі доходів через державний апарат за допомогою диференційованого оподаткування різних груп одержувачів соціальних виплат та доходів; підвищенні доходів незаможних верств населення; зниженні рівня соціальної напруженості; створенні необхідних умов для усунення диспропорцій, пов'язаних з неоднаковими виробничими факторами зайнятості населення.

Дутчак А.В. зазначає, що державне регулювання доходів здійснюється шляхом встановлення прожиткового мінімуму та розміру мінімальних доходів, диференційованого оподаткування різних груп одержувачів доходів та соціальних виплат населенню, регулювання цін і тарифів, регулювання регіонального рівня життя населення, забезпечення соціальних пропорцій тощо [44].

Державне регулювання доходів населення має ґрунтуватись на реальних фінансових можливостях країни та забезпеченні збалансованості інтересів усіх верств населення, а також реалізації норм і гарантії щодо отримання доходів, розмір яких забезпечував би громадянам і членам їх сімей достатній життєвий рівень [9].

Основним джерелом, на якому ґрунтується політика доходів населення, є Конституція України, де визначено принципи формування доходів: соціальна справедливість; право на будь-який (в рамках закону) вид діяльності, який дозволяє отримувати гідну винагороду за пророблену працю; солідарність та соціальне партнерство усіх верств населення; поступове збільшення (індексація) доходів; доцільність економічної діяльності; право на професійні об'єднання [76].

Реун Г.П. розкрив загальнодержавні пріоритети регулювання структурних пропорцій доходів населення та відзначив, що Україна має сформовану систему державного регулювання доходів населення, яка використовує такі основні інструменти: визначення та забезпечення основних соціальних стандартів і гарантій; визначення рівня оплати праці в бюджетній сфері; формування механізму оподаткування доходів населення; надання населенню соціальних трансфертів; індексація доходів [142].

Індексація доходів населення як інструмент державного регулювання їх обсягу ефективно використовується у різних країнах світу (Додаток А), що доводить її ефективність та доцільність використання у вітчизняній практиці.

Суб'єктами, що впливають на регулювання доходів населення, є державні установи та організації, які здійснюють регулювання процесів у соціальній сфері. Об'єктами регулювання доходів

населення виступають соціально-трудова відносини між робітником та працедавцем, соціальний захист населення.

В Україні державне регулювання доходів населення забезпечується наступними інституціями: Верховною Радою України, Президентом України, Міжнародною організацією праці (МОП), Міністерством соціальної політики, профільними міністерствами, Державною службою зайнятості України, Державною інспекцією з питань праці.

Регулювання оплати праці з боку держави є важливою складовою державного регулювання доходів населення. Воно здійснюється за такими основними напрямками, як податкова політика, законодавство, тарифні угоди, та регулюються «Кодексом законів про працю в Україні». В цьому документі встановлені основні соціальні гарантії, розмір мінімальної заробітної плати та пенсій, інші питання, пов'язані з формуванням фондів оплати праці.

Державне регулювання оплати праці – це скоординована діяльність держави на галузевому, центральному та регіональному рівні управління щодо забезпечення результативності та ефективності системи оплати праці, яке здійснюється через нормативно-правові та законодавчі механізми оподаткування та державних гарантій.

Одним із інструментом регулювання доходів населення є *податкова система державного регулювання заробітної плати*, що полягає у тому, що з однієї сторони держава здійснює економічні та фіскальні дії, формує певну частку грошових фондів, а з іншої – захищає права платників податків. Як зазначає Рябчук О.Г., становлення системи податкового регулювання доходів населення є «результатом її тривалої еволюції від розрізнених, невпорядкованих форм до забезпечення їх узгодженості, сумісності, відповідності одна одній і системі в цілому» [152, с. 45].

Відзначимо, що державне регулювання доходів населення за допомогою системи оподаткування виступає одним із напрямів податкової політики. Етапи еволюції системи оподаткування доходів населення на території України представлені на рис. 1.5.

Рис. 1.5. Етапи еволюції системи оподаткування доходів населення на території України
Складено авторами на основі [152].

На нашу думку, *трансформація системи регулювання доходів населення* – це процес якісних перетворень системи інструментів і методів, що характеризуються такими змінами – щодо рівня оплати праці, окремих елементів соціальних стандартів і гарантій, механізму оподаткування доходів населення, надання населенню соціальних трансфертів, індексації доходів.

Цільовими орієнтирами трансформації системи регулювання доходів населення є створення необхідних умов для забезпечення виконання доходами населення основних функцій (відтворювальної, мотивуючої, стимулюючої, регулюючої та соціальної), а також стримування необґрунтованого їх зростання, не пов'язаного з реальними можливостями національної економіки.

Для України регулювання доходів населення є надзвичайно актуальним питанням, адже в умовах нестабільної економічної ситуації існує гостра суперечність між обмеженістю ресурсів для реалізації соціальних програм і зростаючими вимогами до кінцевого попиту, як одного з головних чинників економічного зростання. Усе це вимагає розробки концептуальних основ формування національної політики формування та розподілу доходів населення.

Поглиблення економічної кризи, зростання бідності, зменшення рівня доходів і витрат населення, посилення соціального розшарування соціуму та інфляції, незадовільний ступінь розвитку соціальної сфери, що спостерігається останніми роками в багатьох регіонах України, призвели до подальшого погіршення демографічної ситуації і зниження рівня та якості життя населення України [71, с. 184].

За таких умов забезпечити стабільний розвиток країни можливо лише за умови подолання бідності та підвищення добробуту. Відтак, удосконалення теоретичних і практичних підходів до державного регулювання соціально-економічного розвитку в контексті формування доходів населення в Україні набуває нової актуальності.

Не зважаючи на значні напрацювання в напрямку вирішення зазначеної проблеми, низький рівень добробуту громадян України обумовлює необхідність проведення подальших досліджень сучасних тенденцій у формуванні доходів, задля обґрунтування напрямків

удосконалення державного регулювання та підвищення рівня життя населення.

Рівень та динаміка доходів населення є визначальним індикатором соціально-економічної ситуації в країні, основою відтворення та розвитку людського потенціалу. Структура формування доходів та витрат відображає систему розподільчих відносин країни, добробут її громадян, ступінь їхньої соціальної захищеності.

Пряма взаємозалежність рівня доходів і ефективності економіки означає, що держава має одночасно забезпечити умови економічного зростання і піднесення ефективності та паралельно здійснювати більш ефективну політику доходів [142]. Так, у розвинутих країнах світу регулювання доходів виступає одним з головних елементів державного управління економікою.

Інструментами системи державного регулювання доходів населення є визначення та забезпечення основних соціальних стандартів і гарантій; встановлення мінімальної заробітної плати та рівня оплати праці в бюджетній сфері; стягнення податків та виплат із доходів населення; виплата соціальних трансфертів; індексація доходів.

Процес зростання диференціації доходів населення є не регульованим. Заробітна плата виступає основним інструментом подолання бідності. Результати аналізу показують, що навіть середня величина заробітної плати не забезпечує нормальних умов відновленні працівників та членів їх родин. Низький рівень доходів працюючого населення є причиною посилення соціальної напруженості та нерівності, гальмує формування середнього класу.

Наслідком процесів трансформації ринкової економіки в Україні стала поява низки негативних соціально-економічних явищ, серед яких найбільш гостро постає проблема бідності та зростання соціальної нерівності. Ситуація ускладнюється існуванням тіньової економіки та складністю об'єктивно оцінити рівень диференціації населення за доходами. Відсутність єдиної загальноприйнятої методики, а також неточність статистичних даних щодо доходів

населення обумовлює потребу у продовженні досліджень існуючих методологічних підходів до аналізу доходів населення задля розробки пропозицій щодо їх вдосконалення та визначення перспектив їх використання при обґрунтуванні напрямів трансформації системи регулювання доходів населення.

1.3. Методичні підходи до аналізу доходів населення

Аналіз підходів, присвячених проблемі визначення та обґрунтування показників і критеріїв диференціації доходів населення свідчить, що це питання залишається на сьогодні дискусійним, і немає єдиного підходу до його вирішення.

Визначено, що *основними методами державного регулювання доходів* є: встановлення мінімальних соціальних стандартів і гарантій; встановлення умов і розмірів оплати праці в бюджетній сфері; визначення порядку та умов оподаткування доходів; забезпечення державного соціального страхування; здійснення державної соціальної допомоги; здійснення бюджетного регулювання і фінансування соціальної сфери; здійснення індексації доходів [82, с. 8].

Здійснюючи характеристику формування, стану, структури, доходів населення необхідним є чітке визначення термінів та категорій, що використовуються при аналізі. Фляшнікова А.Б. зазначає, що національне законодавство оперує схожими за суттю термінами, які мають різне змістове наповнення і в реальності часто мало співвідносяться між собою [171].

Зокрема, для характеристики рівня доходів населення, їх достатності застосовуються такі терміни, як «межа малозабезпеченості», «прожитковий мінімум», «мінімальна заробітна плата» та ін. Відповідно до Закону України «Про межу малозабезпеченості» [136], межею малозабезпеченості визначено величину середньодушового сукупного доходу, який забезпечує непрацездатному громадянину споживання товарів і послуг на мінімальному рівні, встановленому законодавством. Величину її

вартості періодично переглядають за поданням Кабінету Міністрів України відповідно до зростання індексу цін на споживчі товари і послуги разом з уточненням показників державного бюджету. На зміну законодавчій нормі «межа малозабезпеченості» наприкінці 2000-го року запроваджено норму «прожитковий мінімум», він визначається як вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості.

З прожитковим мінімумом пов'язані такі категорії, як мінімальна заробітна плата і мінімальна пенсія. Мінімальна заробітна плата – це законодавчо встановлений розмір заробітної плати за просту, некваліфіковану працю, нижче якого не може здійснюватись оплата за виконану працівником місячну, погодинну норму праці (обсяг робіт) [137].

Мінімальний розмір заробітної плати, мінімальний розмір пенсії за віком, неоподаткований мінімум доходів громадян, розміри державної соціальної допомоги та інші соціальні виплати – це основні *державні соціальні гарантії*.

Зазначимо, що у країнах Європейського союзу механізм встановлення мінімальної заробітної плати використовується із врахуванням прожиткового мінімуму через важелі соціального партнерства – взаємодії держави, бізнесу і профспілок. Так, відповідно до стандартів Європейської соціальної хартії мінімальна заробітна плата становить 2-2,5 прожиткових мінімуму.

Сергієнко О.М. розкрив наявні у сучасній світовій практиці підходи до визначення рівня мінімальної заробітної плати, або сукупності потреб, які вона має забезпечити. В основу першого підходу покладено розрахунок «споживчого кошику» – вартісний вираз мінімальних потреб життєво важливих товарів та послуг, необхідних для збереження життя. За цим підходом встановлення мінімальної заробітної плати спрямовано на подолання бідності та

передбачає захист найменш кваліфікованого персоналу. Другий підхід передбачає встановлення такого рівня мінімальної заробітної плати, який дозволяє задовольнити основні фізичні та соціальні потреби населення не тільки за рахунок тарифної ставки, а й за рахунок усієї отриманої заробітної плати. За другим підходом рівень мінімальної заробітної плати співвідноситься із рівнем середньої заробітної плати, що склалася. Так, у Японії вона становить близько 44% середньої заробітної плати, відповідно у США – близько 50%, у Франції – близько 60%, у Нідерландах досягає 75 %. До 2016 року в Україні використовувався перший підхід, коли розмір мінімальної заробітної встановлювався на рівні прожиткового мінімуму для працездатних осіб [154].

Оскільки прожитковий мінімум на сьогодні не відповідає сучасним життєвонеобхідним потребам населення, тому, на нашу думку, орієнтація на прожитковий мінімум, як на першооснову всієї системи оплати праці втрачає свій сенс. Мінімальна заробітна плата має відповідати вартості робочої сили і встановлюватись відносно середнього рівня заробітних плат. Тому в Україні виникає потреба поступового переходу до другого підходу визначення розміру мінімальної заробітної плати, що дозволить наблизитись до передових країн світу не лише за рівнем цін споживчих товарів, але й за рівнем купівельної спроможності заробітної плати.

З проблемою нерівності тісно пов'язане питання бідності населення.

В основі існуючих методик оцінки доходів населення покладена *ознака їх достатності*. Її суть у науковій літературі розкрито через показник бідності. Термін «бідність» у національному законодавстві з'явився пізніше, ніж термін «малозабезпеченість». Для визначення бідності розробляються мінімальні стандарти рівня життя – встановлені в законодавчому порядку нормативні показники, що забезпечують мінімально необхідний рівень задоволення основних потреб населення.

У Методиці комплексної оцінки бідності від 18.05.2017 № 827/403/507/113/232, що була розроблена на виконання Стратегії

подолання бідності від 16 березня 2016 року N 161-р [139], та плану заходів на 2016-2017 роки з реалізації Стратегії подолання бідності від 08 серпня 2016 року № 573-р [134], бідність визначено як неможливість підтримувати спосіб життя, притаманний конкретному суспільству в конкретний період.

Показник бідності оцінюється за абсолютним і відносним критеріями. Застосування абсолютного критерію дозволяє характеризувати ту частку населення, чиє споживання є нижчим від рівня фактичного прожиткового мінімуму. У свою чергу, відносний критерій застосовується через поріг медіанного рівня сукупних еквівалентних витрат у розрахунку на умовного дорослого, що визначається за даними обстеження умов життя домогосподарств України.

На нашу думку, застосування прийнятої методики оцінки бідності є недостатньо коректним, адже обсяг доходів, необхідний для підтримання способу життя, притаманному певному етапу розвитку суспільства та країни, знаходить свій вираз у встановленні норм соціальних стандартів і гарантій. Зауважимо, що в умовах сьогодення в Україні норми соціальних стандартів і гарантій є не об'єктивно визначеними та потребують їх перегляду, тому рівень бідності згідно цього підходу априорі буде нижче реального.

У зв'язку з цим, аналіз доходів лише за критерієм їх достатності, який покладено в основу прийнятої методики оцінки бідності, є неповним та потребує доповнення оцінкою концентрації та нерівності розподілу доходів між різними групами населення.

Чуприна О.О. розкриває чотири групи науково-методичних підходів до оцінки бідності [192; 193]:

- порівняння доходів або витрат індивідів (домогосподарств) з певною абсолютною величиною – нормативом;
- аналіз структури витрат;
- самоідентифікація, що базується на особистому сприйнятті суб'єктом свого майнового положення;

– виявлення депривації – незадоволеності потреб через відсутність у індивідів (домогосподарств) благ з визначеного членами суспільства мінімально необхідного набору.

На нашу думку, перші два підходи можуть бути використані для аналізу доходів населення, тоді як наступні – є досить суб'єктивними і можуть використовуватись як додаткові характеристики.

У методиці оцінки доходів населення, яку пропонують Благун І. С., Дмитришин Л. І., виділено такі основні напрями: коли доходи розглядаються як компонента якості життя в країні; коли розкривається міжрегіональний аспект рівня, чинників і тенденцій динаміки доходів населення [9].

Для аналізу розподілу доходів населення використовують два підходи: родинний (розподіл доходів серед домогосподарств) і функціональний (за чинниками виробництва) розподіли. Родинним називають такий розподіл, який показує, як доходи розподіляються між окремими домогосподарствами. Функціональний розподіл характеризує структуру доходів населення, а саме частку у них заробітної плати, доходів від підприємницької діяльності, рентних доходів тощо [9]. Функціональний розподіл доходів показує, якою є структура грошового доходу, тобто яку частку доходів суспільства становлять заробітна плата, соціальні допомоги, прибуток та змішаний дохід тощо. Родинний розподіл доходів показує, як грошовий дохід суспільства розподіляється між окремими домогосподарствами. При цьому доходи родини мають складнішу структуру, яка визначається наявністю в економіці різних форм власності, що безпосередньо впливають на формування, розподіл і перерозподіл доходів.

На нашу думку, оцінити рівень добробуту населення лише за абсолютними величинами та показниками середніх доходів досить важко, оскільки вони не відображають фактичного розподілу доходу між різними верствами населення. Тоді як доходи розподіляються за групами населення нерівномірно. Зростання диференціації доходів населення, як правило, супроводжується збагаченням невеликої кількості людей та зубожінням решти населення та є наслідком

значних економічних перетворень у країні, недосконалості законодавчої сфери, існування тіньової економіки та ін. [33].

Відтак метою державного регулювання доходів є не лише збільшення їх абсолютної кількості, але і згладжування нерівності у їх розподілі. Керівництво країни повинно проводити розумну та виважену політику регулювання доходів населення, вдало використовуючи наявні у нього інструменти.

Вище зазначені методичні підходи можуть бути застосовані для характеристики доходів населення. Але в умовах високого рівня тінізації економіки вони втрачають свої переваги. Їх практичне застосування ускладнюється отриманням своєчасної, повної та достовірної інформації щодо рівня структури та джерел доходів населення. Вирішити цю проблему можна на основі методичного підходу, суть якого полягає у декомпозиції нерівності та аналізу доходів не лише населення, але і домогосподарств, як статистичної одиниці, що менш схильна до заниження (приховування) рівня своїх доходів з метою ухилення від оподаткування.

Система показників, для проведення декомпозиції нерівності доходів узагальнена на рисунку 1.6. Особливістю запропонованої нами методики аналізу доходів населення виступає *декомпозиція нерівності доходів*. Вона базується на застосуванні двох підходів: родинного, який включає оцінку доходів домогосподарств та їх диференціації; особистісного, коли аналізуються доходи населення.

Питання застосування методичного підходу декомпозиції нерівності як стандартної процедури для визначення внеску певної складової в загальну нерівність розглянув А.Г. Гвелесіані, який визначив два виміри компонентів в процесі аналізу диференціації грошових доходів. Серед них – декомпозиція за групами населення (декомпозиція показника диференціації на нерівність всередині груп населення і між ними) та декомпозиція за джерелами доходів [23].

Об'єктивність і повнота даних про доходи населення значно знижується в умовах приховування доходів від оподаткування. Тому більшої актуальності набувають матеріали вибіркового обстеження умов життя домогосподарств. Дане обстеження було запроваджено на

постійній основі у 1999 році та базується на міжнародних стандартах і відповідає сучасній соціально-демографічній ситуації в країні [130].

Рис. 1.6. Методичні підходи до аналізу доходів населення

* Систематизовано авторами.

Слід зазначити, що аналіз доходів при цьому здійснюється на основі якісної оцінки й обрахунку системи кількісних показників.

Якісна оцінка передбачає формування висновків на основі аналізу показників рівня та структури середньодушових доходів.

Найбільш поширеними показниками, що використовуються для аналізу доходів населення, є середній дохід і порівняння з ним. Середній показник характеризує типове значення доходу в загальній їх сукупності, а відхилення відображає широту варіації доходів.

Для аналізу розподілу доходів населення застосовується середня арифметична величина, коли загальний фонд грошових доходів (фонд оплати праці) ділиться на загальну чисельність населення

(працівників) і визначається розмір доходу за умови рівномірного розподілу доходів у суспільстві.

Аналіз середніх доходів за регіонами дозволяє оцінити рівень доходів залежно від місця проживання населення, регіону.

Кількісна оцінка здійснюється із застосуванням ряду показників оцінки диференціації та концентрації доходів населення, які дозволяють побачити, наскільки інтенсивно протікають ці процеси в країні. Показники диференціації ґрунтуються на порівнянні розподілу кількості населення і розподілу загального обсягу доходів. Вони дають можливість оцінити ступінь нерівномірності розподілу доходів і концентрацію їх у верств населення з найбільшими доходами. Серед показників кількісної оцінки визначено:

- розподіл населення за рівнем середньодушових доходів – це показник питомої ваги або відсотки населення в тих чи інших заданих інтервалах середньодушових грошових доходів та розрахунок на цій основі рівня модальних, медіанних та середніх доходів.

Середньодушовий грошовий дохід – це відносний показник, який обчислено як відношення грошових доходів (у середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство) до середнього розміру домогосподарства. Показник середньодушового доходу застосовується для визнання статусу малозабезпеченої особи, аналізу динаміки рівня доходів, проведення міжрегіональних порівнянь.

Мода відображає такий рівень доходу, який найчастіше зустрічається в загальній сукупності їх варіації.

Медіана – це величина доходу, який одержують індивіди, що знаходяться в середині розподілу. На відміну від середньої арифметичної медіана не залежить від крайніх значень доходів.

– розподіл загального обсягу грошових доходів за різними групами населення – показник у відсотках до частки загального обсягу грошових доходів, яку має кожна з двадцяти процентних (десяти процентних) груп населення. Цей показник наочно представив економіст Лоренц у вигляді кривої фактичного розподілу доходу (крива Лоренца).

Крива Лоренца – це функція розподілу, що показує, яку частку із сукупного доходу отримує кожна група населення. Теоретично рівний розподіл доходів представлено на графіку у вигляді бісектриси, коли кожна група населення отримує дохід пропорційної чисельності.

– коефіцієнти концентрації доходів. Найбільш поширеним є індекс Джині, за допомогою якого визначається нерівномірність розподілу доходів між різними верствами населення. Коефіцієнт (індекс) Джині розраховується з часткою доходів, отриманих окремою групою населення і характеризує відхилення фактичного розподілу доходів серед рівних за чисельністю груп населення від лінії їх рівномірного розподілу. Чим більше індекс Джині, тим більша нерівність [19]. Серед інших статистичних показників, що використовуються для визначення рівня концентрації можна назвати коефіцієнт Герфіндаля-Гіршмана.

– коефіцієнти диференціації доходів, які показують співвідношення середньодушових грошових доходів між останньою і першою групами населення. Для аналізу показників нерівності доходів застосовується децильний коефіцієнт їх диференціації, який розраховується шляхом співвідношення доходів двох крайніх децильних груп. Децильний коефіцієнт диференціації показує, у скільки разів доходи 10 % найбільш забезпеченого населення перевищують доходи 10 % найменш забезпеченого населення. Чим вище це співвідношення, тим вищим є ступінь диференціації доходів.

Для аналізу розподілу доходів використовують два підходи, які можна визначити як: родинний (розподіл доходів серед домогосподарств) і особистий (розподіл доходів населення). Під родинним розуміється такий розподіл, який показує, як доходи розподіляються між окремими домогосподарствами. Особистий розподіл відображає групи населення за доходами на одну особу.

Найбільш детальна інформація отримана в процесі аналізу доходів населення, є на рівні домогосподарств. Доходи домогосподарств вимірюються показниками грошових і сукупних доходів та сукупних ресурсів. Як зазначає Рекун Г.П., доходами

вважаються будь-які грошові або матеріальні надходження домогосподарств, які можуть бути ними використані на задоволення різноманітних потреб за умови, що при цьому не зменшується вартість наявного майна [142].

Крім того, показники оцінки диференціації доходів населення за рівнем їх надходження, що наводяться офіційною статистикою ведуться за грошовими доходами і загальними доходами.

Починаючи з 2007 року в Україні в основу дослідження диференціації населення за рівнем матеріальної забезпеченості, покладені показники грошових та загальних доходів замість показників грошових та сукупних витрат, які застосовувались у 1999-2006 рр. Це обумовлено тим, що починаючи з 2004 року в окремих регіонах, а в 2006 році – майже в усіх регіонах спостерігалось перевищення рівня доходів населення над рівнем їх сукупних витрат. Тому у сучасних умовах показники доходів стали більш точно відображати реальний стан добробуту населення, ніж показники витрат, використання яких було доцільними у попередні роки [130].

Застосування зазначеної методики дає можливість об'єктивно оцінити рівень, динаміку доходів, їх концентрацію і диференціацію відповідно до реальних умов в країні.

Ефективність запропонованої методики обумовлюється дотриманням ряду методичних принципів здійснення аналізу доходів населення таких, як:

- науковості, що в контексті дослідження рівня, структури, диференціації, концентрації доходів населення передбачає, що усі розрахунки повинні бути науково обґрунтованими, тобто відображати достовірні факти, явища, процеси та відповідати сутності об'єктивних економічних законів і закономірностей щодо формування і розподілу доходів;

- адекватності – результати здійснених розрахунків мають відповідати сучасній ситуації в країні;

- гнучкості – здатність змінювати та коригувати методику аналізу доходів населення відповідно до об'єктивних економічних, політичних та соціальних умов;

– системності, суть якого полягає у використанні системи якісних та кількісних показників, поєднання яких дозволить отримати достовірні результати та визначити взаємозв'язок між різними видами доходів, джерелами їх формування, окреслити можливі наслідки зміни одного із видів доходу;

– комплексності, що передбачає використання сукупності якісних та кількісних показників, які дозволяють провести різнобічне дослідження доходів населення, процесів їх формування та розподілу;

– коректності – аналіз повинен базуватися на максимально об'єктивній статистичній інформації.

Дотримання зазначених принципів дозволить системно оцінити доходи населення та врахувати їх багатоаспектність. При цьому важливим є застосування алгоритму аналізу із використання достовірних статистичних даних.

Отже, проведені дослідження науково-методичних основ економіки добробуту та регулювання доходів населення дає змогу дійти таких висновків:

1. Огляд теорії про доходи населення дозволив виявити, що у науковій літературі зміст поняття «доходи населення» розкрито як багатогранну категорію. Звернута увага на соціальну компоненту, яка полягає у здатності доходу задовольняти матеріальні та духовні потреби населення, є основою відтворення та розвитку людського потенціалу, відображає добробут громадян та ступінь їх соціальної захищеності, та економічній компоненті, що проявляється у формі виробленого за певний період суспільного продукту за вирахуванням матеріальних затрат та відображає систему розподільчих відносин в країні, є індикатором розвитку процесів і явищ, що відбуваються в національному господарстві.

2. Запропоновано розрізняти ринкові доходи населення (доходи в межах ринкових трансакцій, які включають доходи населення через ринок праці, підприємницьку діяльність, отримання доходів від ділових активів та власності) та неринкові доходи населення (формується поза межами ринкових трансакцій та охоплюють такі

доходи, як соціальні трансферти держави, приватні трансферти та доходи у натуральній формі в особистому підсобному господарстві).

3. Висвітлено видову класифікацію та структуру сукупних доходів населення, внаслідок чого виявлено, що джерелами їх формування є: оплата праці, доходи від власності, доходи від домашнього господарства, соціальні трансферти у грошовій формі, доходи від підприємницької діяльності, вартість безоплатних послуг, інші надходження (аліменти, гонорари, благодійна допомога) тощо.

4. Розкрито диференціацію доходів населення як важливий соціально-економічний показник, що характеризує нерівномірності розподілу матеріальних і духовних благ між членами суспільства. Відзначено, що природа та причини диференціації доходів в Україні суттєво відрізняються від розвинутих країн світу, в яких високий рівень диференціації доходів сформований під впливом дії законів ринку та конкуренції.

5. Ефективна політика у сфері регулювання доходів населення представляє собою систему норм і заходів виконавчого, законодавчого, контролюючого характеру, що спрямована на розробку і впровадження нормативів і макроекономічних параметрів, для регулювання порядку формування первинних доходів населення, їх перерозподілу, формування кінцевих доходів, їх використання на споживання і накопичення. Розкрито форми регулювання доходів населення шляхом виокремлення державного, договірною та ринкового регулювання, що, на відміну від наявних трактувань, дає можливість визначити та систематизувати напрями здійснення заходів щодо оптимізації рівня, структури та концентрації доходів населення країни;

6. Дослідження еволюції системи оподаткування доходів населення на території України дозволило виявити інтенсивні трансформаційні процеси у цьому секторі національної економіки. Трансформацію регулювання доходів населення визначено як процес якісних перетворень системи інструментів і методів, що характеризуються змінами рівня оплати праці, окремих елементів соціальних стандартів і гарантій, механізму оподаткування доходів

населення, надання населенню соціальних трансфертів, індексації доходів.

7. Запропоновано методичний підхід до аналізу доходів населення, який передбачає декомпозицію нерівності доходів, що базується на оцінці диференціації домогосподарств (родинний підхід) і населення (особистий підхід) за доходами та здійснюється на основі якісної оцінки й обрахунку системи кількісних показників. Це дає можливість об'єктивно оцінити рівень, динаміку доходів, їх концентрацію і диференціацію відповідно до реальних умов в країні.

8. Обґрунтовано доцільність проведення аналізу із застосуванням статистичних даних щодо доходів домогосподарств. Це пояснюється тим, що в умовах значної тінізації економіки України та приховування доходів від оподаткування матеріали вибіркового обстеження умов життя домогосподарств є більш об'єктивними і повними, ніж дані про доходи населення, отримані на основі опитування окремих осіб.

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА РІВНЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ ЇХ РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ

2.1. Аналіз рівня та динаміки доходів населення як показників розвитку економіки добробуту країни

На сучасному етапі одним із найбільш важливих завдань державної соціальної політики України є забезпечення неухильного та динамічного зростання реальних доходів усіх верств населення, подолання бідності та створення умов для формування середнього класу. Рівень добробуту її громадян є основним індикатором соціально-економічного розвитку будь-якої країни.

Механізм регулювання доходів в Україні не є достатньо ефективним, про що свідчить зниження реальних доходів населення, яке не вдалося ліквідувати і до теперішнього часу. За класифікацією Світового банку Україна належить до країн із середнім рівнем доходів населення [71].

Результатом соціально-економічної політики у сфері регулювання доходів є не лише їх обсяг, але і формування оптимальної структури за джерелами надходжень. Категорія доходів населення відображає економічні зв'язки між членами суспільства з приводу споживання виробленого продукту за рахунок їхньої трудової активності, використання власності, яка перебуває в їхньому розпорядженні, та соціальних трансфертів, тому джерела доходів та їх структура є одним із критеріїв соціального розшарування суспільства.

На рівень добробуту населення чималий вплив має не лише обсяг, але й структура доходів. В Україні на сьогодні сформувалась структура доходів, що не є оптимальною. Низька частка оплати праці у сукупних доходах та висока частка доходів із соціальних джерел (пенсій, допомоги, пільг тощо), свідчить про неефективний механізм регулювання доходів населення, низку цінність праці та утриманську

позицію державної політики доходів, несприятливі умови розвитку підприємницької активності та нерозвиненість ринку капіталу (рис. 2.1). Зазначене ще раз доводить критичний стан соціально-економічної ситуації в країні та поширеність бідності.

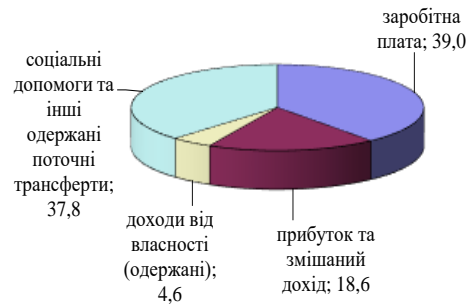

Рис. 2.1. Структура доходів населення в Україні у 2015 році, %

*Складено авторами на основі даних [15].

Основним структурним елементом доходів є *заробітна плата*, яка вважається головним засобом матеріальної мотивації і визначальним фактором матеріального добробуту населення. Частка заробітної плати у ВВП характеризує ступінь соціального розвитку економіки держави. Проте, на відміну від світових тенденції, в Україні заробітна плата не виконує роль основного джерела забезпечення добробуту життя громадян, а її частка у структурі доходів значно менша необхідного рівня. Так, на заробітну плату в Україні припадає лише 39%, тоді як в більшості розвинутих країн світу не менше 60% формуються за рахунок трудових доходів. Така диспропорція обумовлена як низьким рівнем заробітних плат так і тим, що значна частина працюючих в Україні отримують свої доходи в тіньовому секторі економіки. За різними оцінками 30-50% вітчизняної економіки знаходиться в тіні [167].

Друге місце у структурі доходів належить *соціальній допомозі і трансфертам*, до складу яких зараховують усі види пенсій;

стипендії; всі види отримуваної населенням допомоги із фондів соціального страхування; компенсаційні виплати і пільги; благодійну допомогу.

Висока роль соціальних виплат, притаманна структурі доходів населення України, пов'язана зі значною кількістю осіб похилого віку, основним джерелом доходів яких є пенсія, а також свідчить про скорочення зайнятості, зростання частки соціально незахищених та про недоліки у системі соціального захисту, неефективне розпорядження бюджетними коштами [32; 92; 195]. Така ситуація свідчить про те, що більше третини населення живе на утриманні в держави, тоді як в розвинутих державах регулюючі зусилля уряду спрямовані на підвищення стимулюючої ролі заробітних плат та забезпечення високого рівня зайнятості [65].

Негативною рисою структури доходів є незначна частка доходів від власності, що є наслідком нерозвиненості вітчизняного фондового ринку та проблем на ринку нерухомості [145, с. 333].

Отже, структура доходів населення України характеризується негативною диспропорцією, що вказує на неефективний механізм державного регулювання доходів, скорочення зайнятості, зростання частки соціально незахищених [92, с. 286].

Зовсім протилежною є ситуація, наприклад, у США. Так, за останні три десятиріччя заробітна плата в сумі особистих доходів населення становила 60-70%, доходи від підприємництва – 5-8%, доходи від власності – 13-19%, соціальні трансфертні платежі – 10-16% [32, с. 193].

Це говорить про те, що хоча складові доходу населення поступово зростають, що на перший погляд свідчить про підвищення життєвого рівня, втім, така тенденція є дещо «поверхневою» і вона не може реально відображати стан матеріального зростання добробуту населення [32, с. 193]. Статистика доходів населення в Україні в силу застосування «усереднених» методів аналізу (що не враховують критичну диференціацію за основними групами населення) створює ілюзію стану, близького до норми. Але це є серйозною помилкою, оскільки ситуація, що склалася з доходами, для більшості населення кризова [142, с. 128]. Позитивну динаміку номінальних доходів нівелює високий рівень та

постійне зростання індексу споживчих цін [56]. Серед соціальних стандартів найвагомішу роль, як інструменту державного регулювання оплати праці, відіграє *мінімальна заробітна плата*. У практиці розвинутих країн мінімальна зарплата вища за прожитковий мінімум принаймні у 2-3 рази [166].

В Україні тривалий час держава не забезпечувала мінімальних соціальних стандартів оплати праці. Існувала ситуація, коли розмір мінімальної зарплати був меншим за розмір прожиткового мінімуму (табл. 2.1).

Таблиця 2.1.

**Абсолютні та відносні показники
мінімальних та середніх доходів населення**

Станом на поч. року	Абсолютні показники, грн					Відносні показники				
	Прожитковий мінімум	Мінімальна заробітна плата	Мінімальна пенсія	Середня заробітна плата	Середня пенсія	Перевищення (відставання)			Співвідношення	
						Мін ЗП над прожитковим мін., %	Мін пенсії над мін ЗП, %	Мін. пенсії над прожитковим мін., %	Середньої та мін.ЗП	Середньої та мін. пенсії
2000 р.	270,1	90	24,9	230	69,3	-66,68	-72,33	-90,78	2,56	2,78
2005 р.	423	262	332	806	323,8	-38,06	26,72	-21,51	3,08	0,98
2010 р.	825	869	502,98	2239	1039,6	5,33	-42,12	-39,03	2,58	2,07
2015 р.	1176	1218	949	4195	1573	3,57	-22,09	-19,30	3,44	1,66
2016 р.	1330	1378	1074	5183	1690,3	3,61	-22,06	-19,25	3,76	1,57
2017 р.	1544	3200	1247	5770	-	107,25	-61,03	-19,24	1,80	-

* Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя.

* Без частини зони проведення антитерористичної операції.

* Складено авторами на основі даних Державної служби статистики України

Другою за значимістю складовою у структурі доходів населення України є соціальні допомоги та інші трансферти. Безпосередній вплив на їх рівень має встановлений розмір мінімальної пенсії. Варто відмітити, що мінімальна пенсія на протязі усього періоду так і не

досягла прожиткового мінімуму. Відтак можна зробити висновки про низький рівень життя пенсіонерів в нашій країні.

Рівень життя населення та розмір їх доходів більш об'єктивно відображають середні показники, такі як середній рівень заробітних

За існуючими світовими стандартами, для нормального відтворення робочої сили середня заробітна плата має перевищувати прожитковий мінімум та мінімальну заробітну плату в 2-3 рази. Як свідчать розраховані дані таблиці 2.3. в Україні це співвідношення дотримувалось прийнятих світових норм. У 2015-2016 році середня заробітна плати приблизно у 3,5 рази перевищувала встановлене мінімальне її значення. Однак, що до пенсій, то їх середній рівень відрізнявся не так сильно – перевищення становило лише 1,6 рази.

Прожитковий мінімум. Варто зауважити, що інфляція найбільш болюче позначається на найменш забезпеченому рівні населення. А таких людей в Україні на сьогодні досить багато. У 2015 р. 6,4% населення (2,5 млн. осіб) отримувало доходи, що не покривали мінімально необхідної для життя норми

Недоліком номінальних показників є те, що вони не враховують зміни рівня цін, а тому не можуть в повній мірі об'єктивно відображати рівень добробуту населення. Для спостереження за динамікою рівня життя в Україні Міністерство соціальної політики застосовує показник фактичного розміру прожиткового мінімуму (табл. 2.6).

За підрахунками експертів фактичний розмір прожиткового мінімуму у цінах січня 2016 року з урахуванням суми податку на доходи фізичних осіб – 2676 грн., тоді як фактичний розмір прожиткового мінімуму, встановлений в Україні, був майже у два рази меншим (табл.2.5). Відставання загального показника податкового мінімуму, встановленого станом на 1 січня 2016 року склало 1330 грн (101,2%).

Таблиця 2.6

**Порівняння фактичних та встановлених показників
прожиткового мінімуму в Україні**

Показники станом на січень місяць		Діти віком до 6 років	Діти віком від 6 до 18 років	Працевдатні особи	Особи, які втратили працевдатність	Загальний показник
2010 р.	встан.	755	901	869	695	825
	фактичний	799,78	1018,54	936,52	698,35	880,79
2011 р.	встан.	816	977	941	750	894
	фактичний	950,60	1201,54	1103,67	829,68	1038,69
2012 р.	встан.	893	1112	1073	822	1017
	фактичний	1033,73	1318,88	1162,45	870,11	1099,93
2013 р.	встан.	972	1210	1147	894	1108
	фактичний	1063,72	1355,54	1189,50	894,70	1126,19
2014 р.	встан.	1032	1286	1218	949	1176
	факт.	1159	1477	1281	974	1217
Відставання у 2014 р.	грн.	-127	-191	-63	-25	-41
	%	-12,3	-14,9	-5,2	-2,6	-3,5
2015 р.	встан.	1032	1286	1218	949	1176
	факт.	1477	1877	1753	1224	1618
Відставання у 2015 р.	грн.	-445	-591	-535	-275	-442
	%	-43,1	-46,0	-43,9	-29,0	-37,6
2016 р.	встан.	1167	1455	1378	1074	1330
	факт.	2460	3001	2880	2093	2676
Відставання у 2016 р.	грн.	-1293	-1546	-1502	-1019	-1346
	%	-110,8	-106,3	-109,0	-94,9	-101,2
2017 р.	встан.	1355	1689	1600	1247	1544
Ріст за рік з 2016 до 2017, грн		188	234	222	173	214

**Без урахування частини зони проведення антитерористичної операції.*

Прослідкувавши різницю між встановленим і фактичним розміром прожиткового мінімуму, можна відмітити, що рівень відставання постійно збільшувався. Так у 2014 році фактичний прожитковий мінімум перевищував встановлені Законом „Про Державний бюджет” показник на 3,5%; у 2015 році фактичні показники перевищували встановлені майже у півтора рази (37,6%), а у 2016 році – були вже в два рази більшими (101,2%).

Проведений аналіз переконує, що рівень доходів населення України продовжує бути на досить низькому рівні. І хоча є позитивні

зрушення у співвідношенні показників заробітної плати та прожиткового мінімуму, так на сьогодні, згідно статистичних даних заробітна плата забезпечує придбання необхідного мінімуму для нормального життя особи, що її отримує. Однак, ведеться багато дискусій щодо об'єктивності встановлених урядом мінімально необхідних норм для життя. Як свідчать розрахунки фахівців Міністерства соціальної політики рівень прожиткового мінімуму фактично є у двічі більшим, того, що офіційно зазначається урядом та береться в основу встановлення мінімальних соціальних стандартів. Тоді як мінімальна заробітна плата до 2016 року перевищувала офіційний прожитковий мінімум лише на 3-5 відсотків.

Знаковою подією 2017 року стало суттєве збільшення мінімальної заробітної плати, розмір якої зріс удвічі – до 3200 грн. за місяць.

З одного боку в Україні завжди існувала проблема низької оплати праці та її недооціненість, наслідками чого є низька зацікавленість населення у працевлаштуванні. З іншого боку, для збільшення заробітних плат необхідні відповідні економічні передумови, якими є економічне зростання, що виражається у збільшенні ВВП, а також ріст продуктивності праці.

Зростання доходів населення є важливим чинником росту економіки країни, так як вони формують платоспроможний попит, що у свою чергу стимулює ріст виробництва, забезпечує реалізацію виготовленої продукції та збільшує доходи суб'єктів господарювання. Однак, для того, щоб зростання попиту не призвело до інфляції виробництво товарів та послуг повинні також пропорційно зростати, тобто передумовою має бути ріст продуктивності праці в країні.

Реальний прожитковий мінімум значно відрізняється від офіційно встановленого. Держава, з огляду на обмежені фінансові можливості, не в змозі забезпечити соціальні гарантії на рівні реального прожиткового мінімуму, а тому поріг бідності насправді – вищий.

Відповідно до стандартів ООН межа бідності в країнах Центральної та Східної Європи визначена на рівні середньодобового доходу в 4 долари США, що у 2015 р за середньорічного курсу 21,84

дорівнювало близько 87 грн., або в середньому 1835 грн. на місяць [198].

Важливу проблему представляє собою значна міжрегіональна диференціація населення за рівнем доходів, що обумовлено комплексом чинників, таких як, соціально – економічний розвиток регіону, стан внутрішнього регіонального ринку праці, розвиток ринкової інфраструктури, галузева орієнтація регіону та ін. [36; 130].

Оцінити диференціацію населення за доходами в регіональному розрізі можна порівнюючи середню заробітну плату в області з середнім показником по країні:

$$I_i = \frac{\overline{ЗП}_i^p}{\overline{ЗП}^k} * 100 \quad (2.1)$$

Де $\overline{ЗП}_i^p$ – середня заробітна плата в і-му регіоні, грн;

$\overline{ЗП}^k$ – середня заробітна плата в цілому по країні, грн;

$$\overline{I}_i = \frac{\sum_{j=1}^n I_{ij}}{n} * 100 \quad (2.2)$$

n – кількість років у досліджуваному періоді.

Для проведення подальшого аналізу диференціації населення за доходами у регіональному розрізі пропонуємо шкалу розподілу регіонів України за розрахованим показником. Шкала розподілу наведена у таблиці 2.8.

Таблиця 2.8

Шкала диференціації регіонів за рівнем середніх заробітних плат

Межі середнього показника заробітних плат	Рівень заробітних плат
$100 < \overline{I}_i$	Вище середнього
$90 < \overline{I}_i < 100$	Середній
$80 < \overline{I}_i < 90$	Нижче середнього
$70 < \overline{I}_i < 80$	Низький

*Складено авторами

Серед областей найнижчим рівень заробітних плат за весь період дослідження був у Тернопільській, Херсонській Чернівецькій областях, найвищим – у м. Києві, Донецькій, Дніпропетровській та Київській областях (Додаток В).

На міжрегіональному рівні найнижча заробітна плата у 2015 року була у працівників Тернопільській області – 2994 грн (71,4 % до середнього рівня по економіці), а найвища – у м. Києві – 6732 гривень (160,5%) та у працівників Донецької області 4980 грн (118,7 %) (рис. 2.7).

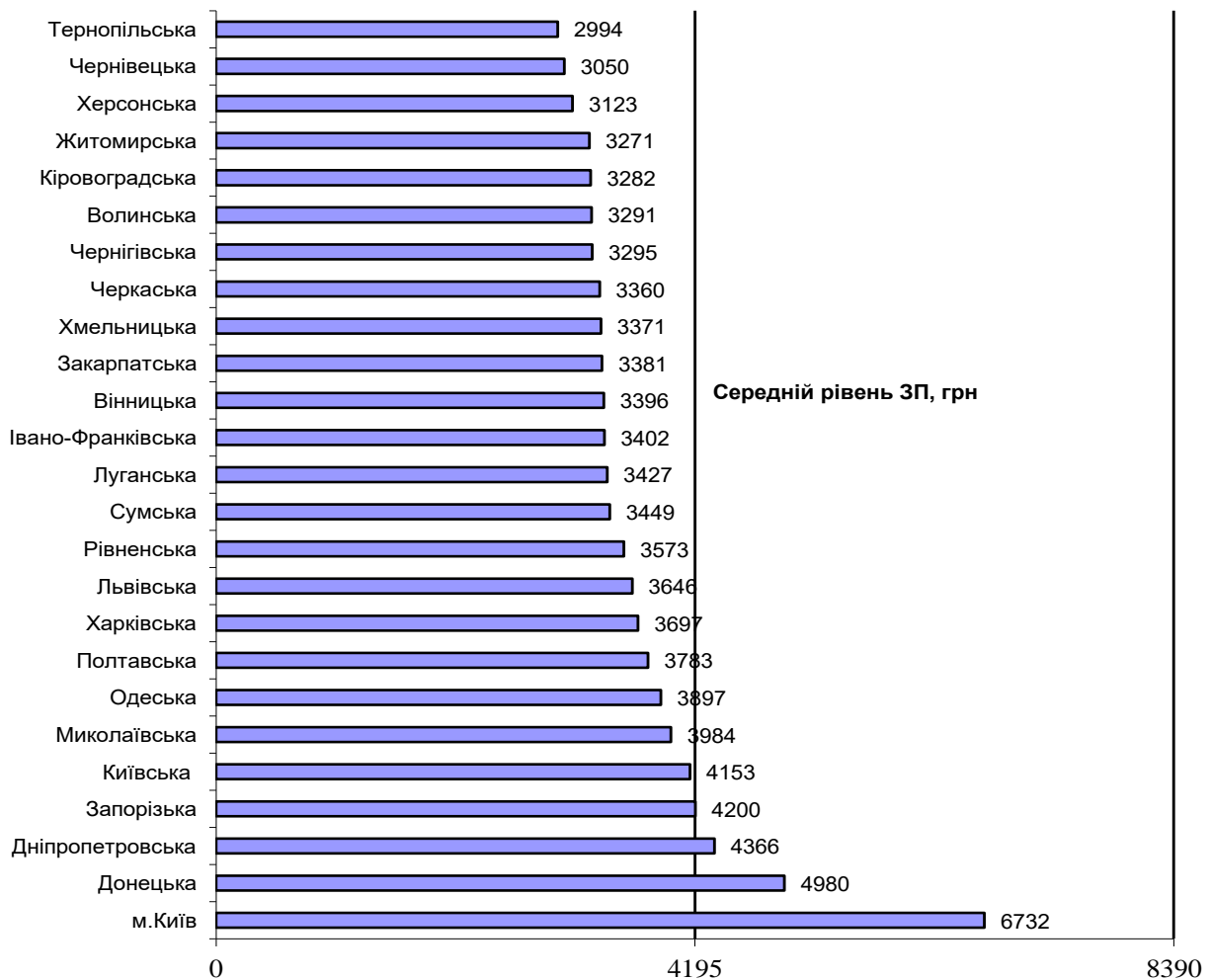

Рис. 2.7. Диференціація регіонів за рівнем середньомісячної заробітної плати у 2015 р.

**Складено авторами на основі даних Державної служби статистики України*

На рисунку відмічено середній рівень заробітної плати в цілому по країні, який у 2015 році становив 4195 грн. Згідно наведених даних

лише три області (Донецька, Дніпропетровська і Запорізька) та м. Київ досягнули вказаного рівня заробітних плат. Якщо не брати в розрахунок вказані території, в усіх інших областях середній рівень заробітних плат становитиме 3468 грн., що на п'яту частину менше середнього рівня по країні, наведеного офіційною статистикою. Відтак, можна зробити висновок, що середній рівень заробітної плати на рівні 4195 грн був досягнутий за рахунок значної міжрегіональної диференціації заробітних плат, зокрема через високу оплату праці у м. Києві.

Аутсайдером є Тернопільська область, де заробітні плати в середньому на 30 відсотків були нижче ніж по країні в цілому. Порівнюючи показники середніх заробітних плат на окремій території із загальним показником середньої заробітної плати по країні можна виділити чотири групи регіонів за рівнем диференціації заробітних плат.

Загалом можна відмітити, що лише на чотирьох територіях заробітна плата переважала над середнім по країні показником, тоді як на більшості областей працівники отримували заробітну плату нижче середнього рівня. Коефіцієнт співвідношення між найвищим та найнижчим рівнями середньої заробітної плати у липні 2015 році становив 2,25 рази. Загалом, середній рівень заробітних плат у областях четвертої групи у півтора-два рази був менший, ніж заробітні плати, які отримували працівників регіонів-лідерів.

Оцінити рівень добробуту населення лише за абсолютними величинами та показниками середніх доходів досить важко, оскільки вони не відображають фактичного розподілу доходу між різними верствами населення. Тоді як метою державного регулювання доходів є не лише збільшення їх абсолютної кількості, але і згладжування нерівності у їх розподілі. Керівництво країни повинно проводити розумну та виважену політику регулювання доходів населення, вдало використовуючи наявні у нього інструменти.

Доходи населення розподіляються за групами населення нерівномірно. Зростання диференціації доходів населення, як правило, супроводжується збагаченням невеликої кількості людей та

зубожінням решти населення та є наслідком значних економічних перетворень в країні, недосконалості законодавчої сфери, існування тіньової економіки та ін. [33]. Тому, подальше розкриття особливостей формування та визначення ефективності регулювання доходів населення в Україні потребує проведення оцінки їх диференціації.

2.2. Оцінка диференціації доходів населення

Диференціація населення за класами, відносно отриманих ними доходів, є на сьогодні суттєвою проблемою для України, яка має двосторонній характер – з одного боку, за неофіційними даними, що підтверджуються емпіричними дослідженнями та оцінками міжнародних організацій рівня життя населення в нашій країні, в Україні існує значний рівень диференціації доходів. Разом з тим, офіційна статистика України не дає можливості в повній мірі об'єктивно оцінити ситуацію та подає значно завищені позитивні показники.

Проблема визначення рівня диференціації доходів населення є надзвичайно актуальною для України. Для вивчення нерівності проводять групування населення за рівнем їх доходів, видатків чи споживання.

В Україні в основу дослідження диференціації населення за рівнем матеріальної забезпеченості покладені показники доходів (грошових та загальних). Недолік даного методу дослідження полягає в тому, що дані про доходи є недостатньо надійні, так як респонденти схильні їх занижувати з метою уникнення від оподаткування.

Базою для здійснення аналізу диференціації грошових доходів окремих верств є розподіл населення за рівнем грошових доходів, наведений Державною службою статистики.

Найголовнішим і найпоширенішим показником, який характеризує типовий розмір доходів населення являється середній рівень доходів. Середньозважені доходи, вказують яку суму доходів середньому отримувала одна особа за місяць.

За даними статистики, в Україні у 2015 році в середньому одна людина отримувала в місяць 2216 грн. 11 коп. Середні доходи домогосподарств в Україні у 2015 році становили 5122,04 грн на одне домогосподарство [15, с. 197].

Згідно даних таблиці можна відмітити зростання доходів населення протягом досліджуваного періоду, оскільки відсоток населення, що отримувало низькі доходи поступово зменшувався, а частка населення, що належить до груп із більш високими доходами збільшувалась. Зокрема, відсоток осіб, які отримували грошових доходів середньому за місяць понад 3720 грн збільшився з 3,7% у 2011 р. до 6,8 % у 2015 р., тоді як частка населення із доходами нижче 480 грн. зменшилась із 0,8 % у 2012 р. до 0,2 % у 2015 р. (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

Розподіл населення за рівнем середньодушових доходів

(у середньому за місяць, відсотків)

Середньодушові доходи у місяць, грн.	Розподіл грошових доходів, %			Розподіл загальних доходів, %		
	2013	2014	2015	2013	2014	2015
до 480,0	0,4	0,3	0,2	0,1	0,1	0,1
480,1-840,0	3,9	2,6	2,5	2,3	1,4	0,9
840,1-1200,0	13,7	12,4	7,4	9,1	7,9	4,8
1200,1-1560,0	24	22,9	17,5	21,3	19,2	11,3
1560,1-1920,0	19,7	21,4	19,6	22,1	23,1	18,2
1920,1-2280,0	14	14,6	16,3	16,6	16,5	17,6
2280,1-2640,0	8,7	9,5	12,4	10,4	11,7	15,9
2640,1-3000,0	5,7	6,0	8,6	6,7	7,8	11,4
3000,1-3360,0	3,7	3,8	5,2	4,3	4,6	6,7
3360,1-3720,0	1,6	2,0	3,5	2	2,5	4,4
понад 3720,0	4,6	4,5	6,8	5,1	5,2	8,7

*Складено авторами на основі даних Державної служби статистики України

Однак, наведені показники не враховують інфляції та знецінення національної валюти, тому зазначені зміни не можуть в повній мірі об'єктивно свідчити про покращення добробуту населення. Наявність

населення з доходами нижче 480 грн, що у 2015 році становило близько 22 \$ на місяць свідчить про критичну ситуацію і значний рівень бідності в країні.

Більш об'єктивним вважається аналіз нерівномірності розподілу доходів, що здійснюється на рівні домогосподарств. За визначенням міжнародної статистики «домогосподарство – сукупність осіб, які спільно проживають в одному житловому приміщенні або його частині, забезпечують себе всім необхідним для життя, ведуть спільне господарство, повністю або частково об'єднують та витрачають кошти» [158, с. 72].

Недоліком здійсненого Державною службою статистики України групування населення та домогосподарств відносно диференціації отриманих ними середньодушових доходів є відсутність верхньої межі доходів, а також те, що статистика не наводить загальної суми отриманих доходів. Відтак, важко оцінити фактичну диференціацію доходів та визначити суму доходів останньої групи. Той факт, що відсоток домогосподарств, які отримують доходи в межах останньої групи свідчить про те, що ця група сформована непропорційно попереднім.

Тобто, виходячи з тих даних, що наводить офіційна статистика, важко визначити яку частку доходів від загальної суми отриманих усіма домогосподарствами чи населенням країни акумулюють домогосподарства чи населення останньої групи у наведеній диференціації. В подальшому у роботі нами буде проведена спроба здійснення розрахунку загальної суми отриманих доходів і на цій основі визначення фактичного рівня диференціації населення за доходами.

Щоб більш повно оцінити рівень добробуту населення, наведені дані варто порівняти із середніми показниками. Зокрема, у 2015 р. 60,6 % населення України в їх загальній кількості отримували на душу населення у місяць менше, ніж середній по країні рівень грошових доходів.

Відповідні розрахунки за даними ряду розподілу населення були проведені за формулою [96]:

$$f_x = f_{i-1} + f_i * \frac{x - x_0}{x_1 - x_0}; \quad (2.3)$$

$$f_x = 47,2 + 16,3 * \frac{2216,11 - 1920}{2280 - 1920} = 60,6\%$$

де f_x – кумулятивна частка населення, доходи яких не перевищують середніх доходів, рівних X ,

i – інтервал за доходами, де міститься X ;

f_{i-1} – кумулятивна частка домогосподарств, яка відповідає інтервалу, що передує i -му;

f_i – частка домогосподарств, що відповідає i -му інтервалу;

x_0, x_1 – відповідно нижня та верхня межі інтервалу, де міститься X .

Щодо загальних доходів населення, то у 2015 році 59,4 % населення отримувало загальних доходів нижче середнього рівня, що є найкращим показником за досліджуваний період. Разом з тим, за весь період дослідження частка населення, доходи яких були нижче середнього рівня коливалась несуттєво, змінюючись в межах 59,4%-62,1%.

Середня величина, обчислена за даними інтервального ряду розподілу, є наближеною, оскільки використання середини інтервалу як варіанту ґрунтується на припущенні, що окремі значення ознаки в межах усіх інтервалів розподіляються рівномірно. Насправді розподіл окремих значень ознаки в межах інтервалів є здебільшого нерівномірним, внаслідок чого середина інтервалу відхилятиметься від дійсної середньої для інтервалу. Тому, в умовах невизначеності верхньої межі останнього інтервалу (понад 3720 грн.) для визначення економічної нерівності обчислення середньої величини має бути доповнено показниками центру розподілу та розрахунком доходів, які найбільш часто зустрічалися серед населення.

Обчислення моди та медіани дадуть змогу виявити деякі особливості структури середньодушових доходів населення. Для

прикладу наведений розрахунок модальних та медіанних показників для 2015 року, для усіх інших років періоду дослідження розрахунки були проведені аналогічним чином за наведеними даними щодо розподілу грошових доходів населення.

Мода – показник, який вказує на найбільш поширену суму доходів на одну особу за місяць. Розрахунок даного показника здійснюється за формулою:

$$M_o = x_0 + h \frac{f_2 - f_1}{(f_2 - f_1) + (f_2 - f_3)} \quad (2.4)$$

де x_0 – початок модального інтервалу;

h – величина інтервалу;

f_2 – частка, що відповідає модальному інтервалу;

f_1 – предмодальна частка;

f_3 – післямодальна частка.

За модальний інтервал приймаємо 1560-1920 грн, оскільки саме до цієї групи належить найбільша частка населення.

$$M_o = 1560 + 360 \frac{19.6 - 17.5}{(19.6 - 17.5) + (19.6 - 16.3)} = 1700 \text{ грн}$$

Отже, найбільш поширені доходи населення у 2015 році становили 1700 грн.

Медіанний рівень доходів у розрахунку на одну умовну особу – рівень доходів, який знаходиться в середині варіаційного ряду населення, ранжованого за зростанням середньодушових еквівалентних показників доходів [149, с. 367]. Медіана ділить вибірку на дві частини: половина варіант менше медіани, половина – більше. Медіана служить гарною характеристикою при нерівномірному розподілі даних.

Медіанним називається перший інтервал, накопичена частота S якого перевищує половину загальної суми. Медіанним являється інтервал 1920-2280 грн, оскільки в цьому інтервалі накопичена частка населення S , більша 50%.

$$Me = x_0 + \frac{h}{f_{me}} \left(\frac{\sum f_i}{2} - S_{me-1} \right) \quad (2.5)$$

$$Me = 1920 + \frac{360}{16.3} \left(\frac{100}{2} - 47.2 \right) = 1981.84 \text{ грн}$$

Таким чином, 50% населення у 2015 році отримувало грошових доходів менше 1981,84 грн.

Розбіжності в рівні життя окремих верств населення висвітлюються як у групуваннях домогосподарств за рівнем середньодушових показників матеріальної забезпеченості, так і за децильними (10%-ми) групами населення [149, с. 29]. Для визначення нерівності у розподілі доходів найчастіше використовують децилі – групування населення у 10 групах по 10% населення і квінтилі – 5 груп по 20% населення.

Разом з тим існують спеціальні показники, які дозволяють оцінити нерівність у доходах і виміряти вплив різних чинників на цей феномен. До них відносять децильний коефіцієнт диференціації доходів, коефіцієнти фондів, коефіцієнт Джині, розрахунок якого базується на кривій Лоренца. Децильний коефіцієнт диференціації доходів розраховується як співвідношення границі між десятою і дев'ятою децилю і границі між першою і другою децилю, тобто співвідношення між мінімальним доходом 10 % найбільш забезпечених і максимальним доходом найменш забезпечених домогосподарств та осіб. Аналогічним чином розраховуються квінтильні (20 % групи) і квартильні (25 % групи) коефіцієнти диференціації доходів [33, с. 369].

Загальні доходи – це сума грошових і натуральних (у грошовій оцінці) надходжень, одержаних членами домогосподарства у вигляді оплати праці (за винятком прибуткового податку й обов'язкових відрахувань), доходів від підприємницької діяльності та самозайнятості, доходів від власності у вигляді відсотків, дивідендів, продажу акцій та інших цінних паперів, надходжень від продажу нерухомості, особистого і домашнього майна, худоби, продукції особистого підсобного господарства та продуктів, отриманих у порядку самозаготівель, пенсій, стипендій, соціальних допомог, пільг і субсидій, грошових допомог від родичів та інших осіб, а також вартості спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного

господарства (за винятком поточних витрат на її виробництво) у порядку самозаготівель, вартості подарованих родичами та іншими особами продуктів харчування та інших грошових і негрошових доходів [79, с. 87].

Розподіл загальних доходів населення України свідчить про їх зміщення у бік найбагатших, а також про те, що в Україні відсутня чітко виражена середньодохідна група, ресурси якої істотно відрізнялись би від бідних верств населення: загальна частка ресурсів, якими розпоряджається населення 8-го децилю, лише на 1,5 % перевищує частку 7-го децилю та лише у 1,5 рази перевищує частку 1-го децилю [72]. В населення 10-го децилю зосереджена п'ята частина сукупних загальних доходів населення України.

Загальні доходи населення окрім грошових включають також доходи отримані від підсобних домашніх господарств. За розвинутої економіки грошові доходи є основною складовою загальних ресурсів, однак за складних економічних умов та низького рівня добробуту значення підсобних домашніх господарств зростає. Порівнюючи розподіл грошових і загальних доходів населення України можна відмітити, що частка загальних доходів найбагатшого населення є дещо нижчим і становить 20,5%, тоді як найбідніше населення має змогу дещо покращити свій добробут за рахунок цього джерела. Разом з тим, різниця у розподілі загальних доходів в порівнянні із загальними є несуттєвою у загалом коливається в межах 1 %.

Для повноти аналізу нерівності часто застосовують децильні коефіцієнти а також квінтільні коефіцієнти [79].

Децильний коефіцієнт диференціації доходів населення – співвідношення мінімального рівня доходів серед 10% найбільш забезпеченого населення до максимального рівня доходів серед 10% найменш забезпеченого населення, ранжованого за показником середньодушових еквівалентних доходів.

Квінтільний коефіцієнт диференціації доходів населення – співвідношення мінімального рівня доходів серед найбільш забезпечених 20% населення до максимального рівня доходів серед

найменш забезпечених 20% населення, ранжованого за показником середньодушових еквівалентних доходів.

Окрім зазначених показників, широкого застосування набули коефіцієнти фондів. Вони розраховуються як перевищення доходів населення, яке має найвищі доходи, і населення, що має найнижчі доходи. Цей показник становить співвідношення середніх значень доходів у межах верхніх і нижніх груп [33].

Децильний коефіцієнт фондів – співвідношення сумарних доходів населення у першому та останньому децилях, розрахований на підставі децильного розподілу населення.

Квінтільний коефіцієнт фондів – співвідношення сумарних доходів населення у першому та останньому квінтилях, розрахований на підставі квінтільного розподілу населення [15, с. 367].

Коефіцієнти фондів, розрахований за даними ряду розподілу населення (домогосподарств) з доходу, показує, у скільки разів у середньому дохід найбільш високоприбуткового населення більший, ніж дохід у населення з найменшими доходами [145, с. 14-16].

Як свідчать результати досліджень, здійснюваних у рамках Програми розвитку ООН, міждержавні співвідношення нерівності у вимірі перших двох коефіцієнтів корелюються між собою, і у кожній окремій країні диференціація за децильним коефіцієнтом майже вдвічі перевищує розшарування за квінтільним коефіцієнтом, що обумовлено загальною закономірністю формування більшої різниці між доходами (витратами) найбагатших та найбідніших 10 % населення, ніж між аналогічними показниками добробуту найбагатших та найбідніших 20 % [33].

Для України характерний високий ступінь нерівності населення за доходами, наслідками чого є: соціальна напруга та соціальні конфлікти, погіршення криміногенної ситуації, розвиток корупції, що призводить до зростання економічних ризиків і зниження інвестиційної привабливості країни. Вище зазначене уповільнює темпи економічного зростання та перешкоджає руху реформ.

2.3. Аналіз ефективності системи регулювання доходів населення

Нерівність доходів є характерною для всіх країн, незалежно від рівня добробуту в цілому, тому однією з основних функцій держави є забезпечення ефективного регулювання задля справедливого перерозподілу доходів населення. Необхідність і значимість регулювання доходів населення посилюється, особливо в період кризових та посткризових ситуацій.

Визначити ефективність системи регулювання доходів населення можна здійснивши оцінку рівномірності розподілу доходів та рівня їх концентрації.

У соціально-економічній статистиці для визначення рівня концентрації використовується ряд показників, зокрема коефіцієнт Герфіндаля-Гіршмана, що відображає характер розподілу всієї суми доходів населення між його окремими групами.

Коефіцієнт Герфіндаля-Гіршмана може бути використаний для оцінки ступеня концентрації доходів між різними групами населення та визначення рівня диференціації, обчислюється як сума квадратів часток доходів різних груп населення:

$$\text{ННІ} = S^2_1 + S^2_2 + \dots + S^2_n; \text{ННІ} = \sum_{i=1}^n S_i^2 \quad (2.6)$$

де S_i – частка доходів i -ї групи населення;

n – кількість груп населення (10 за децильним розподілом або 5 за квінтільним розподілом).

Для України розраховані коефіцієнти знаходяться в межах $1000 < \text{ННІ} \leq 1800$, то розподіл доходів між групами населення є помірноконцентрованим (з середнім рівнем концентрації).

Коефіцієнт концентрації доходів (індекс Джині). Найчастіше з метою аналізу нерівності доходів використовують коефіцієнт Джині (коефіцієнт нерівності розподілу доходів серед населення або концентрації доходів, індекс Джині). В основі коефіцієнта Джині полягає ідея, що крайніми позиціями в розподілі доходів і благ є егалітарний і антиегалітарний розподіл. Перший описує повну

рівність, а другий – абсолютну нерівність у розподілі. Розрахунок коефіцієнта Джині базується на кривій Лоренца, що є графічним відображенням кумулятивного (накопиченого) розподілу доходів за квінтільними групами [33].

Даний показник відображає ступінь відхилення фактичного розподілу доходів за чисельно рівними групами населення від лінії їх рівномірного розподілу.

Індекс Джині розраховується за наступною формулою:

$$G = 1 - 2 \sum_{i=1}^n X_i cum Y_i + \sum_{i=1}^n X_i Y_i \quad (2.7)$$

де X_i – частка населення i -тої групи в загальній чисельності населення;

Y_i – частка доходів i -тої групи населення;

$cum Y_i$ – кумулятивна частка доходів;

n – число груп населення.

Виходячи з математичної суті, коефіцієнт Джині може варіюватися в межах від 0 до 1, при цьому значення 0 – відображає повну рівність доходів у всіх групах населення, 1 – повну нерівність, коли весь доход належить одній особі.

Чим рівномірніший розподіл доходів, тим коефіцієнт Джині ближчий до «0», і навпаки – чим вища нерівність, тим цей коефіцієнт вищий [33].

Розрахунок індексу Джині проведений на основі наданої Державним комітетом статистики інформації щодо розподілу населення за рівнем грошових доходів. Недоліком наведених даних є те, що останній інтервал доходів – відкритий, тому не можна з точністю визначити максимальний рівень отриманих населенням доходів. Крім того статистикою не наводиться загальний обсяг доходів, отриманих населенням чи домогосподарствами за певний проміжок часу.

Тому, пропонуємо провести розрахунки виходячи із середнього рівня доходів на одне господарство чи на одну особу, відповідно до чого визначити загальний рівень доходів і сумарний обсяг доходів останньої (найбагатшої) групи населення. Розподіл населення за

рівнем доходів перерахувати у відповідності до розрахованих загальних доходів по окремій групі. Такий підхід дасть можливість більш точно визначити суму та частку доходів найбагатшого населення.

Коефіцієнт Джині у 2015р. становив: $1 - 2 \times 0,4368 + 0,1205 = 0,246993$

Розрахунки коефіцієнта Джині за загальними і грошовими доходами для інших років періоду спостереження були проведені аналогічно.

Значення коефіцієнта Джині може змінюватися в межах від 0 до 1. Причому, чим більше його значення відхиляється від нуля і наближається до одиниці, тим більшою мірою доходи сконцентровані в руках окремих груп населення.

Найменша відмінність у доходах помітна у скандинавських країнах, де коефіцієнт Джині становить близько 0,27 (у Швеції, наприклад). У країнах із найбільшою нерівністю – Південно-Африканській Республіці, Республіці Сейшельські острови – цей показник становить приблизно 0,63.

Серед 28 країн-членів ЄС найнижче значення вказаного показника у 2014 р. мала Словенія – 0,25, найвище – Латвія – 0,36 [105].

У сучасній Україні спостерігається своєрідний феномен: офіційна статистика свідчить про доволі помірний, приблизно відповідний європейським стандартам ступінь нерівності, а населення і експерти переконані в тому, що суспільство є дуже розшарованим [72].

Дані офіційної статистики показують низький розрив між доходами багатих і бідних в Україні. На сьогоднішній день, за даними Держкомстату, в Україні коефіцієнт Джині не настільки великий і складає за грошовими доходами 0,243, за загальними доходами – 0,227.

Проведені нами розрахунки дали приблизно такий же результат – коефіцієнт концентрації доходів на основі індексу Джині у 2015 році становив 0,247 та 0,227 за грошовими та загальними доходами відповідно.

Оптимальний рівень диференціації встановити дуже важко. На нашу думку, коли індекс Джині є більшим від 0,3, то розподіл доходів є вже надто нерівномірним і соціальна ситуація в країні стає напруженою [33].

Низька об'єктивність даних, наведених офіційною статистикою, а також результати проведених розрахунків індексу Джині за доходами населення можна пояснити, з одного боку, бажанням приховати отримані доходи від оподаткування, а з іншого тим, що на добровільне опитування, яке лягає в основу статистичної інформації, погоджується населення із середніми статками, тоді як заможні верстви не розкривають достовірну інформацію щодо своїх доходів.

Більш об'єктивною, на нашу думку, буде оцінка диференціації населення на основі аналізу інформації щодо доходів домогосподарств. Разом з тим, Державний комітет статистики також не наводить інформації щодо загальної суми доходів домогосподарств за деякий період, тому подальші розрахунки проводились виходячи із середніх доходів домогосподарств за місяць.

Розрахунки коефіцієнту Джині за даними про доходи домогосподарств свідчать про наявність значної диференціації домогосподарств за доходами, що на нашу думку, більш реально відображає ситуацію в Україні.

Загальні доходи, на відміну від грошових, більш точно відображають рівень добробуту, так як враховують не лише отримані грошові доходи але і уже накопичений капітал та не грошові доходи, що також може бути важливим чинником підвищення рівня життя.

Для обчислення коефіцієнта Джині за загальними доходами домогосподарств були розраховані частки домогосподарств відповідної групи та частки загальних доходів наростаючим підсумком.

Коефіцієнт Джині за загальними доходами домогосподарств у 2015р. становив: $1 - 2 \times 0,2731 + 0,1144 = 0,56821$

За даними Державної служби статистики України індекс Джині становив 0,227 (у 2015 році), що характеризувало наше суспільство як таке, в якому немає значної диференціації населення за доходами. За рівнем розподілення доходів населення Україну за цими даними

можна прирівняти до країн Євросоюзу [79]. Проте ці висновки не відповідають реальній ситуації в країні.

Значення індексу Джині, знайдене для загальних доходів домогосподарств, коливається в межах від 0,608 - 0,568. Розраховані за доходами домогосподарств показники більш правдоподібно описують диференціацію населення України за доходами. Для порівняння у таблиці 2.29 подано значення індексу Джині, які пропонує Державна служба статистики України, і значення індексу, розраховані нами за доходами домогосподарств.

Таблиця 2.29

Індекс Джині розрахований за різними методиками

Роки	Індекс Джині за доходами населення (Державний комітет статистики)		Індекс Джині за доходами домогосподарств (розрахований)	
	грошовими	загальними	грошовими	загальними
2013 р	0,250	0,236	0,608244	0,606228
2014 р	0,240	0,226	0,601839	0,588792
2015 р	0,243	0,227	0,590203	0,56821

**Розраховано авторами на основі даних Державної служби статистики України*

Коефіцієнт концентрації Лоренца. Кількісну характеристику ступеня концентрації можна одержати розрахунком коефіцієнта концентрації Лоренца, який, як відносна характеристика нерівномірності розподілу доходів, ґрунтується на відхиленнях часток розподілу кількості населення та розподілу грошових доходів. Коефіцієнт Лоренца обчислюється за формулою [130, с. 6]:

$$L = \frac{\sum |X_i - Y_i|}{2} \quad (2.8)$$

де X_i – частка населення, що належить до i -ї соціальної групи у загальній чисельності населення;

Y_i – частка доходів, зосереджених у i -й соціальній групі населення.

Значення коефіцієнта Лоренца коливається в межах від нуля (за рівномірного розподілу) до одиниці (за абсолютної концентрації). Досліджуючи нерівномірність розподілу доходів між різними верствами населення з використанням коефіцієнту Лоренцо, його значення можна інтерпретувати таким чином – чим більше значення коефіцієнта, тим більший ступінь диференціації населення чи домогосподарств за отриманими ними доходами.

За даними щодо грошових і загальних доходів населення і домогосподарств, паралельно із розрахунком індексу Джині нами було розраховано коефіцієнт Лоренца (табл. 2.30).

Таблиця 2.30

Коефіцієнт Лоренца за доходами домогосподарств

Роки	Коефіцієнт Лоренца за доходами домогосподарств (розрахований)	
	грошовими	загальними
2013	0,52705	0,53425
2014	0,52325	0,51780
2015	0,52095	0,50965

Розраховано авторами за даними Державної служби статистики України

Для порівняння та дослідження динаміки зміни наявної диференціації за доходами у таблиці 2.30, наведені розраховані нами коефіцієнти Лоренца за загальними і грошовими доходами домогосподарств за весь період дослідження (2008-2010 рр.). Так, у 2015 р. значення коефіцієнта Лоренца за загальними доходами становило 0,51 ($L=1,0193/2$), що свідчить про суттєву концентрацію середньодушових доходів домогосподарств та їх диференціацію.

Крива Лоренца. Наочно нерівномірність розподілу доходів у суспільстві відображає крива Лоренца. За абсолютно рівномірного розподілу доходів у суспільстві крива Лоренца набуває вигляду прямої бісектриси, яка називається лінією абсолютної рівності. Тоді як кардинально протилежна ситуація, за якої весь суспільний дохід

належить лише одному відсотку населення, графічно зображається у вертикальній прямій – лінії абсолютної нерівності.

Крива Лоренца являє собою кумулятивний розподіл чисельності населення та відповідних цій чисельності доходів. Таким чином, вона відображає співвідношення часток усіх доходів та часток усіх їх отримувачів.

Дві крайності розподілу доходів – абсолютно не рівномірний і абсолютно рівномірний, є лише абстрактними моделями. На практиці нерівномірний розподіл характеризується кривою фактичного розподілу, яка знаходиться тим далі від бісектриси, чим більша диференціація населення за доходами.

Фактичний розподіл доходів між домогосподарствами, розрахований нами в процесі дослідження відображений кривою Лоренца на рис. 2.12.

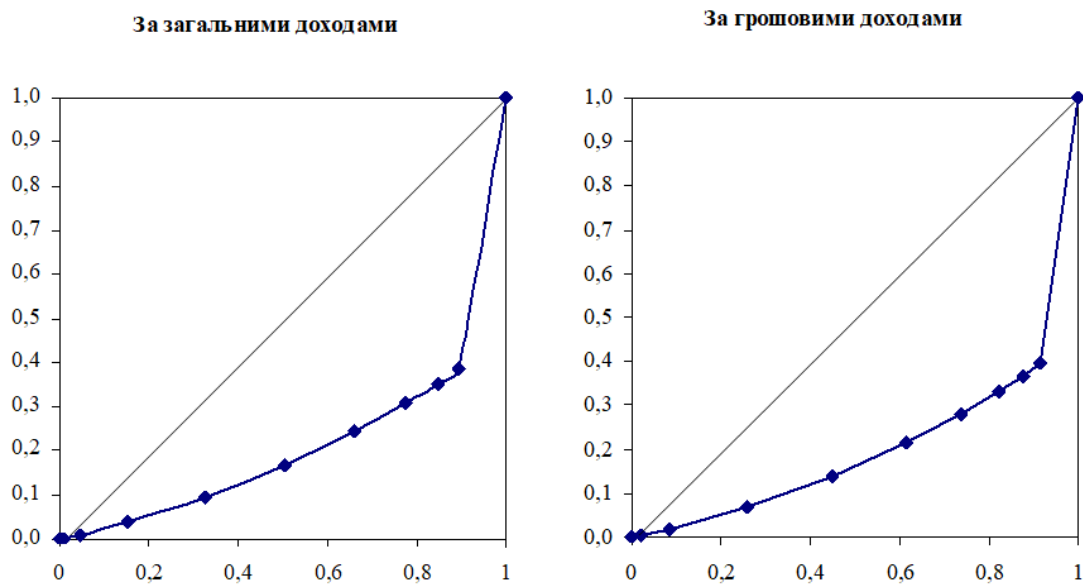

Рис. 2.12. Крива Лоренца за загальними та грошовими доходами домогосподарств у 2015 році

*Складено авторами на основі даних Державної служби статистики України

У 2015 р. розподіл середньодушових грошових доходів домогосподарств не врівноважується із розподілом загальних

доходів, проте у порівнянні із 2008 р. їх диференціація дещо згладжується.

Отже, проведений аналіз свідчить про відсутність універсального методу оцінки нерівності розподілу доходів населення.

Серед вище наведених показників концентрації найбільш поширеними є коефіцієнт Джині, децильний та коефіцієнт фондів, які розкривають інформацію саме про міру диференціації населення за рівнем доходів та ступінь концентрації доходів в окремих групах населення. Використання інших показників (квінтільного, квартильного, Герфіндаля-Гіршмана, Лоренца та ін.) доповнює аналіз та підтверджує проведені розрахунки та сформовані на їх основі висновки про ефективність системи регулювання доходів населення. В комплексі запропонована методика може бути використана для проведення моніторингу рівня та якості життя населення є необхідним для проведення дієвої державної політики формування та розподілу доходів населення.

Результати розрахунків підтвердили тенденції поширення бідності та посилення майнового розшарування серед населення України, що породжує проблему соціальної нерівності в країні, відсутність середнього класу та потребує запровадження науково обґрунтованих методів державного впливу з метою з метою підвищення рівня життя населення та забезпечення подальшого соціально-економічного розвитку.

Трансформаційні процеси, що відбувались у системі регулювання доходів населення протягом досліджуваного періоду в Україні дозволили в певній мірі пом'якшити ситуацію. Однак проблема значної диференціації доходів населення в Україні і сьогодні лишається на вирішеною. За таких умов чітке розуміння поточної ситуації та тенденцій змін щодо рівня доходів та їх диференціації, посилення соціальної нерівності в країні дозволяє обґрунтовувати напрями та методи подальшої трансформації системи регулювання доходів населення.

На основі проведеної ретроспективної оцінки диференціації доходів населення України та ефективності системи їх регулювання, як показників рівня розвитку економіки добробуту, було отримано такі результати та сформовано висновки:

1. Доведено, що добробут населення є показником соціально-економічного розвитку країни та прямо залежить від рівня доходів. Ретроспективний аналіз даних Держкомстату України визначено, що протягом останніх років динаміка у доходах населення мала позитивну тенденцію, однак, значний рівень інфляції привів до їх знецінення, свідченням чого є зменшення реальних показників доходів.

2. Заробітну плату визначено як основний структурний елемент доходів населення, адже її частка у ВВП характеризує ступінь соціального розвитку економіки держави. Виявлено, що низький рівень заробітних плат в Україні є причиною зниження продуктивності праці та поширення тіньового сектору. Мінімальна заробітна плата перевищує рівень прожиткового мінімуму в країні, разом з тим встановлені соціальні стандарти є заниженими і не відповідають реальним мінімальним нормам життєво необхідних потреб населення. Офіційний показник рівня прожиткового мінімуму в Україні не відповідає реальному і встановлюється на основі занижених й непрозорих даних та слабо корелюється з індексом вартості життя.

3. Проведення аналітичних розрахунків дозволило виявити різку диференціацію регіонів України за рівнем середньомісячної заробітної плати та визначити чотири групи регіонів за цим показником, а саме: з низьким, нижче середнього, середнім і вище середнього рівня заробітної плати. Відзначено недостатню надійність застосування методу дослідження диференціації населення за рівнем матеріальної забезпеченості на основі показників доходів у зв'язку зі схильністю населення до їх заниження з метою ухилення від оподаткування. Доведено, що більш об'єктивно ситуацію щодо

оцінки рівня диференціації доходів відображає аналіз їх розподілу між окремими домогосподарствами.

4. Розрахунок модальних і медіанних показників доходів дозволив довести, що більша частина населення України отримує доходи нижче середнього рівня. Аналіз розподілу доходів за децильними та квінтільними групами свідчить про їх зміщення у бік найбагатшого населення, відсутність чітко вираженої середньодохідної групи, частка акумульованих доходів якої істотно відрізнялась би від частки бідних верств населення. Крім того, диференціація населення за доходами протягом досліджуваного періоду є сталою, що є наслідком неефективної сучасної державної політики регулювання доходів.

5. Проведені розрахунки показників розподілу доходів (децильний та квінтільний коефіцієнти фондів, децильний коефіцієнт диференціації доходів населення) та показників концентрації (коефіцієнт Джині, коефіцієнт Лоренца, коефіцієнт Герфіндаля-Гіршмана) на основі офіційних статистичних даних щодо доходів населення свідчать про помірний ступінь нерівності розподілу доходів населення та низький розрив між доходами багатих і бідних, що знаходиться на рівні європейських стандартів, однак не відповідає реальній ситуації в Україні. Отримані результати свідчать про недостовірність даних щодо обсяг та розподіл доходів населення, наведених офіційною статистикою. Доведено, що більш об'єктивною є оцінка диференціації населення на основі даних про доходи домогосподарств, проведення якої дало можливість виявити значний ступінь нерівномірності розподілу грошових і загальних доходів населення країни.

РОЗДІЛ 3.

НАПРЯМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ ДОХОДІВ ТА РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ ДОБРОБУТУ В УКРАЇНІ

3.1. Концептуальні засади трансформації системи регулювання доходів населення

Основне завдання забезпечення ефективного державного регулювання рівня доходів населення – це вирішення та запобігання виникненню гострих соціально-економічних проблем. До них відносимо: відсутність чітко сформованого середнього класу; низький рівень доходів, поширеність бідності та мало забезпечення; надто велику диференціацію у оплаті праці за видами економічної діяльності та інші.

Як показав проведений аналіз, сучасний механізм державного регулювання доходів населення України потребує *удосконалення* з метою забезпечення неухильного зростання реальних доходів населення за рахунок активізації усіх інструментів впливу держави на процеси формування і розподілу доходів і на цій основі забезпечення підвищення життєвого рівня та формування середнього класу. Система удосконалення механізму державного регулювання доходів населення України розкрита на рис. 3.1.

Удосконалення механізму державного регулювання доходів населення України передбачає розробку і реалізацію заходів, пов'язаних з якісними змінами інструментів щодо забезпечення основних соціальних стандартів і гарантій, визначення оптимального рівня оплати праці, формування обґрунтованого механізму оподаткування доходів населення. Вище зазначені заходи передбачають трансформацію системи регулювання доходів населення.

В основу концептуальних засад трансформації системи регулювання доходів населення покладено реалізацію механізму та застосування заходів, комплексна дія яких має синергетичний характер.

Рис. 3.1. Система удосконалення механізму державного регулювання доходів населення України

*Складено авторами.

На нашу думку, *трансформація системи регулювання доходів населення* являє собою якісні перетворення сукупності інструментів державного регулювання доходів населення, що характеризуються змінами у двох напрямках (регулювання соціальних стандартів і гарантій та відрахувань з доходів населення), що є взаємопов'язаними і повинні здійснюватись системно, із використанням усього комплексу інструментів (мінімальна заробітна плата, мінімальна пенсія, прожитковий мінімум, податкове навантаження, внески на соціальне страхування) та із врахуванням їх взаємовпливу (рис. 3.2).

Рис. 3.2. Концепція трансформації регулювання доходів населення

*Складено авторами.

Сферами трансформації системи регулювання доходів населення є: відносин між державою і населенням щодо нарахування та сплати податкових платежів, трудові відносини та оплата праці, соціальні відрахування з доходів населення.

Цільові орієнтири трансформації системи регулювання доходів населення показані на рис. 3.3.

Рис. 3.3. Сфери та цільові орієнтири трансформації системи регулювання доходів населення

*Складено авторами.

Результати дослідження, викладені у пп. 2.1, 2.2 свідчать про те, що основним структурним елементами доходу, джерелом і визначальними факторами матеріального добробуту населення є *заробітна плата та соціальні допомоги й трансферти*. Слід зазначити, що в умовах українських реалій значна частка соціальних трансфертів у структурі доходів населення свідчить про неефективний перерозподіл коштів бюджету, недоліки системи соціального захисту населення та зростання чисельності безробітних і малозабезпечених.

Окремою складовою структури доходів населення є прибутки та доходи від власності, величина яких значною мірою обумовлюється діючою в країні *податковою системою та відрахуваннями до фондів обов'язкового соціального страхування*. Податки та обов'язкові соціальні внески безпосередньо впливають на розмір доходів населення, зменшуючи їх та знижуючи купівельну спроможність населення. Несприятлива політика уряду щодо встановлення загального податкового навантаження, недосконалість податкового законодавства є причиною того, що велика частка прибутку від підприємницької діяльності залишається у тіні. За неефективної системи використання акумульованих таким чином коштів, що є характерним для нашої держави на сучасному етапі розвитку, негативно позначаються і на рівні добробуту населення.

Дослідивши структуру доходів населення та окресливши чинники формування їх обсягу можна дійти висновку, що регулювання доходів населення держава може здійснювати двома шляхами – впливаючи на основні складові доходів або визначаючи обсяг витрат домогосподарств та населення. У практиці державного управління ці заходи втілюються відповідно через реалізацію політики доходів та політики витрат.

Зважаючи на основні складові доходів населення можна припустити, що *регулювання соціальних стандартів та гарантій*, як напрям трансформації системи регулювання доходів населення, реалізується у таких сферах, як:

- оплата праці, основним інструментом якої є встановлення мінімального рівня заробітної плати;
- соціальні трансферти, інструментом чого є регулювання розміру пенсій;
- мінімальні соціальні стандарти, а саме встановлення прожиткового мінімуму.

На сьогодні структура доходів населення України характеризується негативною диспропорцією, що вказує на неефективний механізм державного регулювання доходів населення, скорочення зайнятості, зростання частки соціально незахищених.

Регулювання виплат з доходу, у свою чергу, визначає розмір доходів населення, впливаючи на основні складові обов'язкових витрат – податків та соціальних відрахувань. Відповідно до чого необхідним напрямом трансформації системи регулювання доходів населення визначаємо регулювання відрахувань з доходів населення, що реалізується у таких сферах, як:

- податкова політика, інструментами у якій є встановлення відповідного рівня податкового навантаження, що прямо впливає на кінцеві розміри доходів отриманих населенням країни;
- політика соціальних відрахувань, вплив якої обумовлюється встановленим розміром та механізмом сплати внесків на обов'язкове соціальне страхування.

Таким чином, оцінити дії уряду щодо регулювання доходів населення можна також, аналізуючи зміну обсягів обов'язкових виплат із доходів, розмір яких становить різницю між отриманими та наявними доходами. За своїм визначенням, наявний дохід – це та частина доходу, яка залишається в розпорядженні суб'єктів приватної економіки після сплати податків. Наявні доходи населення – результат перерозподільних процесів. Вони являють собою суму первинних доходів і соціальних трансфертів, зменшену на величину обов'язкових платежів та зборів [7].

Оперуючи сумою обов'язкових платежів держава впливає на величину доходів населення. Таким чином, ефективно розроблена система оподаткування може стати активним інструментом політики

регулювання доходів [152]. Завданням уряду при цьому є своєчасне і об'єктивне реагування на зміну економічної ситуації в країні коригуванням обсягу обов'язкових платежів задля пом'якшення впливу негативних чинників на добробут населення.

На сьогодні в Україні відсутній налагоджений механізм регулювання доходів, інструменти такого регулювання використовуються не ефективно та несвоєчасно. Наслідком чого є відсутність позитивних зрушень та погіршення соціально-економічного становища в країні, зниження рівня добробуту її населення.

Обґрунтування напрямів трансформації системи регулювання доходів населення в Україні потребує визначення тісноти зв'язку між доходами і окремими чинниками їх формування, що дозволить спрогнозувати результативність проведених заходів.

Сучасна теорія прийняття рішень спирається на математичні методи і моделі, які дозволяють аналізувати можливі заходи та дії задля знаходження оптимальних стратегій. До таких методів відноситься побудова моделей, що описують кореляційно-регресійні залежності результуючої змінної від незалежних факторів. Використання таких моделей при виборі заходів та обґрунтуванні подальших дій щодо регулювання доходів населення дозволить передбачити можливий їх вплив на макроекономічну стабільність в державі та забезпечити оптимальні результати трансформації системи регулювання доходів населення.

Встановлення причинних залежностей між явищами, які зумовлені складним комплексом різних за характером і сутністю причин здійснюється за допомогою економіко-математичних методів, а саме – кореляційно-регресійного аналізу. Його використання дає можливість оцінити фактори впливу на результативну ознаку та кількісно визначити, як зі зміною значень факторної ознаки змінюється середнє значення результативної.

Основними інструментами системи державного регулювання доходів населення при реалізації запропонованих напрямів її

трансформації визначено: встановлення рівня мінімальної заробітної плати, мінімальної пенсії, прожиткового мінімуму та регулювання рівня податкового навантаження та внесків на соціальне страхування.

У процесі дослідження були отримані моделі, що відображають величину впливу кожного з наведених факторів на рівень доходів населення (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Моделювання впливу інструментів державного регулювання доходів населення

Тип державної політики	Вид державної політики	Регулююча дія інструментів впливу	Математична модель
Політика доходів	Політика заробітної плати	Вплив мінімальної заробітної плати (x_1) на рівень доходів населення (Y)	$Y = -0,1664x_1^2 + 1251,9x_1 - 31216$ $R^2 = 0,9881$
	Політика соціальних трансфертів	Вплив мінімальної пенсії (x_2) на рівень доходів населення (Y)	$Y = 0,356x_2^2 + 1008,2x_2 + 84842$ $R^2 = 0,9603$
	Політика мінімальних стандартів	Вплив прожиткового мінімуму (x_3) на рівень доходів населення (Y)	$Y = -0,7324x_3^2 + 2406,5x_3 - 569767$ $R^2 = 0,9902$
Політика видатків	Податкова політика	Вплив податків (x_4) на рівень доходів населення (Y)	$Y = 8,0838x_4^{1,0574}$ $R^2 = 0,9837$ $Y = -0,0006 - 0,05x_4^2 + 20,755x_4 - 90863$ $R^2 = 0,9771$
	Політика соціальних відрахувань	Вплив внесків на соціальне страхування (x_5) на рівень доходів населення (Y)	$Y = 0,0036x_5^2 + 7,2161x_5 + 123825$ $R^2 = 0,9835$

*Складено авторами.

Як свідчать наведені у таблиці 3.1 коефіцієнти детермінації (R^2) обрані фактори чинять значний вплив на формування доходів, так як їх значення перевищують 0,9.

Використовуючи засоби програмного забезпечення Microsoft Excel була побудована графічна модель, що відтворює вплив змін мінімальної заробітної плати на рівень доходів (рис. 3.4).

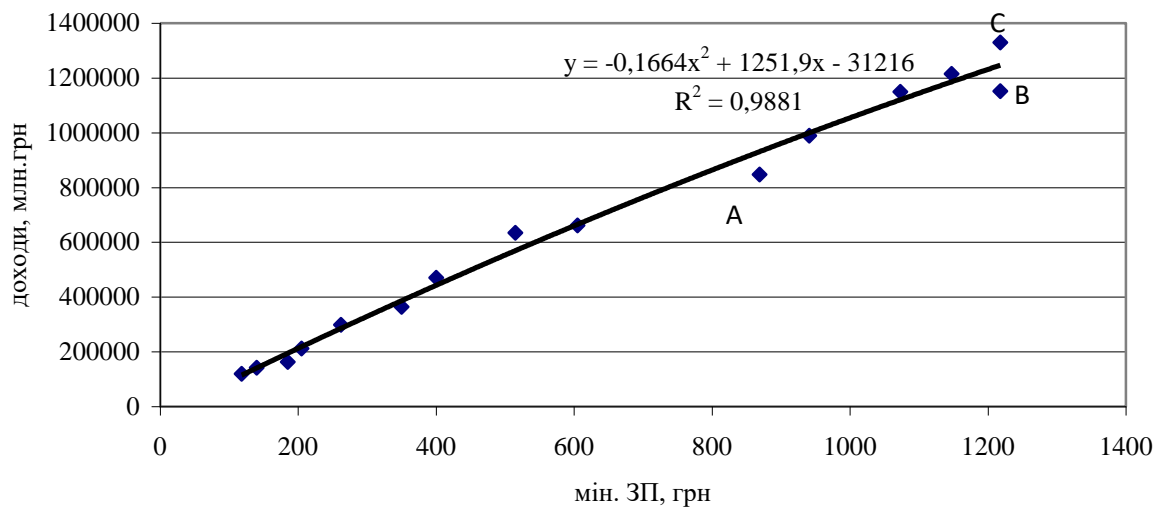

Рис. 3.4. Вплив мінімальної заробітної плати на рівень доходів населення

*Складено авторами.

За весь період дослідження спостерігався прямий зв'язок між рівнем встановленої мінімальної заробітної плати і наявними доходами населення, ріст яких відбувався майже пропорційно із незначними відхиленнями у 2010 році (точка А), коли мінімальна заробітна плата виросла дещо швидшими темпами. А також непропорційні зміни відбувались у 2014-2015 рр. (точки В і С). Статистичні показники у кризові роки, зазвичай, не об'єктивно відображають закономірності розвитку та взаємозв'язку між змінними, тому при побудові моделей часто уникають періодів економічних потрясінь.

Взаємозв'язок між обсягом отриманих доходів та розміром мінімальної пенсії також досить суттєвий, так як коефіцієнт

детермінації перевищує 0,9. Разом з тим, в порівнянні із мінімальною заробітною платою, відхилення від лінії тренду спостерігались частіше (рис. 3.5).

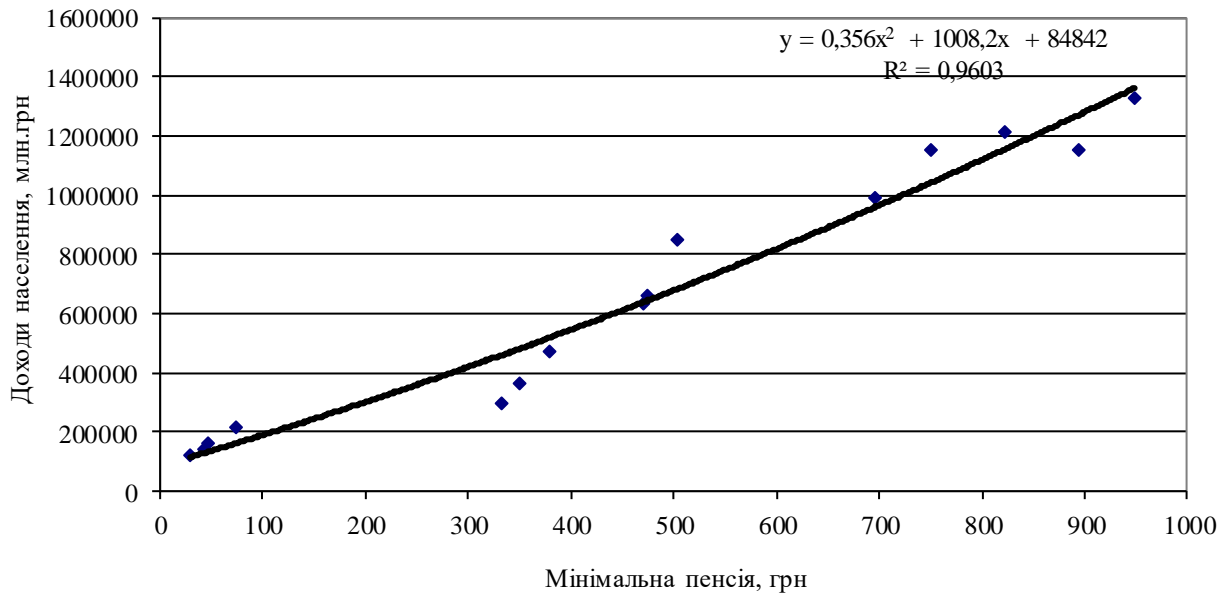

Рис. 3.5. Вплив мінімальної пенсії на рівень доходів населення
*Складено авторами.

Найбільш точніше взаємозалежність доходів населення та прожиткового мінімуму встановленого в країні відображає поліноміальна функція, за якої коефіцієнт детермінації набуває найвищого значення ($R^2=0,9902$). Тенденція зміни показників прожиткового мінімуму та рівня доходів населення досить близька до динаміки впливу мінімальної заробітної плати на рівень доходів населення (рис. 3.6).

Аналіз даних показав, що при побудові лінії тренду можна використовувати поліноміальну або степеневу функцію. При підборі моделі апроксимації слід розрахувати значення величини R^2 , що характеризує вірогідність апроксимації: чим ближче значення R^2 до одиниці, тим надійніше лінія тренду апроксимує досліджуваний процес.

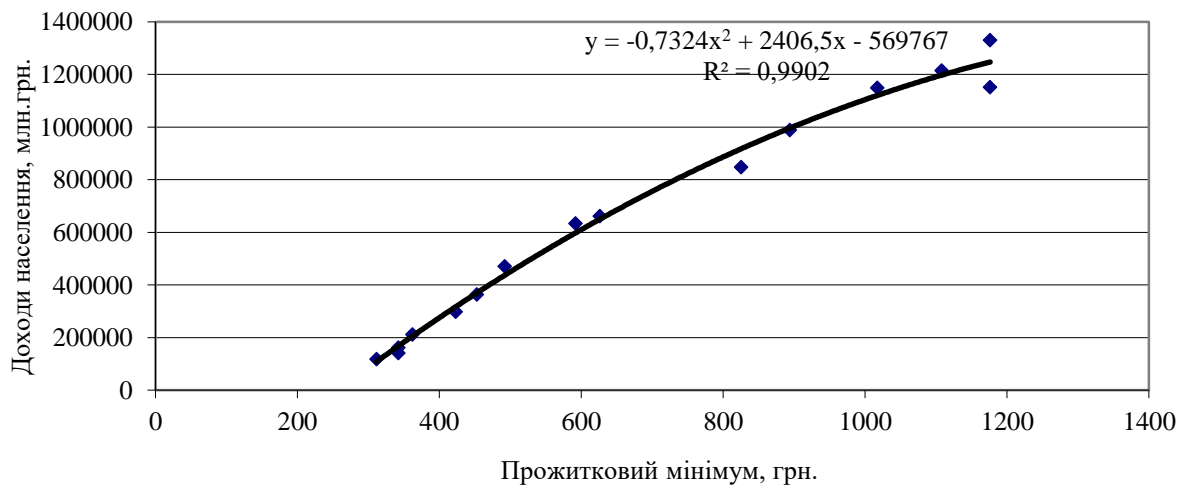

Рис. 3.6. Вплив прожиткового мінімуму на рівень доходів населення

*Складено авторами.

Коефіцієнт детермінації степеневої функції не набагато вищий ніж у поліномінальної моделі (рис. 3.7), тому для впливу податків на доходи населення може використовуватися як степенева так і лінійна функція.

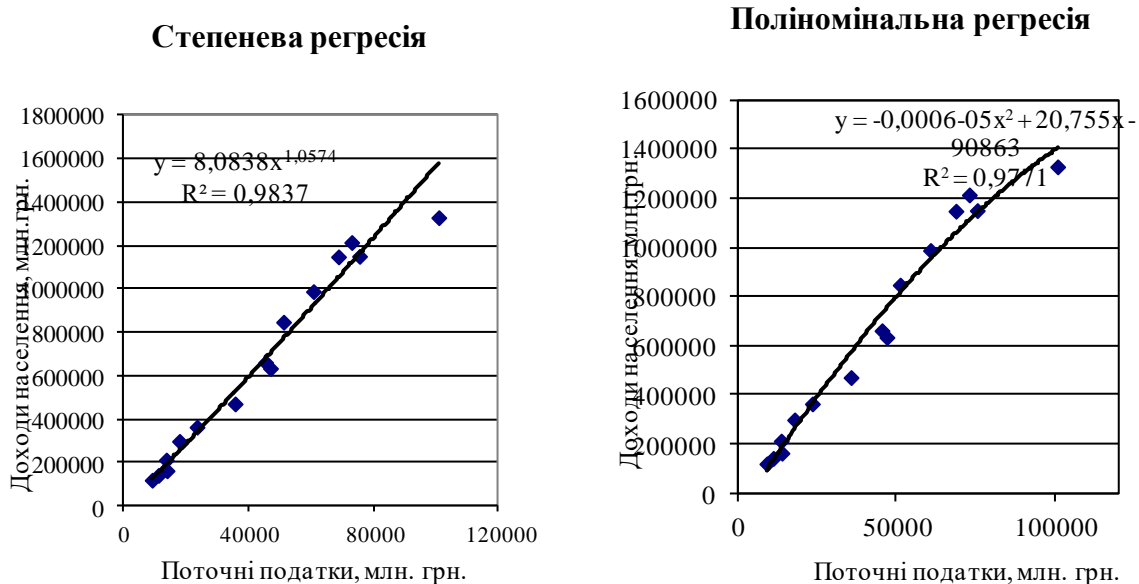

Рис. 3.7. Вплив поточних податків на доходи та майно на рівень доходів населення

*Складено авторами.

Тенденція впливу соціальних внесків на рівень доходів населення має висхідний характер, що відображає поліноміальна лінія тренду (рис. 3.8).

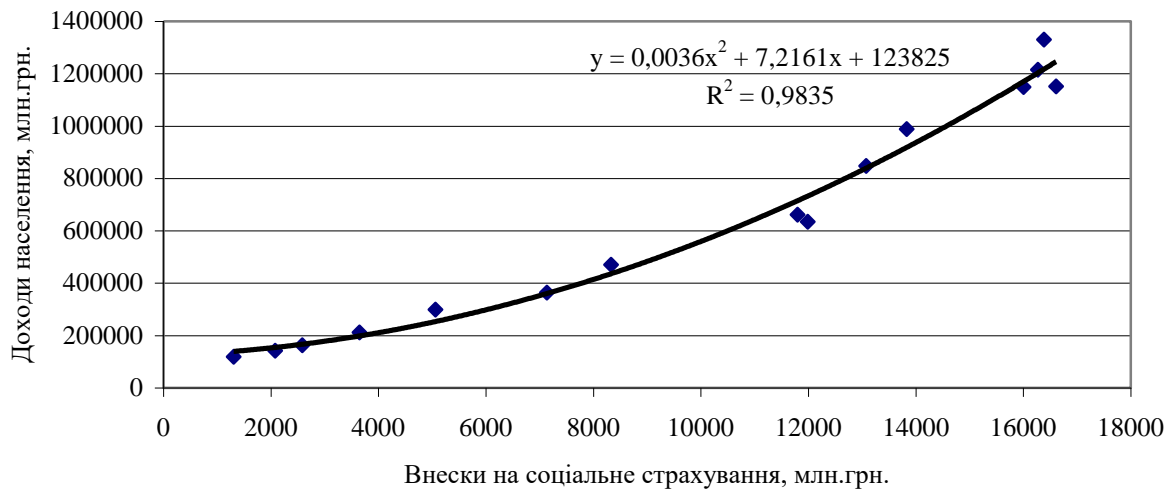

Рис. 3.8. Вплив соціальних внесків на рівень доходів населення

*Складено авторами.

Виокремленні види політик регулювання доходів на практиці завжди використовуються одночасно, тому при дослідженні впливу названих чинників на формування доходів важливим є визначення взаємозв'язку між різними інструментами. Наявність взаємозв'язку між обраними змінними показує матриця коефіцієнтів парної кореляції (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Матриця коефіцієнтів парної кореляції для визначення сили впливу інструментів державного регулювання доходів

	Y	x1	x2	x3	x4	x5
Y	1	0,9932	0,9774	0,9886	0,9832	0,9754
x1	0,9932	1	0,9682	0,9964	0,9687	0,9649
x2	0,9774	0,9682	1	0,9666	0,9691	0,9696
x3	0,9886	0,9964	0,9666	1	0,9690	0,9489
x4	0,9832	0,9687	0,9691	0,9690	1	0,9543
x5	0,9754	0,9649	0,9696	0,9489	0,9543	1

*Складено авторами.

Розраховані коефіцієнти парної кореляції, наведені у таблиці 3.2. є достатньо значні ($r > 0,9$) та свідчать про те, що кожен із показників має вплив не лише на результуючий показник – доходи населення, але в той же час суттєво впливає один на одного. Відповідно, наведені види і форми політик регулювання доходів населення є взаємопов'язані і повинні здійснюватись системно, із використанням усього комплексу інструментів та із врахуванням їх взаємовпливу.

Даний факт необхідно враховувати при формуванні та реалізації політики доходів, оскільки зміна одного із складових доходів населення призводить до зміни інших. Зокрема, наведені розрахунки підтверджують, що найбільший вплив на доходи населенням має мінімальна заробітна плата, так як коефіцієнт кореляції для цієї змінної є найбільший ($R^2 = 0,9931$). Тому, встановлюючи рівень мінімальної заробітної плати необхідно враховувати, що відповідні зміни відбудуться і у обсягах надходжень податків та соціальних відрахувань. В той же час рівень прожиткового мінімуму та мінімальна заробітна плата повинні зазнати відповідного збільшення. Відтак, штучне збільшення розміру заробітної плати невідворотно призведе до номінального зростання складових доходів населення, однак якісного ефекту такий захід не матиме. Ріст мінімальної заробітної плати повинен бути обґрунтований відповідними позитивними змінами ряду економічних показників.

Відповідно до виявлених негативних факторів та причин критичної ситуації проблеми формування доходів основними напрямками її вирішення мають стати проведення постійного моніторингу соціально-трудова процесів в країні; реформування оплати праці та забезпечення зростання її середнього рівня; забезпечення оптимального співвідношення між джерелами формування доходів; зростання рівня зайнятості населення шляхом стимулювання підприємницької ініціативи; запровадження гнучкої податкової політики; посилення контролю за дотриманням законодавства у сфері пенсійного забезпечення; вдосконалення механізму надання соціальної допомоги.

3.2. Оптимізація системи соціальних стандартів і гарантій

З метою удосконалення політики доходів населення та заробітної плати, подолання бідності та значного розшарування населення за доходами в сучасних умовах господарювання в Україні система соціальних стандартів і гарантій потребує *оптимізації*, що передбачає розробку і запровадження підходів до визначення бази для розрахунків мінімальної заробітної плати на основі зміни концепції її формування відповідно до макроекономічної ситуації в країні.

Питання формування методичних підходів до визначення бази для встановлення мінімальних державних стандартів піднімається у працях багатьох вчених однак і надалі залишається дискусійним.

Аналіз наукової літератури з проблематики вдосконалення системи соціальних стандартів і гарантій дозволив визначити основні чинники їх формування, а саме – *зростання ВВП, рівні безробіття, зайнятості, інфляції*.

З метою наукового обґрунтування трансформації системи регулювання доходів населення *в частині визначення оптимального рівня мінімальної заробітної плати в Україні* вивчено досвід різних країн світу щодо встановлення розміру мінімальної заробітної плати та проаналізовано вплив і тісноту взаємозв'язку вище зазначених факторів.

Вихідні дані для побудови моделі встановлення мінімальної заробітної плати подано у таблиці 3.3.

Однією з передумов застосування методів регресійного аналізу для побудови економетричних моделей є відсутність серед незалежних змінних (факторів) лінійно пов'язаних. Якщо ця передумова не виконується, то виникає, як вже сказано вище, явище мультиколінеарності, тобто наявність сильної кореляції між незалежними змінними (включеними в модель факторами). У математичному аспекті мультиколінеарності призводить до слабкої обумовленості матриці системи нормальних рівнянь, тобто

близькості її визначника до нуля, а в змістовному аспекті - до спотворення сенсу коефіцієнтів регресії і утруднення виявлення найбільш суттєво впливають чинників.

Таблиця 3.3

Вихідні дані для побудови багатofакторної моделі

Роки	Мінімальна заробітна плата, грн.	ВВП	Економічно активне населення, %	економічно активного	Інфляція	Середньомісячна ЗП, грн.	Середньомісячна ЗП, дол.	Мінімальна ЗП, дол.	Курс долара
	У		Х1	Х2		Х3	Х4	Х5	
2000	90,00	176128,00	63,2	11,60	128,20	230,00	44,06	17,24	5,22
2001	118,00	211175,00	62,3	10,90	112,00	311,00	57,27	21,73	5,43
2002	140,00	234138,00	61,9	9,60	100,80	376,00	70,94	26,42	5,30
2003	185,00	277355,00	61,8	9,10	105,20	462,00	86,68	34,71	5,33
2004	205,00	357544,00	62	8,60	109,00	590,00	110,69	38,46	5,33
2005	262,00	457325,00	62,2	7,20	113,50	806,00	152,08	49,43	5,30
2006	350,00	565018,00	62,2	6,80	109,10	1041,00	204,12	69,30	5,10
2007	400,00	751106,00	62,6	6,40	112,80	1351,00	264,90	79,20	5,10
2008	515,00	990819,00	63,3	6,40	125,20	1806,00	354,12	102,00	5,10
2009	605,00	947042,00	63,3	8,80	115,90	1906,00	247,53	78,60	7,70
2010	869,00	1120585,00	63,7	8,10	109,40	2239,00	279,88	108,80	8,00
2011	941,00	1349178,00	64,3	7,90	108,00	2633,00	329,13	118,20	8,00
2012	1073,00	1459096,00	64,6	7,50	100,60	3026,00	378,25	134,30	8,00
2013	1147,00	1522657,00	65	7,20	99,70	3282,00	410,25	143,50	8,00
2014	1218,00	1586915,00	62,4	9,30	112,10	3480,00	435,00	152,40	8,00
2015	1218,00	1988544,00	62,4	9,10	148,70	4195,00	265,51	77,20	15,80

*Складено за даними Державного комітету статистики України

Основні причини, що викликають мультиколінеарності, – незалежні змінні, які характеризують одне і те ж властивість досліджуваного явища, які є складовими частинами одного і того ж ознаки (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

**Матриця коефіцієнтів парної кореляції
для побудови багатофакторної моделі**

	Y	X 1	X 2	X 3	X 4	X 5	X 6	X 7	X 8
Y	1	0,980721	0,603523	-0,28076	0,110617	0,986509	0,879373	0,891581	0,751742
X 1	0,980721	1	0,555432	-0,32823	0,253890	0,997531	0,869345	0,848370	0,805583
X 2	0,603523	0,555432	1	-0,28646	-0,206300	0,542526	0,645292	0,685499	0,224735
X 3	-0,280760	-0,32823	-0,28646	1	0,224555	-0,291600	-0,577180	-0,520430	0,064151
X 4	0,110617	0,25389	-0,20630	0,224555	1	0,238625	-0,054760	-0,170180	0,557970
X 5	0,986509	0,997531	0,542526	-0,291600	0,238625	1	0,860921	0,845671	0,811201
X 6	0,879373	0,869345	0,645292	-0,577180	-0,054760	0,860921	1	0,983271	0,411347
X 7	0,891581	0,84837	0,685499	-0,520430	-0,170180	0,845671	0,983271	1	0,384623
X 8	0,751742	0,805583	0,224735	0,064151	0,557970	0,811201	0,411347	0,384623	1

**Складено авторами.*

Однією з передумов застосування методів регресійного аналізу для побудови економетричних моделей є відсутність серед незалежних змінних (факторів) лінійно пов'язаних. Якщо ця передумова не виконується, то виникає, як вже сказано вище, явище мультиколінеарності, тобто наявність сильної кореляції між незалежними змінними (включеними в модель факторами). У математичному аспекті мультиколінеарності призводить до слабкої обумовленості матриці системи нормальних рівнянь, тобто близькості її визначника до нуля, а в змістовному аспекті - до спотворення сенсу коефіцієнтів регресії і утруднення виявлення найбільш суттєво впливають чинників.

Основні причини, що викликають мультиколінеарності, – незалежні змінні, які характеризують одне і те ж властивість досліджуваного явища, які є складовими частинами одного і того ж ознаки.

В даний час існує ряд методів, що дозволяють оцінити наявність мультиколінеарності в сукупності незалежних змінних, виміряти її ступінь, виявити взаємно корелюють змінні та усунути або послабити її негативний вплив на регресійну модель. Найбільш поширеним методом виявлення мультиколінеарності є метод кореляції. На

практиці вважають, що дві змінні колінеарні (лінійно залежні), якщо парний коефіцієнт кореляції між ними за абсолютною величиною перевищує 0,8. Усувають мультиколінеарності найчастіше шляхом виключення з моделі одного з корельованих факторів.

В результаті кореляційно-регресійного аналізу (Додаток Н) була побудована модель, що відображає вплив ВВП та рівня економічної активності населення країни на розмір встановленої державою мінімальної заробітної плати:

$$Y = -2281,73 + 0,000685X_1 + 35,99514X_2 \quad (3.1)$$

Де:

Y – мінімальна заробітна плата, грн.

X_1 – ВВП;

X_2 – економічно активне населення у віці 15-70 років, у % до населення відповідної вікової групи.

Інформативність моделі оцінюється за величиною коефіцієнта множинної кореляції і величиною розрахункового значення F -відношення (критерію Фішера) для коефіцієнта кореляції. Обидві величини повинні бути якомога більшими: бажано, щоб значення множинної кореляції було від 0,9 і вище, а значення F -відношення – принаймні на порядок більше табличного.

1) перевірка адекватності моделі загалом.

Перевіряємо початкову гіпотезу H_0 : всі коефіцієнти рівняння множинної регресії (1) дорівнюють нулю: $a_i = 0$ ($i = 1, 2, \dots, n$)

проти альтернативної H_1 існує хоча би один коефіцієнт a_i , відмінний від нуля. Перевірка здійснюється за допомогою статистики Фішера з n та $(m-n-1)$ ступенями вільності:

$$F = \frac{\frac{\sum_{i=1}^m (\hat{y}_i - \bar{y})^2}{n}}{\frac{\sum_{i=1}^m (y_i - \hat{y}_i)^2}{m-n-1}} \quad \text{або} \quad F = \frac{R^2}{1-R^2} \frac{m-n-1}{n}, \quad (3.2)$$

де n – кількість факторів, що увійшли в модель; m – загальна кількість спостережень; \hat{y}_i – розрахункове значення залежної змінної при i -му спостереженні; y – середнє значення залежної змінної; y_i – значення залежної змінної при i -му спостереженні; R – коефіцієнт множинної кореляції.

За таблицями Фішера знаходиться критичне значення $F_{кр}$ з n та $(m-n-1)$ ступенями вільності, задавши попередньо рівень довіри $(1-\alpha)100\%$. Якщо $F > F_{кр}$, то це свідчить про адекватність побудованої моделі. Якщо модель не адекватна, то необхідно повернутися до етапу побудови моделі і, можливо, ввести додаткові фактори або перейти до нелінійної моделі.

Критерій Фішера розрахований 189,3653891

Критерій Фішера табличний 2,946726454

Критерій Фішера: з вірогідністю 99% побудована нами залежність відповідає вихідним даним.

2) перевірка значущості коефіцієнтів рівняння регресії.

Для цього варто перевірити гіпотезу H_0 : коефіцієнт $a_i=0$ проти альтернативної H_1 : $a_i \neq 0$ для кожного коефіцієнта рівняння множинної регресії. Перевірка здійснюється за допомогою t -критерію Ст'юдента, фактичне значення якого для параметрів багатфакторної регресії розраховується за формулою [159]:

$$t_{факт} = \frac{r \cdot \sqrt{m-n-1}}{\sqrt{1-r^2}}, \quad (3.3)$$

$$t_{факт\ x1} = \frac{0,9807 \cdot \sqrt{8-2-1}}{\sqrt{1-0,9807^2}}; \quad t_{факт\ x1} = 15,3638$$

$$t_{факт\ x2} = \frac{0,6035 \cdot \sqrt{8-2-1}}{\sqrt{1-0,6035^2}}; \quad t_{факт\ x2} = 1,3995$$

Фактичне значення порівнюється із критичним, яке знаходиться за таблицями t -критерію Ст'юдента для степенів свободи $k=m-n-1$ та вірогідності p . Якщо фактичне значення t -критерію перевищує критичний його рівень, то відповідний параметр є статистично значимим і має істотний вплив на узагальнюючий показник.

Критичне значення t-критерію Стюдента можна визначити, скориставшись функцією СТЮДРАСПОБР Microsoft Excel. Табличне значення для степенів свободи $m-n-1=5$ та вірогідності 0,9 дорівнює:

$$t_{0,9;5} = 0,1322$$

Отже, обрані коефіцієнти рівняння регресії є статистично значущими, оскільки, як для X_1 так і для X_2 суттєво перевищують табличне значення t-критерію Стюдента:

$$|t_{\text{факт}}| > t_{p;k}; \quad |15,3638| > 0,1322; \quad |1,3995| > 0,1322$$

Скориставшись отриманим рівнянням залежності мінімальної заробітної плати від рівня ВВП та чисельності активного населення побудуємо графічну модель її динаміки та порівняємо із фактичною тенденцією зміни результуючого показника протягом досліджуваного періоду (рис. 3.9).

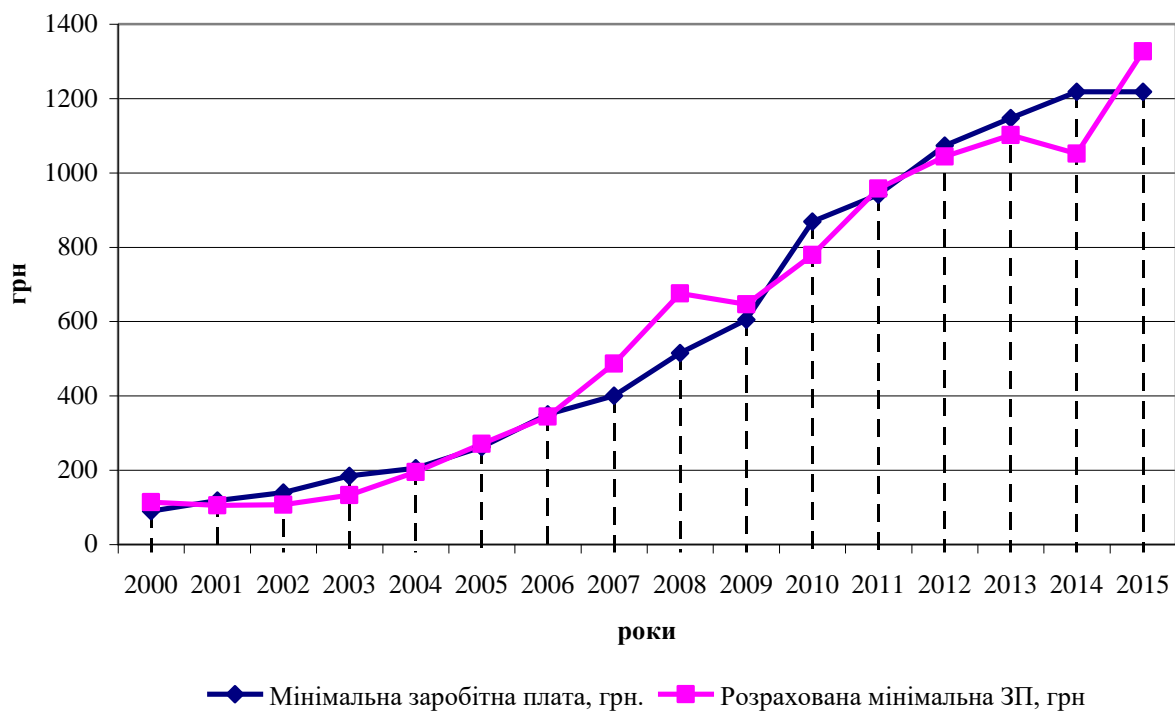

Рис. 3.9. Співставлення динаміки фактичної та розрахованої мінімальної заробітної плати

*Складено авторами.

Як видно з наведеного рисунка крива, побудована згідно запропонованого рівняння практично співпадає із фактичною кривою зміни мінімальної заробітної плати. Виключення становить 2008 та 2014 роки – у які відбулись останні дві економічні кризи. Відтак, близькість двох наведених кривих ще раз доводить дієвість побудованої моделі.

Наведена вище розрахункова процедура множинного кореляційно-регресійного аналізу дає змогу не лише оцінити вплив кожного із чинників, що утворюють модель, на результативну ознаку, а й спрогнозувати та обґрунтувати оптимальний рівень мінімальної заробітної плати на майбутнє.

Проаналізувавши фактичну зміну мінімальної заробітної плати із оптимальним її розміром, розрахованим із використанням запропонованої моделі можна відмітити, що заходи уряду щодо регулювання доходів населення запроваджувались із певним часовим лагом, що зважаючи на нестабільну економічну ситуацію в державі були подекуди протилежними необхідним до впровадження. Так порівнювані показники заробітної плати не лише відрізнялись розміром, а подекуди відрізнялась і динаміка їх зміни. Зокрема у 2014 році, після чергової економічної кризи, коли обсяг ВВП країни знизився разом із скороченням кількості економічно активного населення, динаміка мінімальної заробітної плати не відповідала зазначеним змінам і продовжувала зростати до 1218 грн, створюючи додаткові труднощі для роботодавців. Тоді як, згідно проведених розрахунків рівень мінімальної заробітної плати мав би знизитись до 1052 грн.

На рисунку 3.10 наведено графічне відображення змін фактичного і розрахованого рівнів мінімальної заробітної плати в порівнянні із змінами обсягу ВВП країни.

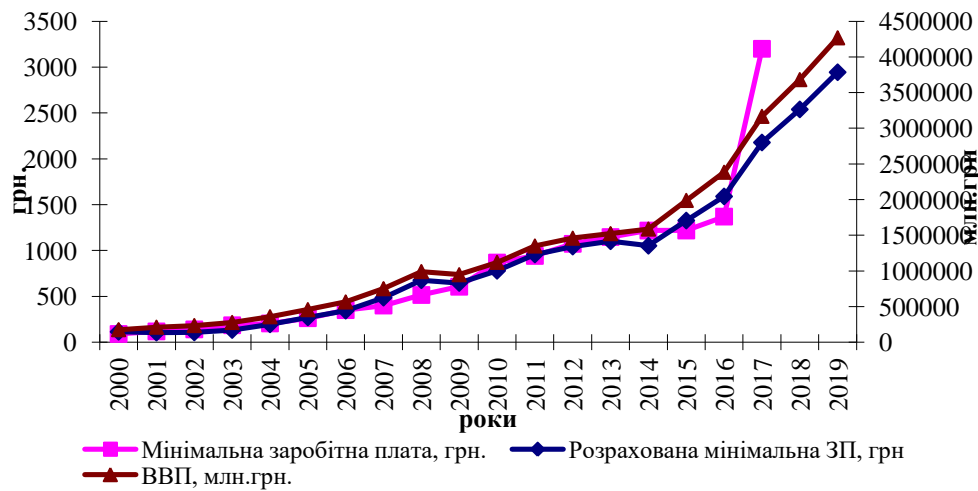

Рис. 3.10. Динаміка розміру мінімальної заробітної плати та ВВП України

*Складено авторами.

Про відсутність достатніх об'єктивних причин для значного зростання мінімальної заробітної плати свідчить і співставлення із тенденцією зміни чисельності економічно активного населення (рис. 3.11).

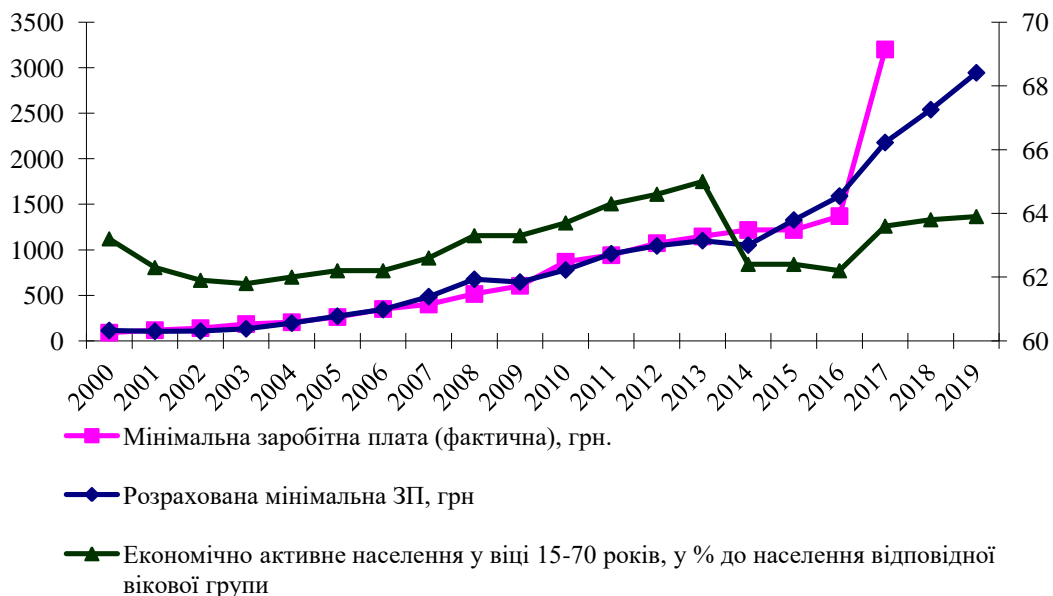

Рис. 3.11. Динаміка розміру мінімальної заробітної плати та рівня економічно активного населення України

*Складено авторами.

Як видно з рис.3.12-3.13 запропонований розмір мінімальної заробітної плати враховує динаміку ВВП, що підтверджує об'єктивність розрахованої моделі та правильність сформованих висновків – за стабільних темпів розвитку економіки та зростання ВВП підвищити мінімальну заробітну плату 2944 грн буде можливо лише у 2019 році.

Державне регулювання доходів через встановлення необґрунтовано завищеного рівня мінімальної заробітної плати невідворотно матиме ряд наслідків. Зокрема, вдвічі зросте сума ЄСВ – до 704,00 грн. для підприємців, що перебувають на 2, 3 групі єдиного податку. Для підприємців другої групи єдиного податку також зростатиме і його сума, оскільки ставка прив'язана до мінімальної заробітної плати і становить 20% від її розміру. Тобто при збільшенні у два рази мінімальної зарплати їм доведеться сплачувати більше, що відповідно негативно вплине на розмір отриманих доходів суб'єктами підприємництва.

Щодо впливу зростання мінімальної заробітної плати на рівень доходів населення в Україні, на нашу думку це не призведе до значних позитивних змін і реального їх росту. Адже протягом тривалого періоду рівень мінімальної заробітної плати в нашій країні 100-150 дол. США і лише протягом останніх років, через економічну нестабільність та знецінення національної валюти її рівень впав до 55 дол. Тому, на нашу думку, чергове зростання мінімальної зарплати до 118 дол. виводить її до рівня 2011 року, залишаючи і надалі досить низькою – 4 дол. за день, що не вирішує проблему бідності.

Таким чином, будучи важливим соціально-економічним індикатором розвитку країни, доходи потребують виваженого регулювання з боку держави. На сьогодні система державного регулювання доходів в Україні не є ефективною, а заходи, що реалізуються в процесі його здійснення не відповідають зміні економічної ситуації в країні та застосовуються урядом із запізненням.

Наслідком необґрунтованого росту мінімальної заробітної плати може стати інфляція та знецінення національної валюти, намагаючись компенсувати витрати на збільшення заробітних плат роботодавці – представники бізнесу будуть збільшувати ціни або переводити найманих працівників на неповний робочий день.

3.3. Рекомендації щодо вдосконалення системи відрахувань з доходів населення

Проведення трансформації системи регулювання доходів населення в Україні передбачає вдосконалення системи обов'язкових відрахувань. Податки, як частина вилученого доходу, є важливим джерелом наповнення бюджету та інструментом державного регулювання соціально-економічних процесів. У чинній податковій системі України одне з центральних місць з-поміж усіх податків посідає податок з доходів фізичних осіб, який виступає вагомим важелем регулювання розподілу між державою та населенням фінансових ресурсів. Цей податок є одним із найстабільніших та найдієвіших джерел формуванням дохідної частини бюджету разом з тим, він безпосередньо впливає на рівень доходів населення та їх розподіл, виконуючи тим самим роль соціального регулятора.

В Україні система оподаткування доходів зазнала численних трансформацій та перетворень, використовуючи як прогресивну, так і пропорційну шкалу оподаткування особистих доходів. При цьому в різні періоди податок на доходи фізичних осіб (прибутковий податок з громадян) з точки зору фіскальної достатності й соціальної справедливості сприймався неоднозначно.

Проблемам оптимізації оподаткування, визначенню ролі податків та їх впливу на соціально-економічні процеси в країні присвячені численні праці вітчизняних та зарубіжних вчених. У більшості робіт увага вітчизняних науковців акцентується на фіскальних аспектах оподаткування доходів, зокрема, досліджується значення податку на доходи у наповненні бюджету держави та у

забезпеченні процесів децентралізації [1]. Піднімається і питання посилення соціальної функції оподаткування доходів [82], в контексті чого розглядаються сутність та недоліки податку на доходи фізичних осіб (ПДФО), розкривається об'єктивна необхідність та шляхи його реформування із врахуванням зарубіжного досвіду [132]. Разом з тим, дослідження особливостей оподаткування доходів та розкриття соціально-регулюючої ролі податку на доходи фізичних осіб задля подальшого вдосконалення механізму його справляння не втрачає своєї актуальності.

Оподаткування доходів є не лише важливим джерелом формування бюджетних ресурсів держави, але і вагомим фінансовим регулятором соціально-економічних процесів, впливаючи на обсяг і структуру доходів платників, активність інвестиційної діяльності, процеси нагромадження капіталу, визначаючи обсяги сукупного споживання та інші чинників стабільності та розвитку суспільства.

Беручи до уваги досвід розвинених країн, можна сказати, що прибуткове оподаткування – є дієвим інструментом перерозподілу в умовах зрілої демократії із чітко визначеними умовами суспільного договору, із високим рівнем життя й доходів населення, тому вдосконалення оподаткування доходів громадян в Україні повинно відбуватися в напрямі забезпечення принципу соціальної справедливості [67, с. 13].

Оподаткування доходів фізичних осіб є складовою частиною механізму регулювання доходів населення. У результаті перерозподілу доходів (платежів) фізичних осіб, з одного боку, реалізується економічна доктрина щодо рівня добробуту різних верств населення, а з іншого – формується фінансова база держави. Податок з доходів фізичних осіб має скерованість на соціальну справедливість податкової систем, оскільки ставить рівень оподаткування в пряму залежність від обсягів доходу платника.

Цей податок є одним із найстабільніших та найдієвіших джерел формування дохідної частини бюджету. ПДФО посідає друге місце

в податкових надходженнях Зведеного бюджету України після внутрішніх податків на товари і послуги (ПДВ та акцизний податок).

Аналізуючи структуру податку варто відмітити, що найбільшою складовою аналізованого ПДФО є оподаткування заробітної плати, яка становить більш ніж половину всіх надходжень податку.

П'ята частина надходить до державного бюджету у вигляді військового збору, введеного у 2014 році як тимчасовий засіб наповнення бюджету у надзвичайних умовах. Крім того, суттєву частку у посідають надходження від оподаткування процентів.

Найбільша частка в структурі надходжень ПДФО до Зведеного бюджету України належить податку на доходи фізичних осіб, що сплачується податковими агентами, із доходів платника податку у вигляді заробітної плати.

Специфічною складовою механізму оподаткування доходів фізичних осіб у вигляді заробітної плати є податкової соціальної пільги. Її зміст полягає у зменшенні бази оподаткування для осіб із низьким рівнем заробітної плати.

Податковим кодексом було передбачене збільшення розміру ПСП до рівня мінімальної заробітної плати з 1 січня 2014 року. Такі зміни мали б зміст – так як мінімальна заробітна плата залишалась у розмірі, визначеному урядом і це відіграло роль захисту малозабезпечених верств населення. Однак, розмір податкової соціальної пільги залишався на рівні 50% від мінімальної заробітної плати і з 1 січня 2016 року цей рівень було встановлено безстроково.

В результаті маємо складний та заплутаний механізм надання податкової соціальної пільги, щодо використання якої існує багато обмежень. В контексті соціального аспекту оподаткування доходів фізичних осіб хотілось би зауважити зменшення ставки з 20 до 18% на пасивні доходи, у т.ч. проценти за депозитами (в результаті проведеного декларування доходів нашими урядовцями досить поширеною статтею доходів були саме отримані дивіденди), а також введене новим урядом оподаткування пенсій. Відтак, податковий тиск на громадян з низьким рівнем доходів залишається високим, що негативно впливає на їх рівень життя, у той час, як більш заможні

громадяни, сплачують податок з пасивних доходів за заниженими ставками [132, с. 355].

На сьогоднішньому етапі податок на доходи фізичних осіб в частині діючих ставок є надміру фіскальноспрямованим та не виконує належним чином соціально-регулюючу функцію. Відхід від прогресивного оподаткування лише погіршує ситуацію, поглиблюючи диференціацію між доходами різних соціальних груп населення, збільшуючи нерівність між ними.

Отже, податок на доходи фізичних осіб є одним із основних у податковій системі країни та відіграє значну фіскальну роль. Однак, головною проблемою є те, що система оподаткування доходів в нашій країні на сьогодні не є нейтральною і соціально справедливою. Уніфікація ставки податку на рівні 18% та оподаткування дивідендів за значно нижчою ставкою у 5% призводить до ситуації, коли бідні верстви населення, для яких основним джерелом доходу є зарплата, у структурі власних витрат сплачують значно більший обсяг коштів, ніж заможні.

Незважаючи на зміни в чинному законодавстві і надалі спостерігається тенденція до нерівномірного розподілу податкового навантаження між різними верствами населення, що робить очевидною необхідність послідовного реформування існуючого механізму функціонування ПДФО.

Задля формування ефективної системи оподаткування доходів фізичних осіб, підвищення стимулюючої та регулюючої ролі ПДФО варто було б складний механізм *нарахування податкової соціальної пільги з ПДФО замінити введенням неоподатковуваних доходів на рівні прожиткового мінімуму*. Така практика існує у багатьох зарубіжних країнах, вона дозволяє послабити тиск на незаможні верстви населення і спростити процедуру адміністрування ПДФО (Додаток П).

Посилити соціально-регулюючу роль податку на доходи можна лише *повернувшись до прогресивної шкали оподаткування*, що дозволить дещо зменшити нерівномірність розподілу доходів між

різними верствами населення, та на даний час в Україні становить одну із основних соціальних проблем.

В подальшій перспективі для забезпечення трансформаційних змін в системі регулювання доходів населення в Україні вважаємо за необхідне застосувати досвід Франції щодо *переходу від особистісного до родинного підходу оподаткування доходів населення*. Суб'єктом оподаткування при цьому є домогосподарство, а специфічною особливістю – наявність системи коефіцієнтів, які враховують економічні та соціальні умови, вік кожного члена домогосподарства.

Зарубіжний досвід свідчить, що запровадження цільових податкових пільг є більш ефективним заходом у порівнянні з виплатою соціальних трансфертів та переносить акценти з вимушеної підтримки соціально незахищених верств населення на стимулювання ефективної економічної діяльності працездатних громадян.

Запропоновані зміни варто здійснювати із врахуванням вітчизняної специфіки та економічних реалій розвитку України.

Погоджуємося із думкою Кізими Т.О. що такий підхід можливо запровадити лише на завершальній стадії трансформації системи регулювання доходів населення, оскільки перехід від особистісного підходу оподаткування доходів населення, що існує за сучасних умов, до родинного підходу є проблематичним, так як потребує ряду змін у принципах та механізмах оподаткування [70, с. 253-254].

Зазначені рекомендації щодо вдосконалення системи відрахувань з доходів населення відповідають принципам платоспроможності та соціальної справедливості при оподаткуванні, свідченням чого є позитивний світовий досвід.

Важливим у забезпеченні ефективної системи оподаткування доходів також є *налагодження дієвої системи контролю та формування відповідної податкової культури* населення, що можливо досягнути шляхом підвищення рівня довіри до уряду та якості роботи фіскальних органів.

Одним із інструментів регулювання доходів населення через встановлення обов'язкових відрахувань виступає єдиний соціальний внесок (ЄСВ) до фондів державного соціального страхування. До 2016 року розмір відрахувань до соціальних фондів становив від 36,76% до 49,7% фонду оплати праці який встановлювався залежно від класу професійного ризику. Крім того роботодавці зобов'язані були утримувати 3,6 % ЄСВ із заробітних плат. Такий механізм акумулювання коштів до фонду соціального страхування створював значне фіскальне навантаження і негативно впливав на формування доходів населення. Разом з тим, структура пенсійної системи, сформована ще за часів Радянського союзу, не давала можливості забезпечити достатні надходження до Пенсійного фонду.

На сьогодні значний дефіцит бюджету пенсійного фонду не дозволяє забезпечити достатній рівень пенсій та дотримання соціальної справедливості у їх розподілі. В Україні майже дві третини пенсіонерів отримують мінімальну пенсію, розмір якої не перевищує прожитковий мінімум. Причинами недостатності ресурсів є низький вік виходу на пенсію, старіння населення та значна кількість пенсіонерів, а також вплив тіньової економіки.

Задля зниження фіскального навантаження на фонд оплати праці і створення умов для виходу зарплати з тіні урядом у 2016 року майже вдвічі було зменшено ставку єдиного внеску для роботодавців, встановивши її на рівні 22 %. Крім цього було скасовано утримання єдиного внеску із заробітної плати працівників та інших доходів. Однак, суттєвого поліпшення ситуації зі сплатою ЄСВ не відбулось, а навпаки призвело до зменшення доходів Пенсійного фонду. Розмір підтримки фонду з державного бюджету збільшився з 94,8 млрд грн у 2015 році до 145 млрд грн у 2016 році, що склало 6 % ВВП [63].

Пенсійна система в Україні не відповідає викликам сучасності та є фінансово нестійкою. Через відсутність залежності між сплаченими внесками та розміром пенсійного забезпечення, який працівники отримують після виходу на пенсію, вона не стимулює роботодавців офіційно виплачувати заробітну плату та в повній мірі сплачувати ЄСВ.

Підвищення мінімальної заробітної плати до оптимального

рівня, відповідного до економічних умов України, дозволить збільшити надходження від ЄСВ, при цьому суттєво не впливаючи на ріст реальних доходів населення.

Звернемо увагу на необхідність посилення взаємозалежності між сплатою внесків і розміром пенсійного забезпечення, що дозволить здійснити ефективне симулювання сплати роботодавцями єдиного соціального внеску з реального розміру заробітної плати працівників. З метою створення більш справедливої пенсійної системи вражаємо за необхідне посилити адміністрування доходів з метою скорочення кількості підприємств, які не сплачують внески за найманих працівників, або сплачують їх в неповному обсязі.

Отже, дослідження системи регулювання доходів населення дало змогу обґрунтувати напрями її трансформації задля зростання економіки добробуту в Україні та дало змогу дійти таких висновків:

1. Задля удосконалення системи регулювання доходів населення розроблено концептуальні засади її трансформації, які передбачають якісні перетворення системи інструментів державного регулювання доходів населення, що характеризуються змінами у двох напрямках: регулювання соціальних стандартів і гарантій та відрахувань з доходів населення. Цільовими орієнтирами трансформації системи регулювання доходів населення визначено: активізація підприємницької діяльності; стабілізація джерел формування доходів; забезпечення соціально прийняттого рівня доходів; зростання заощаджень населення.

2. Визначено напрями трансформації системи регулювання доходів населення в Україні: оптимізація рівня заробітних плат; вдосконалення пенсійного забезпечення, підвищення соціальних стандартів; вдосконалення оподаткування доходів населення; оптимізація внесків на обов'язкове соціальне страхування. Системний підхід до розробки цих напрямів із використанням усього комплексу інструментів та врахування їх взаємовпливу, дозволить отримати синергетичний ефект від їх застосування.

3. З метою обґрунтування доцільності запровадження концептуальних засад трансформації системи регулювання доходів

населення здійснено моделювання впливу різних факторів на рівень доходів населення із застосуванням кореляційно-регресійного аналізу. Обґрунтовано, що кожен із окреслених інструментів (мінімальна заробітна плата, мінімальна пенсія, прожитковий мінімум, податкове навантаження, внески на соціальне страхування) визначає не лише результуючий показник – доходи населення, але в той же час суттєво впливає один на одного.

4. Доведено, що в сучасних умовах господарювання в Україні система соціальних стандартів і гарантій потребує *оптимізації*. Оптимізація системи соціальних стандартів і гарантій передбачає розробку і запровадження підходів до визначення бази для розрахунків мінімальної заробітної плати на основі зміни концепції її формування відповідно до макроекономічної ситуації в країні.

4. Розрахунки підтверджують, що найбільший вплив на доходи серед інструментів їх регулювання має мінімальна заробітна плата. Тому, встановлюючи її рівень, необхідно враховувати, що відповідні зміни відбудуться і у обсягах надходжень податків, соціальних відрахувань та прожиткового мінімуму. Відтак, штучне збільшення розміру заробітної плати невідворотно призведе до номінального зростання складових доходів населення, однак якісного ефекту такий захід не матиме. На основі цього доведено, що ріст мінімальної заробітної плати повинен бути обґрунтований відповідними позитивними змінами ряду економічних показників.

5. Розроблено рекомендації щодо вдосконалення системи відрахувань з доходів населення, серед яких – замінити механізм нарахування податкової соціальної пільги з ПДФО введенням неоподатковуваних доходів на рівні прожиткового мінімуму; ввести прогресивну шкалу оподаткування, що дозволить дещо зменшити нерівномірність розподілу доходів між різними верствами населення; налагодити дієву систему контролю за сплатою податків; сформувати відповідну податкову культуру населення; посилити взаємозалежність між сплатою внесків і розміром пенсійного забезпечення; вдосконалити процедуру адміністрування доходів з метою скорочення кількості підприємств, які не сплачують ЄСВ.

РОЗДІЛ 4.

РОЗВИТОК РИНКУ ПРАЦІ ЯК ЧИННИК ЗРОСТАННЯ ЕКОНОМІКИ ДОБРОБУТУ

4.1. Змістова характеристика розвитку ринку праці

В умовах інтенсифікації процесів глобалізації на сучасному етапі розвитку світової економічної системи, набуття нових характеристик суб'єктами внутрішньому ринку праці в Україні, що спричинено поглибленням європейської інтеграції у зв'язку з імплементацією угоди про Асоціацію з Європейським Союзом, наукові дослідження проблем та перспектив розвитку ринку праці в країні та її регіонах відзначаються актуальністю.

Потрібно зазначити, що дослідженню проблем розвитку ринку праці приділено достатньо уваги сучасними вітчизняними й зарубіжними вченими, хоча при цьому досі не існує єдиного підходу до трактувань таких понять, як: «ринок праці», «ринок робочої сили», «ринок послуг праці», «ринок зайнятості», «система зайнятості». Деякі автори пропонують розглядати ці поняття як синоніми. Але більшість вчених дотримується думки, що більш вдалим серед вище названих є застосування терміну «ринок праці». Як зазначає Е.М. Лібанова, на ринку праці продається й купується робоча сила (здібність до праці); на ринку праці об'єктом ринкових відносин є праця або ж її послуга [86].

У своїх працях О. С. Лисюк [87, с. 487] звертає увагу, що науково-методичну основу теорії формування й розвитку ринку праці формують ідеї представників економічної думки М. Брейді, Г. Беккера, Д. Гордона, Дж. Гелбрейта, М. Вебера, Дж. М. Кейнса, Т. Мальтуса, К. Маркса, А. Маршала, А. Піну, А. Сміта, Ж. Б. Сея, Д. Рікардо, М. Фрідмена, Ф. Хайєка, Й. Шумпетера.

Карл Маркс, здійснивши аналіз ринку праці, зазначив, що «... на товарному ринку власнику грошей протистоїть не сама праця, а робітник. Те, що продає останній, є його робоча сила».

О. А. Грішнова, розкриваючи класичний підхід Карла Маркса до розкриття сутності ринку праці, робочу силу визначає як «сукупність фізичних і духовних здібностей, якими володіють організм, жива особа і які пускаються ним у хід усякий раз, коли він виробляє які-небудь споживні вартості» [28, с. 85].

Отже, об'єктом купівлі-продажу на ринку праці виступає праця, а робоча сила, у свою чергу, змістовно відображає сутність економічно активного населення [85]. У результаті використання робочої сили формується послуга праці, яка після її купівлі-продажу переходить зі сфери обігу у сферу виробництва. Отже, найнятий робітник виставляє на ринок свою здатність трудитися, а її реалізація здійснюється в процесі виробництва.

Визначення сутності поняття «ринок праці» різними науковцями відображено в табл. 4.1.

Таблиця 4.1

Визначення категорії «ринок праці»

Автор	Визначення
1	2
Маркс К., Енгельс Ф.	Ринок праці – способи, суспільні механізми й організації, що дають змогу людям знайти роботу відповідно своїх здібностей і навичок, а працедавцям – найняти працівників, які їм необхідні для організації комерційної або іншої діяльності. Маркс пропонує розглядати ринок праці як товарний із заувагою про те, що такий підхід є наслідком капіталістичного ставлення до праці й робочої сили, точніше наслідком фактичного стану речей.
Лівшиц А.	Ринок праці є механізмом здійснення контактів між покупцями робочої сили (наймачами) і продавцями робочої сили (найманими).
Журавльова Г.	Ринок праці – це сфера, де підприємці й працівники спільно ведуть переговори, колективні або індивідуальні, щодо заробітної плати та умов праці.
Васильченко В.	Ринок праці – це, передусім, система суспільних відносин, пов'язаних із купівлею й продажем товару «робоча сила». Крім того, ринок праці є сферою працевлаштування, формування попиту та пропозиції на робочу силу. Його можна трактувати і як механізм, що забезпечує узгодження ціни й умов праці між роботодавцями та найманими працівниками.

Продовження таблиці 4.1

1	2
Роцін С.	Ринок праці є вираженням конкретних систем суспільної організації найманої праці в умовах товарно-грошових відносин та забезпечує функціонування ринкової економіки на основі дії законів попиту й пропозиції.
Колот А. В.	Ринок праці – сукупність соціально-трудоових відносин, що виникають із приводу способів залучення індивідуальної праці в процес виробництва, способів координації та використання праці та її оцінки, у які вступають працівники, надаючи трудові послуги, і підприємці, купуючи й використовуючи їх.
Чернявська Ю. Б.	Ринок праці – це система соціально-економічних відносин між працівниками й роботодавцями з приводу купівлі-продажу товару «робоча сила», яка пронизує всі фази відтворення працівника й ефективного використання його трудового потенціалу; це сфера, на якій установлюється певне співвідношення попиту та пропозиції на послуги робочої сили, її ціни й умов праці, забезпечення балансу інтересів працівників і роботодавців, державна підтримка незапрацевдатних громадян, яка регулюється за допомогою соціальних, правових і юридичних норм та інститутів.
Калина А. В.	Ринок праці – це система економічних механізмів, норм та інститутів, що забезпечують відтворення робочої сили й використання праці.
Лібанова Е. М.	Ринок праці – це система соціально-економічних відносин між роботодавцями – власниками засобів виробництва – та населенням – власниками робочої сили – щодо задоволення попиту перших на працю, а інших – на робочі місця, які є їхнім джерелом засобів існування.
Костін Л. А.	Ринок праці – це працюючий у межах певного економічного простору механізм взаємодії між роботодавцями та найманими працівниками, що виражає економічні й правові відносини між ними.
Генкін Б. М.	Ринок праці, передусім, механізм узгодження інтересів осіб, котрі працюють за наймом, і працедавців. Окрім того, на ринку праці виявляються інтереси держави, зумовлені необхідністю управління соціальними відносинами.

Складено за [13; 24, с. 362; 28; 64, с. 38; 85; 73, с. 12; 89; 75, с. 239; 78, с.30; 97; 190].

Як зазначає В. В. Дружиніна, на основі різноманітних підходів до визначення змісту поняття «ринок праці», у науковій літературі запропоновано виокремити декілька методологічних підходів до сутності ринку праці: товарний ринок, соціально-економічні відносини, система, сфера, механізм, простір тощо [43, с. 29].

Е. М. Лібанова звертає увагу, що ринок праці функціонально пов'язаний із товарним ринком, ринками капіталу, інформації, освітніх послуг, житла тощо. На стан ринку праці суттєво впливає кон'юнктура товарного ринку. За умов низької економічної активності суб'єктів товарного ринку погіршується й стан ринку праці – на ньому зростає безробіття. І навпаки. На ринку праці виникають не лише економічні, а й соціальні проблеми (соціальна напруга в суспільстві, громадські рухи), які ринкові механізми не в змозі самотійно розв'язати [88].

Звернемо увагу на те, що існують різні підходи до визначення суб'єктів ринку праці. Так, на думку деяких учених, суб'єктами ринку праці виступає робоча сила тих осіб, які активно шукають роботу, працевлаштованих, а також потенційних здобувачів роботи. На противагу цьому підходу, О. Грішнова пропонує віднести до суб'єктів ринку праці лише тих, хто активно шукає роботу [28]. Науковець відзначає також дискусійність питання об'єкта на ринку праці. Звернуто увагу, що представники класичної школи політекономії – Адам Сміт та Давид Рікардо – обґрунтовували, що об'єктом купівлі-продажу на ринку праці є саме праця [28].

Представники марксистської школи політекономії пропонували вважати робочу силу найманого працівника товаром на ринку праці. На сучасному етапі соціально-економічного розвитку, як зазначає О. А. Грішнова, ці наукові підходи доповнилися дефініцією трудових послуг і людського капіталу як об'єкта ринку праці. О. А. Грішнова зауважує, що суб'єкти ринку праці (працедавці й наймані працівники) суттєво відрізняються їхнім ставленням засобів виробництва. Працедавці є іншими власниками, а наймані працівники володіють здібностями до праці. Відтак на попит на робочу силу, який

формують працедавці, та на пропозицію робочої сили, котру формують наймані працівники, впливають різні чинники. Так, попит на робочу силу залежить від рівня продуктивності праці, технічного оснащення виробництва, рівня економічної активності – фази циклу [28, с. 67].

У своїх працях Е. М. Лібанова розкриває робочу силу як специфічний товар, а її ціну – заробітну плату – як основне джерело грошових доходів домашніх господарств, що з урахуванням цін на споживчі товари й послуги, в основному визначає рівень життя населення. На думку вченого (із чим ми абсолютно погоджуємося), для підтримки мотивації праці потрібно дотримуватися об'єктивної закономірності: темпи зростання заробітної плати не повинні перевищувати темпи зростання продуктивності праці [89].

С. Вовканич звертає увагу, що, «завдяки ринковим механізмам, ціна на робочу силу гнучко реагує на потреби ринку, збільшуючись або зменшуючись залежно від його кон'юнктури» [15, с. 9]. Спираючись на думку вченого, відзначимо, що «найважливішою закономірністю функціонування ринку праці є, згідно з неокласиками, обернено пропорційна залежність між рівнем заробітної плати й величиною зайнятості: чим нижча заробітна плата, тим, за інших рівних умов, вища зайнятість, і навпаки – чим вища заробітна платня, тим менша кількість зайнятих» [17, с. 12].

І. А. Лапшина указує, що «реалізація неокласичного підходу на практиці ставить проблему вибору між зниженням рівня безробіття й збільшенням зайнятості, з одного боку, та посиленням соціальних проблем і втратою економічних стимулів до продуктивної праці – з іншого» [85]. О. А. Грішнова звертає увагу, що, «на відміну від неокласичного підходу, представники кейнсіанської школи трактують ринок праці як інертну, статичну систему, у якій ціна робочої сили жорстко фіксована, регламентована й практично не змінюється. Регулювання ринку праці покладено на державу, яка, збільшуючи або зменшуючи сукупний попит, у змозі ліквідувати неврівноваженість. При цьому Дж. М. Кейнс не заперечував, що

зниження рівня заробітної плати спроможне привести до збільшення зайнятості» [69].

Е. М. Лібанова відзначає, що «прихильники монетаристського підходу (М. Фрідмен, Э. Фелпс) так само, як і представники кейнсіанського напрямку, виходять із факту жорсткої структури цін на робочу силу й односпрямованої тенденції зростання ставок заробітної платні. Монетаристами введено поняття якогось «природного» рівня безробіття. У зв'язку з цим М. Фрідмен стверджує: «У будь-який момент часу є якийсь природний рівень безробіття, що має властивість сумісності з рівновагою в структурі ставок реальної заробітної плати. При цьому рівні безробіття ставки реальної заробітної плати мають тенденцію рости певним «нормальним» темпом, тобто темпом, який може безперервно підтримуватися до тих пір, поки процеси капіталостворення, технічних нововведень і так далі залишаються на своїх довготривалих траєкторіях» [89].

У роботі [161, с. 410] розкрито такі характерні риси сучасного ринку праці, як: гарантія зайнятості на тривалу перспективу; забезпечення працівників стабільними доходами; стабільність зайнятості за рахунок ухвалення правил, які строго регламентують звільнення працівників; дотримання встановлених класифікацій робіт тарифікації працівників; безпека роботи.

В. С. Васильченко правильно називає два методологічні підходи до аналізу сутності ринку праці (діалектичний, функціональний методи) [13, с. 389]. На думку вченого, «діалектичний метод розкриває ринок праці як сукупність відносин між людьми стосовно відтворення робочої сили, що відповідає теорії К. Маркса про взаємозв'язок між виробничими відносинами й рівнем розвитку продуктивних сил суспільства. Зі свого боку, функціональний підхід, який характерний для західної економічної теорії, під час аналізу сутності ринку праці виходить із функціонально-економічних взаємозв'язків і «технології» руху робочої сили в умовах ринку. За такого підходу ринок праці розглядають як засіб відтворення

трудового потенціалу, як форму функціонування особистого фактора виробництва і як форму розвитку людського капіталу».

Звернемо увагу, що діалектичний та функціональний підходи взаємно доповнюють один одного, різнобічно розкриваючи при цьому сутнісну характеристику ринку праці. На дієвість ринку праці впливають усі елементи та суб'єкти ринкових відносин – як попит, пропозиція, ціна на працю, роботодавці, населення, держава, профспілки та ін.

Узагальнюючи наукові дослідження вітчизняних і зарубіжних учених, *ринок праці пропонуємо визначити як систему соціально-трудових відносин між роботодавцями, населенням, державою, профспілками й іншими суб'єктами щодо узгодження інтересів між ними на основі дії законів попиту та пропозиції на робочу силу.*

В. В. Дружиніна, Г. П. Луценко визначили низку суспільно значущих функцій, які виконує ринок робочої сили [41, с. 19–20], а саме:

- участь у відтворенні робочої сили, відповідно до вимог сучасного науково-технічного прогресу;
- здійснення розподілу і перерозподілу ресурсів праці, забезпечення їх ефективного використання;
- оптимізація та раціоналізація структури зайнятості;
- гнучкість трудових вмінь і навичок працівників, розширення можливостей зміни видів діяльності відповідно до трансформаційних процесів у національному і світовому господарствах;
- стимулювання і мотивація працівників до підвищення їх конкурентоспроможності, фахової майстерності, рівня кваліфікації з урахуванням кон'юнктури на ринку праці;
- зростання мобільності працівників, процесів трудової міграції та забезпечення зайнятості працездатного населення;
- вплив державних і місцевих механізмів на процеси регулювання доходів населення, передусім оплати їх праці;

– активізація процесів адаптації населення до ринкових умов господарювання, формування економічної поведінки ринкового типу.

Багатофункціональність ринку праці вимагає його класифікації за певними ознаками (рис. 4.1).

Рис. 4.1. Класифікація ринків праці

Складено за: [41, с. 21].

Згідно із наведеною вище класифікацією ринок праці має різноманітні характеристики, які відповідають тій чи іншій класифікаційній ознаці. Розуміння цього дозволяє дослідити ринок праці як динамічну систему, яка швидко реагує на зовнішні фактори змінами своїх параметрів (попит, пропозиція праці, виникнення нових суб'єктів й утворень, зникнення старих) та залежить від рівня розвитку всіх елементів ринкових відносин, класифікації за

просторово-часовими ознаками. Зазначимо, що специфічні ознаки розвитку ринку праці зумовлені просторовою організацією в країні.

Б. М. Ворвинець, розглядаючи ринок праці у вузькому й широкому сенсі, називає три рівні його дослідження [20, с. 91]:

– мікрорівень, що вивчає специфіку його виявлення в межах окремого підприємства та зосереджений на вивченні питань організації, планування, стимулювання й використання різної за видами, змістом і характером праці персоналу;

– мезорівень, який зосереджує увагу на аналізі прояву територіальних особливостей функціонування та регулювання розвитку внутрішніх ринків праці підприємств у межах просторової господарської системи за їх взаємодії з регіональними органами управління з метою досягнення ефективної зайнятості населення регіону через збалансування попиту й пропозиції робочої сили;

– макрорівень, котрий оцінює стан, тенденції та прогнозує показники зайнятості й безробіття країни з метою розроблення стратегічної соціально-трудової політики держави і її регулювання.

Необхідність дослідження місцевого ринку праці обґрунтувала В. Дружиніна, зазначивши, що теорія ринку праці формується з урахуванням специфічних особливостей функціонування місцевого ринку праці, що здійснюється завдяки територіальному розподілу праці, який пов'язаний зі спеціалізацією території, поділом населення на класи, працівників – за професіями й кваліфікаціями, видами економічної діяльності, рівнем забезпеченості робочою силою певної галузі тощо [43, с. 8–9].

На нашу думку, розвиток ринку праці в Україні залежить від територіального розподілу праці, парадигми регіонального розвитку; має прив'язку до відповідного регіонального простору. Адже, спираючись на думку Л. С. Шевченко, наголосимо, що будь-який регіон країни має свою структуру зайнятості, вирізняється рівнем оплати праці й інших доходів населення, методами регулювання ринку праці з боку місцевих органів влади. На регіональному ринку особливо відчутними стають процеси трудової міграції.

Л. С. Шевченко зазначає: «без знання специфіки територіальної організації ринку праці неможливо прогнозувати розвиток усієї економіки країни, розробляти національні програми зайнятості і боротьби з безробіттям» [197].

Н. В. Павліха вказує, що в соціально-економічній літературі поняття «регіон» уживається в багатьох значеннях, та визначає регіон як «цілісне просторове сполучення складових елементів, що характеризується певним комплексом природничо-географічних, демографічних, історико-культурних, виробничих, економічних, адміністративних та інших ознак» [114, с. 17].

У межах цієї роботи *регіон* розглядаємо в межах території адміністративної області, згідно з чинним законодавством України (Конституції України, яка є гарантом його повноважень та організаційної структури). Відзначимо, що саме в регіонах створюються передумови й засади ефективної взаємодії між попитом і пропозицією робочої сили, забезпечення нею всіх суб'єктів діяльності, відбувається купівля-продаж робочої сили, оцінюються її корисність та суспільна важливість. У зв'язку з цим розкриття змістовної характеристики розвитку ринку праці в регіональному вимірі заслуговує на увагу.

Варто погодитися з думкою В. Дружиніної, що дослідження розвитку ринку праці в національному та регіональному вимірах визначається «тим, що в центрі цього процесу перебуває людина з її особливостями, а праця стає об'єктом купівлі-продажу» [42, с. 70]. На думку вченого, «від ефективного функціонування ринку праці залежать добробут суспільства, соціально-економічний розвиток території. Разом с тим, ринок праці виступає самостійною системою, яка має свої принципи функціонування і може бути розглянута як організаційна система, яка характеризується стійкістю, інтегрованістю та певною мінливістю» [42, с. 5].

Регіональний ринок праці, за Л. С. Шевченко, являє собою «сукупність соціально-трудова відносин, форм і методів узгодження і регулювання інтересів безпосередніх виробників і роботодавців

(власників фірм), що функціонують у певному регіоні країни. До об'єктів такого ринку належать організація, оплата та охорона праці, наймання і звільнення працівників, їхній професійний розвиток і зростання, врегулювання трудових конфліктів, утворення стабільних трудових колективів» [197, с. 177].

На думку В. Ковальського, А. Коверзнева, *регіональний ринок праці* – це множина взаємопов'язаних елементів: попиту, пропозиції, ціни робочої сили, які формують його структуру (територіальну, галузеву, соціально-демографічну, освітньо-професійну тощо); динамічна відкрита система, що зазнає активного впливу з боку підсистем зовнішнього середовища (соціально-демографічної, екологічної, економічної, інфраструктурної, системи розселення, етнокультурних традицій тощо), які формують його особливості [73, с. 4].

Погоджуємося з думкою Б. М. Ворвинець щодо розкриття змісту регіонального ринку праці як «сукупності відносин з приводу формування, розподілу, використання і відтворення робочої сили, що характерні для певної регіональної господарської системи та відображають особливості її виробничого, соціально-демографічного, екістичного та інших аспектів» [20].

При цьому зазначимо, що на регіональний ринок праці прямо або опосередковано впливають різноманітні соціально-демографічні та економічні явища й процеси, що відбуваються в регіоні, у тому числі й *прикордонне співробітництво*.

Завдяки підвищенню ролі прикордонних регіонів на міжнародній арені, особливо в умовах європейської інтеграції, розширюються можливості співробітництва відповідних територій сусідніх країн у вирішенні низки соціальних і економічних питань, серед яких важливістю відзначаються зменшення масштабів нелегальної трудової діяльності в прикордонному регіоні, забезпечення відповідності вимог роботодавців рівню оплати й умов праці, створення умов для розширення сфери зайнятості та територіальної трудової мобільності населення, легалізація трудової міграції тощо.

Під впливом прикордонного співробітництва ринок праці змінюється, набуває особливих ознак. Вплив прикордонного положення на розвиток ринку праці у відповідному регіоні простежено ще в XVI ст. у зв'язку з появою державних кордонів. Посилення міжнародної інтеграції у XX ст. і скасування багатьох державних обмежень на переміщення факторів виробництва, зростання товарного обороту в межах інтеграційних угруповань зумовили розширення самостійної участі регіонів у процесах міжнародної міграції робочої сили.

Сутність прикордонного співробітництва на ринках праці полягає в можливості ефективного використання історично й географічно сформованих соціальних, культурних та виробничих зв'язків між прикордонними регіонами сусідніх країн, розв'язання соціально-економічних проблем безробіття, які стосуються інтересів людей, котрі мешкають у прикордонному регіоні.

Особливість ринку праці прикордонного регіону – те, що часто визначальними для працівника є місцезнаходження роботодавця, соціальні гарантії, можливість кар'єрного росту, саморозвитку, умови праці, мікроклімат у колективі тощо. Саме наявність кордону й різниця в якості життя по різні його боки зумовлюють суттєві відхилення в інтенсивності та тісноті взаємозв'язків і кон'юнктурні коливання на ринках праці.

Отже, прикордонне співробітництво виступає передумовою для виявлення специфічних ознак та факторів, що формують кон'юнктуру регіонального ринку праці, ураховують виробничий профіль і рівень соціально-економічного розвитку прикордонного регіону, процеси територіального розселення, активність міграційних процесів тощо.

Прикордонний регіон – це адміністративно-територіальна одиниця, що перебуває на наступному після державного рівні та розміщена безпосередньо вздовж державного кордону; «це потенційний регіон із притаманною йому географією, екологією, етнічними групами, економічними можливостями тощо, але

поділений суверенітетом урядів, що правлять по обидві сторони кордону» [95, с. 8]; це регіон, для якого «визначальним є наявність державного кордону та який характеризується широкими можливостями міжрегіонального та транскордонного співробітництва із сусідніми регіонами й державами» [147, с. 7]; це територія, де «проживають спільноти людей, котрі тісно пов'язані різнобічними відносинами одні з одними, але розділені кордонами» [140, с. 183].

По обидва боки кордону на прикордонних територіях проживає населення, яке вирішує ідентичні соціально-економічними, соціально-культурні, екологічні, інші проблеми, що обумовлює специфічний характер відносин прикордонних спільнот, їх регіональну індивідуальність. Розвиток договірних відносин цих спільнот за умови певного розуміння й уваги з боку національних урядів і європейських структур сприятиме розв'язанню спільних проблем прикордонних регіонів [140, с. 183].

На нашу думку, *ринок праці прикордонного регіону – це суспільно-економічна система соціально-трудова відносин, що виникають у процесі нагромадження, використання та відтворення людських ресурсів, відображають баланс інтересів між суб'єктами цього ринку (виробниками й роботодавцями, працівниками, державою, профспілками та посередниками), які функціонують в умовах прикордонного співробітництва.*

Зауважимо, що *ринок праці прикордонного регіону є системою, що ґрунтується на взаємозв'язках і взаємодоповненнях, які виникають між суб'єктами соціально-трудова стосунків суміжних територій, що зумовлюють синергетичний ефект, забезпечуючи конкурентоспроможність прикордонного регіону.* Особлива ознака ринку праці прикордонного регіону полягає в тому, що за масштабом просторового охоплення цей ринок праці може розглядатися як місцевий, внутрішній регіональний та у взаємозв'язку й взаємозалежністю із сусідніми ринками праці, у тому числі іншої держави.

Н. А. Мікула, Ю. О. Цибульська, О. Б. Цісінська пропонують таку класифікацію ринку праці прикордонного регіону. «*За рівнем державного регулювання* ринок праці прикордонного регіону може бути регульований чи нерегульований (стихийний, вільний ринок); *за мірою дотримання законності*: легальний, нелегальний чи змішаний; *за часовими параметрами*: поточний (реальний), перспективний, потенційний, прогнозний; *за ступенем мобільності трудових мігрантів* можна виділити інтенсивні постійні трудові маятникові міграції, інтенсивні сезонні трудові маятникові міграції, неінтенсивні трудові маятникові міграції; *за типом виконуваних робіт*: ринок фізичної чи розумової праці; *за статусом працівників*: первинний чи вторинний; *за простором здійснення праці*: реальна чи віртуальна; *за формою організації робочого часу*: повна зайнятість чи часткова зайнятість; *за рівнем інтегрованості*: взаємоінтегрований, асиметричний та не інтегрований; та ін.» [99, с. 245].

Для розкриття теоретичних засад розвитку ринку прикордонного праці, звернемо увагу на думку А. Лапшиної, яка, розкриваючи теоретичні моделі переміщення трудових ресурсів між державами, справедливо зазначає, що «спочатку відбувається формування територіальних прикордонних регіонів і відповідно прикордонних ринків праці, що, у свою чергу, здійснюється у чотири стадії: просторово-матеріальна структуризація ринку праці; розвиток регіональної свідомості; інституційний розвиток ринку праці; стабілізація регіону». На думку вченого, інтеграційні процеси в прикордонні проявляються за допомогою кооперації праці, тобто співробітництва для досягнення певних цілей [85, с. 125–126].

Н. Мікула, акцентуючи увагу на особливостях формування й розвитку ринку праці в умовах транскордонного співробітництва, називає процеси, що на них впливають: розвиток прикордонного простору, вирівнювання якості життя населення прикордонних територій, досягнення вільного руху товарів, людей і капіталів через кордон, прискорена інтегрованість прикордонного простору [100, с. 268].

На розвиток ринку праці прикордонного регіону впливають також макроекономічні фактори та інтенсивність маятникових міграцій. Ю. О. Цибульська, звертаючи увагу на твердження Дж. Борхаса, який у праці «Економіка праці» розраховує доцільність міграції працівника, зазначає, що як працівники, так і компанії шукають ринки, де вони можуть отримати найвищу ціну. Як наслідок – покращення соціально-економічних умов у країні призначення, що збільшує вірогідність міграції, тоді як покращення ситуації на ринку праці в державі походження мігранта й збільшення міграційних утрат знижує ймовірність міграції. Окрім того, підвищення диференціації доходів на 10 % збільшують ймовірність міграції на 7 %, у той час як зростання рівня зайнятості на 10 % у країні походження мігранта, зменшує ймовірність міграції на 2 %, а збільшення відстані до країни призначення – на 50 %. Також у випадку, коли висококваліфікована робоча сила в державі коштує не більше ніж низькокваліфікована (наприклад Великобританія й Швеція), еміграція висококваліфікованої робочої сили зростає. Зі збільшенням диференціації в оплаті праці працівників із різним рівнем кваліфікації (Мексика) простежуємо вплив низькокваліфікованої робочої сили [174, с. 87].

Територія, яка прилягає до прикордонного регіону, на думку Ю. Цибульської, є центром притягання транскордонного маятникового мігранта [174]. Розширення зони приваблення мігранта можливе лише за умови найвищого рівня розвитку прикордонної інфраструктури, яка дасть змогу досягати місця праці з мінімальними трансакційними витратами. В іншому випадку транскордонний маятниковий мігрант збільшуватиме тривалість перебування за кордоном аж до остаточного переїзду на постійне місце проживання.

П. Ю. Беленький, Н. А. Мікула, Є. Е. Матвеев справедливо зазначили, що формування територіальних прикордонних регіонів і, відповідно, прикордонних ринків праці є важливим процесом формування транскордонного ринку праці, що здійснюється за чотири стадії: 1) просторово-матеріальна структуризація ринку праці;

2) розвиток регіональної свідомості; 3) інституційна еволюція ринку праці; 4) стабілізація регіону [8, с. 187].

Отже, в умовах прикордонного співробітництва формується й функціонує специфічна система соціально-трудових відносин, пов'язана з узгодженням попиту та пропозиції трудових ресурсів, умов формування робочої сили, оплати праці та соціального захисту в прикордонному регіоні.

4.2. Концептуальні засади регулювання та розвитку ринку праці

Розвиток ринку праці прикордонного регіону полягає в зміні суспільних відносин, що відбуваються завдяки дії процесів і явищ, пов'язаних із прикордонним співробітництвом, а також важелів та інструментів їх регулювання.

Погоджуємося з думкою Н. Павліхи, яка визначає регулювання ринку праці й забезпечення зайнятості населення серед сукупності ключових проблем управління розвитком регіонів в Україні. Як справедливо зазначає науковець, «регулювання ринку праці має бути органічно пов'язане з усім комплексом системних перетворень, які стимулюють економічне зростання» [114, с. 304].

Стосовно ринку праці, погоджуючись із думкою М. Долішнього, визначимо такі форми регулювання суспільно-економічних відносин, як директивне планування, стимуляційне регулювання, ринкове саморегулювання. Окрім того, зауважимо, що, залежно від переважання в механізмі впливу на ринок праці тих чи інших важелів (економічних, адміністративних, правових форм і методів), регулювання ринку праці може бути пряме, жорстке, часткове, м'яке [38].

Відзначимо, що механізм регулювання ринку праці розкрито вченими, при цьому висвітлено сутність й особливості застосування різноманітних важелів регулювання ринку праці, таких, зокрема, як – інституційних, організаційних, економічних, інформаційних, інших.

Звернемо увагу, що при цьому повною мірою не досліджено регулювання ринку праці як єдиного цілісного механізму.

На нашу думку, *регулювання ринку* є системним процесом, який охоплює застосування в умовах різноманіття форм власності й форм господарювання, розвитку ринкових відносин механізмів державного регулювання, колективно-договірного регулювання та ринкового регулювання (саморегулювання).

С. С. Гринкевич розкриває сутність *державного регулювання ринку праці* як «системи правових й організаційно-економічних заходів держави, спрямованих на створення відповідних умов для забезпечення максимально можливої рівноваги між попитом і пропозицією робочої сили; оптимальної величини заробітної плати при цьому рівні розвитку економіки; забезпечення соціального захисту працівників та прав людини; сприятливих умов для відтворення конкурентоспроможного людського капіталу, тобто на забезпечення ефективного використання наявної робочої сили для отримання максимальних економічного й соціального ефектів» [26, с. 142].

Суть державного регулювання ринку праці на регіональному рівні полягає в цілеспрямованому впливі на чинники, що формують попит і пропозицію робочої сили на регіональних ринках праці [2, с. 14].

Державне регулювання ринку праці здійснюється за допомогою заходів нормативно-правового, економічного, адміністративного, організаційного характерів.

Відповідно до Закону України «Про оплату праці» напрямами державного регулювання заробітної плати є установлення мінімальної заробітної плати, мінімальні державні гарантії-норми та гарантії в оплаті праці, умови праці й розміри оплати праці працівників бюджетного сектору економіки, регулювання фонду оплати праці працівників підприємств-монополістів, оподаткування їхніх доходів, забезпечення соціальних гарантій працівникам й ін.

Зі свого боку, *колективно-договірне регулювання ринку праці* здійснюється за допомогою соціального діалогу, на засадах домовленостей між роботодавцями та працівниками на рівні підприємства за допомогою колективних договорів, а також на галузевому й територіальному рівнях на основі угод. На сьогодні відбуваються позитивні тенденції щодо розвитку договірного регулювання в Україні, спостерігається підвищення якості та змістового наповнення договорів, покращення правового забезпечення договірних процесів і колективних переговорів.

В основу колективно-договірного регулювання ринку праці покладено моделі ринку праці та соціально-трудоких відносин, що склалися у світі й ґрунтуються на одному з основних інститутів ринку праці – *інституті трудового контракту*.

А. В. Казановський зазначає, що модель соціально-трудоких відносин, в основу якої покладено індивідуальний трудовий контракт як вияв вільного вибору працівниками умов своєї роботи, називають дерегулятивною. Вона поширена, насамперед, у США, Великобританії, Канаді. Колективний договір як результат проведених колективних переговорів і юридична норма склав підґрунтя правоутворювальної моделі, що притаманна країнам Західної Європи. В конституціях розвинутих країн Європи, таких як Франції, Греції, Італії, Іспанії, Португалії, закріплено право на колективні договори. Також, як зазначає вчений, «є похідним від права на асоціацію (Австрія, Данія, Люксембург, Німеччина). У деяких країнах вона регулюється окремими законами (США, Японія, Нідерланди, Бельгія, Швеція, Канада, Нова Зеландія). В окремих державах право на колективний договір спирається на звичай, прецедент, судову практику, а також закріплено в загальнонаціональних угодах, які укладаються між профспілками й роботодавцями (Данія, Норвегія)» [62].

Що ж стосується механізму *ринкового регулювання або саморегулювання* на ринку праці, то зазначимо, що в основу його дії

покладено класичний підхід, який полягає в тому, що ринкова система сама по собі забезпечує повне використання трудових ресурсів та повну зайнятість, а ринок праці є особливим ринком, що діє на основі цінової рівноваги, де головним регулятором виступає ціна робочої сили, тобто заробітна плата. Звернемо увагу на дієвість механізмів саморегуляції на ринку праці регіону. Кількісні та якісні структурні диспропорції попиту й пропозиції нівелюються територіальною мобільністю економічно активного населення внаслідок переїздів, трудових міграцій, зростанням зайнятості в малому бізнесі.

Зауважимо, що поряд із загальноприйнятими підходами до реалізації процесів регулювання на ринку праці прикордонного регіону дія механізмів і важелів впливу на нього має певні особливості. Це можна пояснити тим, що на стан та тенденції розвитку ринку праці прикордонного регіону впливають чинники різноманітного характеру, зокрема національні, ментальні, специфіка розвитку регіонального господарства й прикордонного співробітництва, інвестиційна активність тощо. Характеризуючи розвиток прикордонного регіону, потрібно враховувати його зв'язок із ринками праці інших регіонів країни та суміжних із ним територій сусідніх держав.

Погоджуємося з думкою О. Іляш, що державному регулюванню в прикордонних регіонах України не властиві превентивні й проактивні заходи регулювання, спрямовані на запровадження економічних та організаційно-правових механізмів продуктивної зайнятості населення, створення нових робочих місць, легалізацію «човникової» торгівлі, підвищення конкурентоспроможності робочої сили, запровадження ефективного діалогу щодо підвищення ефективності функціонування ринку праці на прикордонних територіях. О. Іляш називає недоліки механізму регулювання ринку праці, що проявляються в нераціональності соціального та демографічного розвитку прикордонних територій, недостатній реалізації освітнього

потенціалу населення, низькій трудовій, професійній і територіальній мобільності громадян, відсутності передумов забезпечення розширеного відтворення якісної та конкурентоспроможної робочої сили, наявності значного неформального сегменту зайнятості, низькій ефективності політики регулювання трудової міграції в прикордонних районах [55, с. 52].

Потрібно зауважити, що в прикордонних регіонах України, як і інших, простежено наявність розвиненої тіньової економіки. При цьому характерною негативною ознакою ринку праці в регіоні вважаємо розвиток нерегульованих (нетіньових) соціально-трудовак відносин. В цих умовах особливої актуальності набуває потреба вдосконалення системи регулювання ринку праці. При цьому цільовим орієнтиром, на нашу думку, має бути створення умов для формування інституціолізованого регульованого ринку праці, в основу якого покладено правову основу економічної поведінки його суб'єктів, розвиненість соціального партнерства, колективних й індивідуальних договірних відносин. Приклади цього – ринки праці розвинутих країни світу.

Відтак існує потреба в розробці та впровадженні концептуальних засад регулювання й забезпечення розвитку ринку праці прикордонного регіону.

Уважаємо, що *регулювання ринку праці прикордонного регіону – це комплексний механізм державного, ринкового та колективно-договірного впливу на ринок праці на основі системної взаємодії заходів інституційного, організаційно-економічного, інформаційного забезпечення соціально-трудовак відносин із застосуванням просторового й інституційного підходів до їх реалізації* (рис. 4.2).

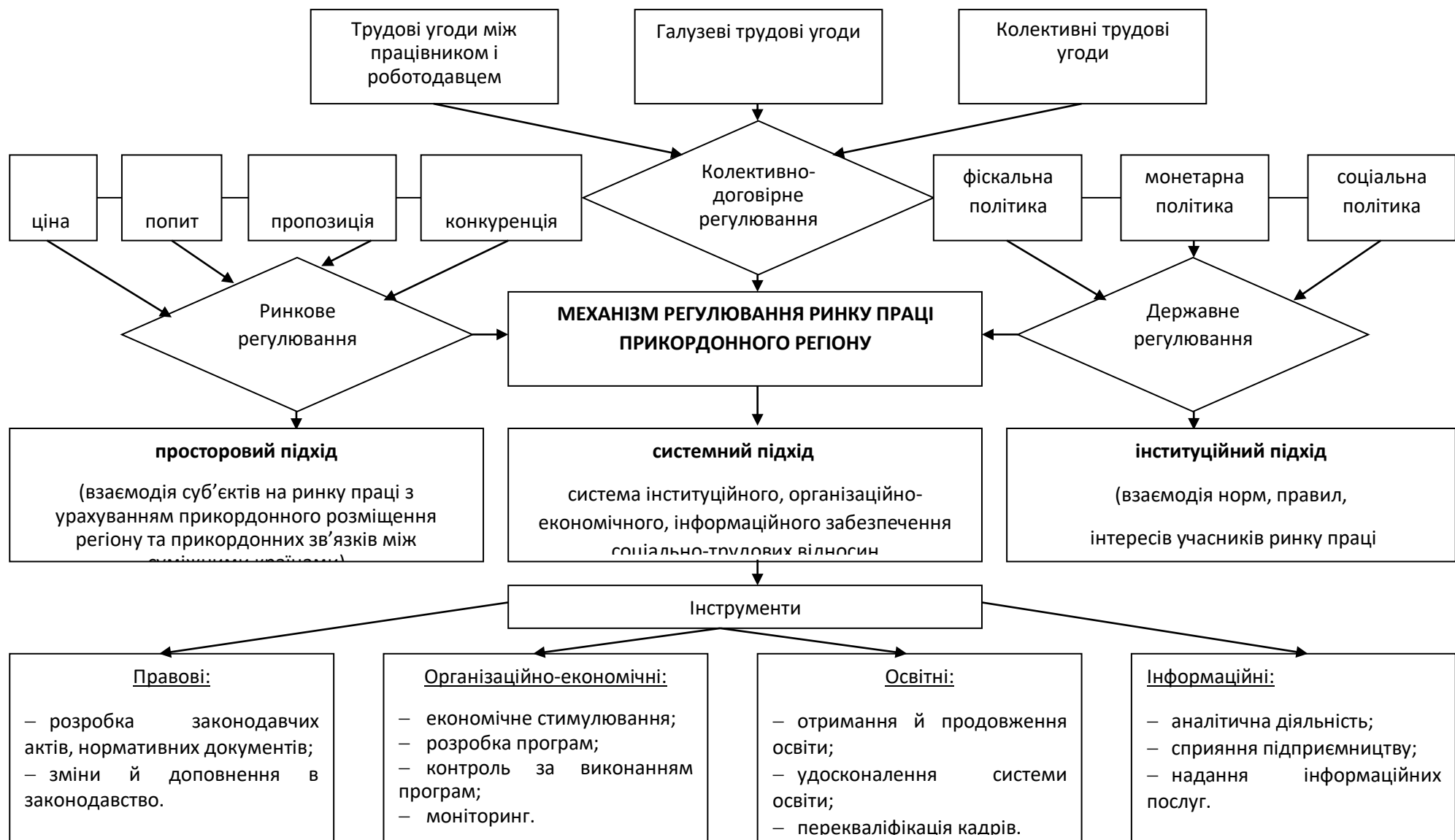

Рис. 4.2. Механізм регулювання ринку праці прикордонного регіону

Складено авторами.

Просторовий підхід до забезпечення продуктивної зайнятості й підвищення якості робочої сили передбачає взаємодію суб'єктів ринку праці з урахуванням прикордонного розміщення регіону та зв'язків між суміжними країнами. Суть *інституційного підходу* полягає в застосуванні норм, правил, інтересів учасників ринку праці прикордонного регіону.

Запровадження системи регулювання й забезпечення розвитку ринку праці в прикордонному регіоні спрямоване на сприяння забезпеченню продуктивної зайнятості населення, зменшення обсягів тіньової зайнятості, підвищення якості та конкурентоспроможності робочої сили в умовах прикордонного співробітництва.

Для досягнення зазначеної мети, спираючись на праці В. Ковальського, А. Коверзнева [73, с. 4], відзначимо, що завданнями при цьому є забезпечення балансу між попитом і пропозицією робочої сили; підтримання оптимальних пропорцій між зайнятими й безробітними в межах регіону; оптимізація рівня та структури зайнятості з огляду на економічну ефективність функціонування регіонального господарського комплексу; постійне вдосконалення системи працевлаштування; забезпечення соціальних гарантій; організація й функціонування професійної орієнтації, підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів; правове забезпечення й контроль за дотриманням законності за всіма позиціями на ринку праці; розвиток конкуренції як невід'ємного атрибуту функціонування ринкової економіки; установлення та підтримка реальної вартості робочої сили, мінімальні розміри якої мають відповідати нормальному функціонуванню й відтворенню робочої сили; планування, прогнозування динаміки кількісного та якісного її складу в господарському комплексі регіону задля ефективного використання трудового потенціалу; чіткий аналіз стану та тенденцій розвитку регіонального ринку праці; координація й узгодженість усіх структурних підрозділів, задіяних у формуванні регіонального ринку праці.

На нашу думку, цільовими орієнтирами реалізації концептуальних засад регулювання та розвитку ринку праці прикордонного регіону є:

- забезпечення підвищення ефективності державного впливу на процеси узгодження попиту та пропозиції трудових ресурсів;
- координація регіональних політик зайнятості, міграції, підприємництва, демографічної політики;
- посилення співпраці місцевих органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування з представниками сусідніх іноземних держав щодо регулювання ринку праці;
- зміцнення системи соціального партнерства.

Пріоритетними напрямками регулювання ринку праці прикордонного регіону виступають:

- удосконалення системи оплати праці;
- розширення можливостей отримання населенням офіційних основних і додаткових доходів;
- соціальна підтримка окремих груп;
- зменшення тінізації зайнятості населення;
- підвищення якості та конкурентоспроможності робочої сили;
- сприяння ефективним і доцільним переміщенням працездатного населення;
- запобігання зростанню безробіття за допомогою створення робочих місць за рахунок різних джерел фінансування;
- упровадження механізмів звільнення й перерозподілу зайнятих, реструктуризації економіки та піднесення виробництва.

Як зазначено вище, механізм регулювання ринку праці прикордонного регіону передбачає інституційне, організаційно-економічне й інформаційне забезпечення заходів, пов'язаних із досягненням професійно-кваліфікаційного балансу; високого рівня конкурентоспроможності населення, якісних параметрів попиту та пропозиції, на ринку праці, формування структурно збалансованої сфери зайнятості (рис. 4.3).

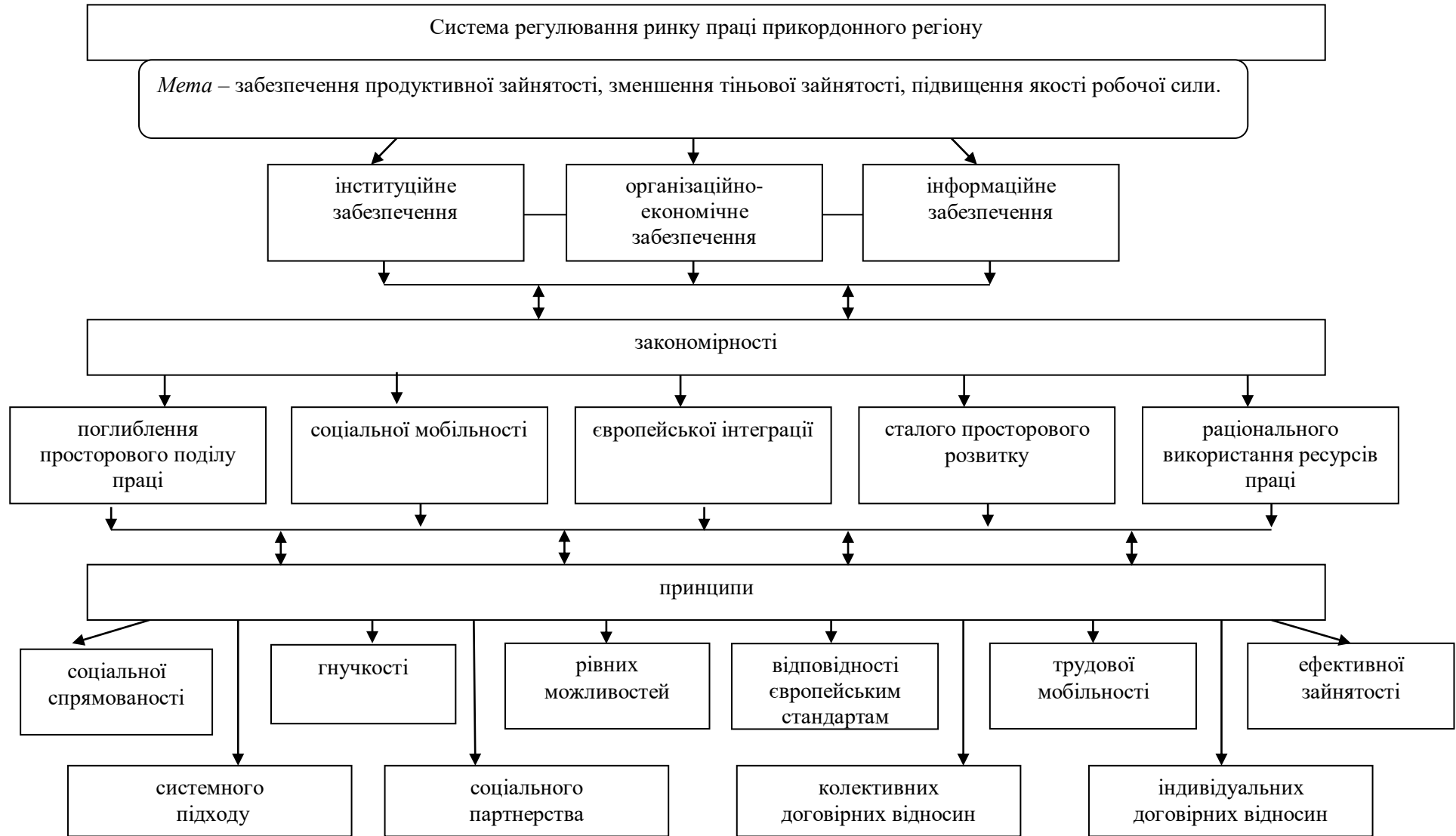

Рис. 4.3. Концептуальні засади регулювання ринку праці прикордонного регіону

Складено авторами.

Інституційне забезпечення соціально-трудових відносин на ринку праці в прикордонному регіоні, як зазначає О. Цісінська, «потребує наявності сучасних відповідних установ і інститутів, які призначені для створення організаційно-економічних умов для проведення активних заходів із забезпечення зайнятості і працевлаштування населення» [189, с. 396]. Науковець звертає увагу на зростання ролі «організацій і інститутів, які діють на локальних ринках і забезпечують умови для найбільш ефективного узгодження інтересів контрагентів ринку праці» [189, с. 396].

Інститути ринку праці – це будь-які державні або громадські об'єднання, що встановлюють правила та норми взаємодії між усіма суб'єктами соціально-трудових відносин. Їхня діяльність полягає в розвитку й удосконаленні інфраструктури ринку праці, організації економічних і правових заходів щодо забезпечення трудової зайнятості населення, надання правової підтримки, професійної підготовки й соціального захисту населення.

Основні інститути ринку праці називає Т. П. Панюк – це «державні органи управління ринком праці країни національного, регіонального та місцевого рівнів; недержавні заклади сприяння зайнятості; кадрові та профспілкові служби господарюючих суб'єктів країни; організації роботодавців; громадські організації» [127]. Цілком погоджуємося з думкою автора.

До одного з провідних регуляторних органів розвитку ринку праці прикордонного регіону можна віднести Міністерство соціальної політики України, основні завдання якого – забезпечення формування та реалізації сфері праці й соціальної політики, зайнятості населення та трудової міграції, трудових відносин, сприяння міжрегіональному перерозподілу робочої сили. Зокрема, виокремлюють інститути ринку праці, які забезпечують адекватність попиту й пропозицій людського капіталу: освіта, біржі праці, центри зайнятості, система підготовки та перепідготовки кадрів, фонди зайнятості, кадрові системи фірм і підприємств, міграційні центри [30].

Аналіз наявних у світі інструментів інституційного забезпечення соціально-трудових відносин на ринку праці засвідчив, що комбінація переважно формальних інститутів ринку праці породжує різні типи моделей соціально-трудових відносин та їх регулювання.

Серед них, як зазначає А. В. Іванченко, сьогодні виокремлюють три основні: європейську, англосаксонську та китайську. Зокрема, *європейська (континентальна) модель* функціонує в середовищі жорстких формальних інститутів, що забезпечують високий рівень правової захищеності робітника й відносно високий рівень його доходів та низьку диференціацію в розмірах заробітної плати. Однак жорсткість формальних інститутів робить цю систему не досить гнучкою, що на сьогодні призвело до її кризового стану. *Англосаксонська модель* більш гнучка, оскільки ґрунтується на інституті свободи вибору, що дає змогу роботодавцеві приймати правильні рішення в питаннях найму та звільнення, а робітникам – бути більш мобільними, при цьому колективно-договірне регулювання відбувається переважно на мікрорівні. Перевагою цієї моделі є високі темпи економічного зростання за невисокого рівня безробіття, а недоліком – досить суттєва диференціація доходів із низьким рівнем оплати праці робітників низької кваліфікації. А. В. Іванченко розкриває *Китайську модель* ринку праці та соціально-трудових відносин як специфічну, характеризує її як поєднання таких методів – жорсткого регулювання трудових відносин, відносно високої соціальної захищеності робітників у державному секторі, відсутності правового регулювання в приватному й концесійному секторах [54].

Отже, інституційне забезпечення регулювання на ринку праці прикордонного регіону полягає у вдосконаленні нормативно-правової бази у сфері регулювання ринку праці; розробці й запровадженні нормативів щодо підвищення якості трудового життя; посиленні відповідальності роботодавців за тіньову діяльність зайнятого населення; налагодженні соціального партнерства між учасниками

ринку праці та системи освіти, розвитку інфраструктурного складника тощо.

Удосконалення інституційного забезпечення розвитку ринку праці прикордонного регіону спрямоване на зменшення тіньової зайнятості населення, підвищення його економічної активності. До напрямків удосконалення, зокрема, можна віднести надання на період від трьох до шести місяців спеціальних державних субсидій на заробітну плату працевлаштованим молодим людям, безробітним або особам передпенсійного віку, відповідно до обсягу витрат роботодавця, з метою забезпечення навчання професії, фахового зростання, організації власної справи громадян.

Організаційно-економічне забезпечення соціально-трудових відносин на ринку праці в прикордонному регіоні передбачає застосування методів прямої й непрямой дії на формування та розвиток цих відносин. Так, до прямих методів віднесемо пільгове оподаткування й кредитування підприємств, що створюють додаткові робочі місця; оптимізацію заробітної плати; надання дотацій підприємствам, які заснують центри підготовки та перепідготовки кадрів; визначення квот на працевлаштування; створення системи професійної орієнтації молоді, підготовки й перепідготовки кадрів; розробка програм сприяння зайнятості тощо. Організаційно-економічними методами непрямой дії виступають організація ефективно діючої біржі праці; виплата допомоги з безробіття; інвестиції в розвиток людського капіталу; створення умов для активізації зовнішньоекономічної діяльності, у тому числі прикордонного співробітництва суміжних країн у напрямі покращення ситуації на ринку праці; сприяння розвитку малого бізнесу та ін.

Зазначимо, що серед важливих заходів організаційно-економічного забезпечення регулювання ринку праці прикордонного регіону – запровадження організаційних механізмів покращення підприємницького середовища для підвищення ділової активності населення, створення нових робочих місць для молоді. До них

віднесемо, зокрема, спрямування спільних зусиль органів влади й громадських об'єднань підприємців на інфраструктурне забезпечення підприємницької діяльності в прикордонних регіонах; покращення надання консалтингових та аудиторських послуг; створення інноваційних форм прикордонного співробітництва, таких як технопарки, бізнес-інкубатори, кластери, діяльність яких сприятиме зростанню зайнятості населення; організація стажування та підвищення кваліфікації персоналу, початку бізнес-діяльності та методам управління бізнес-проектами тощо.

Окрім того, важливе створення середовища розширеного відтворення якісної та конкурентоспроможної пропозиції на ринку праці. Це потребує запровадження таких заходів, як розробка та реалізація програми підготовки кваліфікованих робітничих кадрів; збільшення обсягів державного замовлення на підготовку науково-педагогічних і кваліфікованих робітничих кадрів; розробка методики визначення перспективних потреб ринку праці прикордонних регіонів у фахівців із різним рівнем кваліфікації та обсягів їх підготовки в професійних і вищих навчальних закладах регіону; налагодження роботи тренінгових та консультативних центрів на базі вищих та середньопрофесійних навчальних закладів для навчання й підвищення кваліфікації власників і персоналу підприємств сільського, зеленого, агротуризму та ремісничо-мистецького туризму; розвиток спільної мережі університетів прикордоння, яка охоплюватиме вищі навчальні заклади Польщі, Угорщини, України й забезпечить створення спільної освітньої пропозиції (уключно з отриманням спільного диплома); активізація міжнародного наукового співробітництва, спільне виконання міжнародних грантів і науково-дослідних проектів розвитку прикордонних територій та їхнього ринку праці.

У свою чергу, *інформаційне забезпечення соціально-трудових відносин на ринку праці в прикордонному регіоні* передбачає створення інформаційної системи, що обслуговує ринок праці

прикордонного регіону; систематичне здійснення моніторингу ситуації на ринку праці; надання інформаційних послуг тощо.

У спеціальній літературі можна знайти чимало ідей щодо інструментів регулювання регіональних ринків праці. Заслуговує на увагу використання зарубіжного досвіду, який висвітлений М. П. Висоцькою: «Наприклад, у Німеччині наприкінці 90-х років ХХ ст. відібрано 104 зони стимулювання – регіональні ринки праці, у яких заохочення інвестицій здійснювалося за допомогою податкових пільг. Податковим пільгам відведено значне місце також у Франції, Італії, Фінляндії, Греції. Пільги під забезпечення зростання зайнятості, що практикуються в європейських країнах, піддано критиці з боку ЄС, який виступає проти довготривалого їх використання як таких, що не відповідають принципам конкуренції в політиці. Загалом же для компенсації несприятливих умов життя в окремих регіонах найчастіше використовують засоби зниження ставок прибуткового податку або ж уводять надбавки до заробітної плати в суспільному секторі економіки. Ці макроінструменти застосовують у різних державах по-різному, оскільки вони тісно пов'язані з характером політики правлячих урядів: активніше – за посилення принципів соціальної справедливості (Канада), послаблено – за відстоювання ідеології ринкового лібералізму (Великобританія)» [14, с. 53].

Інструментами механізму регулювання ринку праці прикордонного регіону є адміністративні, економічні та організаційні. До адміністративних віднесемо Конституцію й Закони України та суміжної до спільного кордону території, укази, постанови, розпорядження, нормативно-правові акти. Економічні інструменти – це кредитно-грошові, податкові, валютно-фінансові, амортизаційні та інші важелі впливу на функціонування ринку праці у регіоні. Організаційними інструментами можуть бути програми сприяння зайнятості, програми й стандарти навчання, статистичні норми та показники, визначення квот на працевлаштування.

Отже, розробка й реалізація концептуальних засад регулювання та розвитку ринку праці прикордонного регіону, на відміну від

наявних підходів, передбачає формування системи регулювання ринку праці з орієнтиром на формування інституціолізованого регульованого ринку праці, що ґрунтується на правовій основі економічної поведінки його суб'єктів, розвиненості соціального партнерства, колективних й індивідуальних договірних відносин в умовах прикордонного співробітництва.

4.3. Методичні підходи до аналізу розвитку ринку праці

Моніторинг та об'єктивна оцінка процесів і явищ, що відбуваються на ринку праці, – необхідна умова його ефективного регулювання. При цьому розробка комплексної методики набуває особливого значення в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів для прикордонних регіонів, оцінка ринків праці яких повинна враховувати специфіку їх функціонування та вплив не лише внутрішніх факторів, але й наявність можливостей і загроз, пов'язаних із територіальною близькістю до ринків більш економічно розвинутих країн.

Базовими методологічними принципами, на які потрібно спиратися під час аналізу та виявлення закономірностей розвитку ринку праці прикордонного регіону, є такі:

- принцип науковості, що формує необхідність використання сучасних методів і прийомів дослідження (як загальнонаукових, так і спеціальних) задля виявлення факторів, умов, принципів, особливостей і тенденцій функціонування ринку праці прикордонного регіону;

- принцип комплексності, котрий передбачає, що методика аналізу розвитку ринку праці прикордонного регіону має будуватися на основі дослідження багатьох аспектів проблеми. Комплексність аналізу розвитку ринку праці прикордонного регіону проявляється в багатоваріантності оцінних показників, різноманітності аналітичних процедур та

проведенні всестороннього розгляду різних аспектів функціонування ринку;

– принцип системності, котрий визначає необхідність дослідження основних елементів ринку праці прикордонного регіону (попит, пропозиція, заробітна плата, інфраструктура ринку, механізм державного регулювання, кон'юнктура, інституціональне середовище) у їх єдності та на основі виявлення стійких взаємозв'язків для досягнення інтегративної мети;

– принцип ієрархічності, що вказує на важливість використання в процесі дослідження окремих рівнів ринку праці (національного чи регіонального) адекватних їм методів й інструментів;

– принцип сегментації, який характеризує необхідність поділу робочої сили та робочих місць у прикордонному регіоні за економічними, демографічними, соціальними, територіальними чи іншими критеріями з метою отримання найбільш об'єктивної інформації щодо структури й місткості ринку, виявлення контингенту, що утворює пропозицію праці та попит на неї, динаміки заробітної плати, що дасть змогу запропонувати оптимальний набір інструментів, методів, механізмів і сценаріїв для досягнення повної та ефективної зайнятості національного ринку праці;

– принцип цільової спрямованості, який указує, що будь-яке дослідження ринку праці прикордонного регіону повинно мати визначену мету, відповідно до котрої обираються методологічний інструментарій, рівень дослідження й визначається коло проблем.

Методичні засади аналізу ринку праці прикордонного регіону формують основні визначення, поняття та показники щодо економічної активності населення, розроблені за стандартами та

рекомендаціями МОП з урахуванням національних особливостей законодавчої та нормативної бази [157, с. 38].

Особливість методики аналізу ринку праці прикордонного регіону полягає в необхідності проведення оцінки регіональних ринків праці України та діагностики процесів на ринках праці країн, котрі межують із територією прикордонного регіону. Це зумовлюється тим, що ринок праці прикордонного регіону формується під впливом як внутрішніх факторів (таких як дія вітчизняного законодавства, міграційні процеси всередині країни, політична ситуація та диференціація міжрегіонального розвитку тощо), так і зовнішніх чинників. Відмінність у рівні заробітних плат і якості життя загалом, а також у контексті територіальної близькості до зарубіжних країн посилює можливість згладити диспропорцію ринкової кон'юнктури за рахунок зовнішньої трудової міграції.

Отже, методика аналізу ринку праці прикордонного регіону передбачає збір і належну інтерпретацію даних із врахуванням внутрішньої ситуації на ринку праці, вивчення й оцінки досвіду регулювання ринків праці зарубіжних країн, а також розвитку міграційних процесів. Загалом, ураховуючи особливості функціонування ринку праці прикордонного регіону, можна виокремити чотири основні етапи проведення оцінки його розвитку.

На першому, передусім, потрібно виявити та оцінити показники, які характеризують *діяльність регіональних ринків праці України*, визначити стан *внутрішньої ринкової кон'юнктури*, а також вплив внутрішніх чинників розвитку ринку праці прикордонного регіону, які формує стан економіки загалом, окремої галузі або конкретного ринку. Це виражається в конкретних показниках.

На другому етапі аналізу відбувається діагностика *показників діяльності ринку праці прикордонного регіону* в контексті впливу попередньо визначених зовнішніх і внутрішніх чинників, оцінюється ефективність його регулювання, прогнозуються можливі перспективи

подальшого розвитку та передумови трудової міграції населення регіону.

Важливою складовою частиною комплексної оцінки ринку праці прикордонного регіону, що враховує особливості його територіального розміщення, є дослідження ефективності «*проектів співпраці*» в рамках прикордонного співробітництва, що включає аналіз інформації про заходи органів влади й державного самоврядування, співпраці з іншими регіонами, європейськими міжнародними та міжрегіональними організаціями. Для оцінки розвитку ринку праці прикордонного регіону подається інформація щодо кількості реалізованих проектів за рік, за сферами прикордонного співробітництва; соціально-економічних наслідків реалізації заходів; використання фінансової допомоги ЄС й інших організацій.

Третій етап уключає розрахунок, оцінку та аналіз динаміки показників розвитку ринків праці *зарубіжних країн*, із якими межує прикордонний регіон. Завдання цього етапу – визначення міри та напряму впливу зовнішніх факторів, прогноз подальших змін на ринку праці прикордонного регіону, що зумовлені зміною ринкової кон'юнктури й умов праці в зарубіжних країнах.

Четвертий етап – проведення *інтегральної оцінки* на основі розрахунку часткових та узагальнюючого індексів розвитку регіональних ринків праці, визначення рівня розвитку ринків праці прикордонних регіонів й оцінки ефективності використання переваг прикордонного розміщення, порівняно з ринками праці інших регіонів України. Застосування методу *кореляційно-регресійного аналізу* на цьому етапі дасть змогу визначити взаємозв'язок між основними ринковими елементами та визначити величину їх впливу на результатну ознаку розвитку регіонального ринку праці.

Завдання четвертого етапу – формування узагальнювальних висновків, що є основою наукового обґрунтування практичних рекомендацій заходів ефективного регулювання процесів зайнятості, безробіття й оплати праці, спрямування розвитку регіонального ринку праці прикордонного регіону в потрібному напрямі (рис. 4.4).

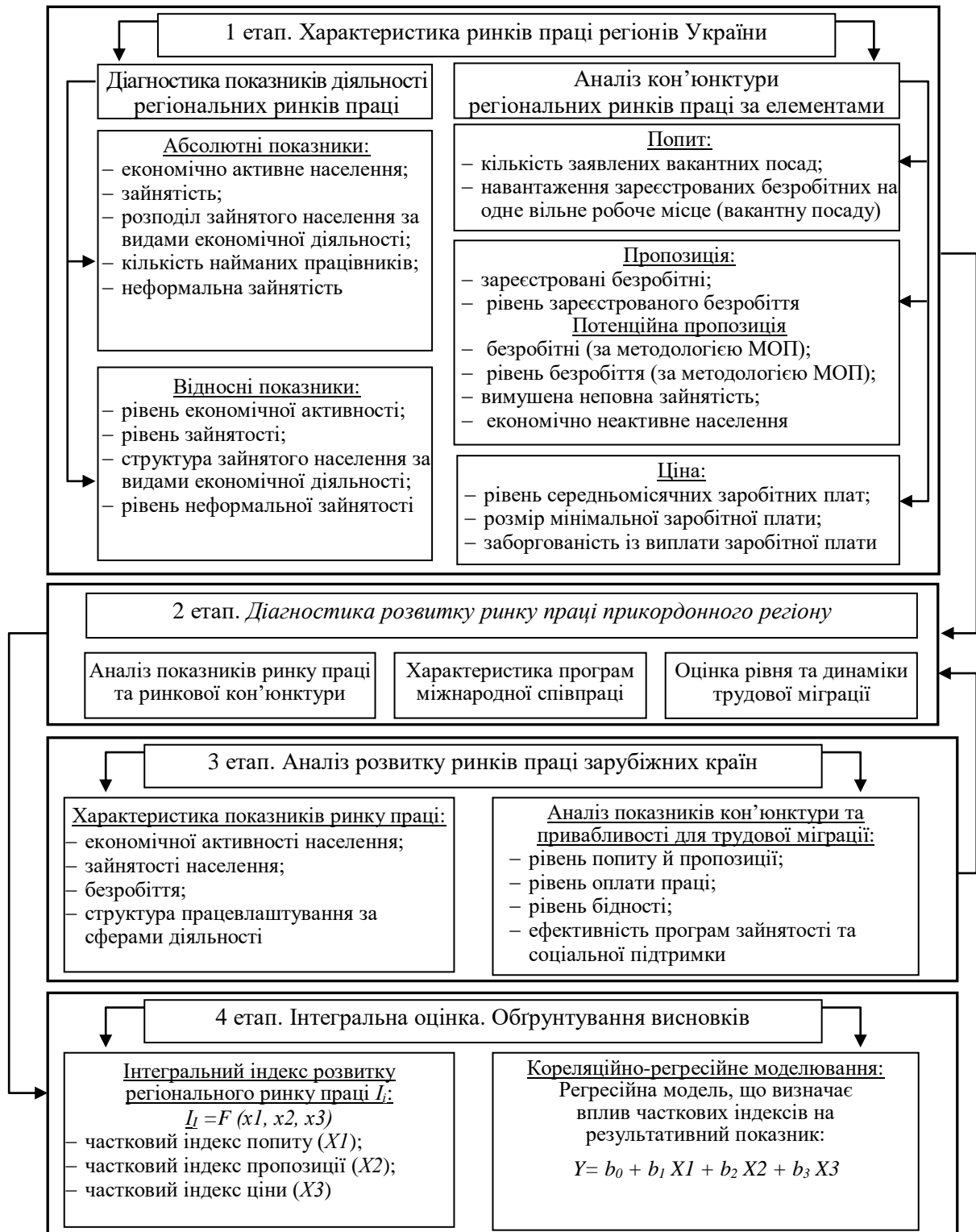

Рис. 4.4. Методика аналізу розвитку регіонального ринку праці прикордонного регіону

*Розроблено авторами.

Методологічною вимогою до статистики на ринку праці прикордонного регіону є необхідність уніфікації інформації всіх учасників прикордонного співробітництва, чого можна досягти впровадженням рекомендацій Євростату.

Потрібно зазначити, що для аналізу стану ринку праці прикордонного регіону застосовуються такі показники, як рівень економічної активності населення, зайнятість, безробіття, плинність робочої сили. Важливе значення при цьому має оцінка рівня економічної активності населення прикордонного регіону, адже він відображає обсяги пропозиції робочої сили на ринку праці, структуру зайнятості населення в регіоні.

Комплексне діагностування розвитку регіональних ринків праці потребує розрахунку інтегрального індексу розвиненості ринку праці, за результатами розрахунків якого будується рейтинг регіонів України [57; 141].

У 2015 р. Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 856 «Про затвердження Порядку та Методики проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики» від 21 жовтня 2015 р. [135] започаткувало рейтингове оцінювання соціально-економічного розвитку регіонів.

Визначення рейтингу здійснювалося на підставі інформації від міністерств, центральних органів виконавчої влади, обласних і Київської міської державної адміністрації за 26 показниками у шести напрямках.

1. У межах рейтингу окремо здійснюється оцінювання ефективності регіональних ринків праці за такими показниками, як продуктивність праці, рівень безробіття населення, рівень зайнятості, співвідношення прийнятих працівників до вибулих, індекс реальної заробітної плати та сума заборгованості з її виплати [141].

Однак рейтингова модель, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України для оцінювання показників соціально-економічного розвитку регіону, не позбавлена недоліків. Зокрема, презентовані за 2016 р. результати моніторингу фактично не відображають реальної картини соціально-економічного становища в регіонах саме за вказаний період. Так, із 64 показників для 18 використано значення за попередній (2015) рік. Другий недолік цього моніторингу – відсутність адекватної й економічно обґрунтованої методики переходу від кожного показника до інтегральної моделі [168].

Тому для оцінки розвитку регіональних ринків праці пропонуємо дещо модифіковану математичну модель, побудовану на показниках, які характеризують основні елементи ринку праці: попит на робочу силу, пропозицію праці та ціну, якою є заробітна плата.

Для побудови моделі існує необхідність у створенні системи показників стану регіонального ринку праці, яка повинна бути націлена на статистичний супровід і забезпечення процесів міського розвитку, бути відносно нескладною технічно й водночас виконувати потрібні завдання.

Методологія побудови інтегрального індикатора включає такі етапи:

1) визначення вихідного переліку кількісних показників розвитку регіонального ринку праці, які так чи інакше впливають на формування значень інтегрального індикатора;

2) відбір із вихідного переліку кількісних показників відносно невеликої чисельності часткових критеріїв, що переважно впливають на стан регіонального ринку праці, та їх групування відповідно до елементів ринку праці, які вони формують;

3) приведення значень відібраної системи часткових показників до уніфікованої форми у вимірюванні змінних;

4) розрахунок часткових критеріїв й інтегрального індексу розвитку регіонального ринку праці, здійснення бальної оцінки та проведення якісного його аналізу стану;

5) побудова багатofакторної регресійної моделі регіонального ринку праці на основі залежності інтегрального індексу від часткових показників, що відображають стан основних елементів ринку праці: попиту, пропозиції та ціни на робочу силу;

6) аналіз тісноти взаємозв'язку між складниками регресійної моделі й на цій основі визначення основних чинників формування регіонального ринку праці та обґрунтування пропозицій щодо підвищення ефективності його функціонування.

Ефективність функціонування регіонального ринку праці досягається збалансуванням трьох основних ринкових сил:

1. Попит на працю відображають показники працевлаштування безробітних, кількість заявлених вакансій, співвідношення між кількістю безробітних і потребою працедавців у працівниках.

2. Пропозиція праці акумулює дані щодо рівня безробіття та динаміку їх зміни.

3. Ціна на робочу силу набуває форми оплати праці й інтегрує систему показників мінімальної заробітної плати, середніх її величин загалом і в розрізі професій, реальний і номінальний її розмір у статистиці та динаміці за низку років.

Послідовна декомпозиція кожного етапу побудови інтегрального індексу розвитку регіонального ринку праці дає можливість сформуванню набір відповідних характеристик базового рівня, які можуть бути представлені стандартними статистичними показниками. На рис. 4.5 представлено декомпозицію інтегрального індексу розвитку регіонального ринку праці, що об'єднує систему критеріїв і статистичних показників його побудови.

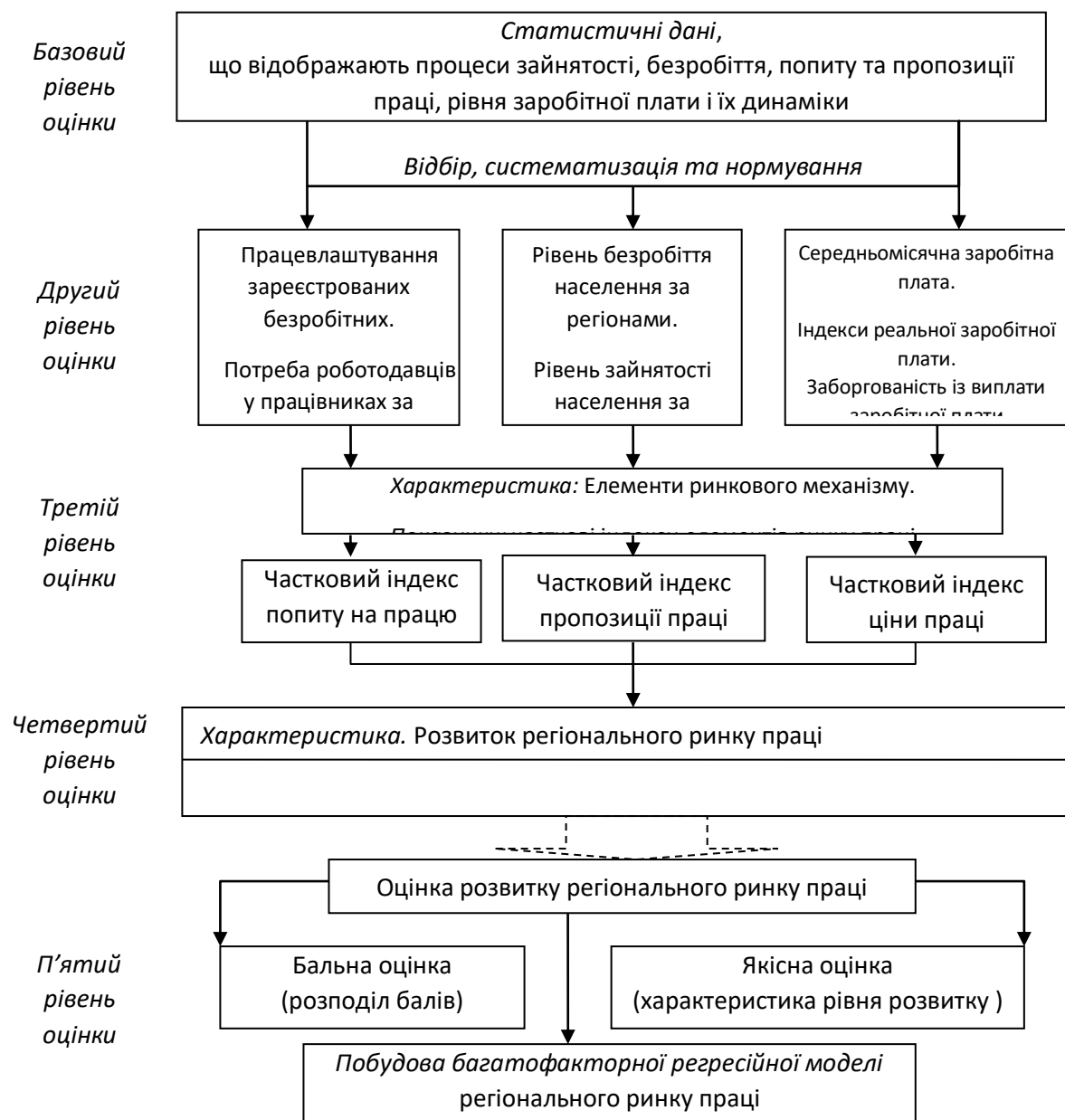

Рис. 4.5. Декомпозиція інтегральної оцінки розвитку регіонального ринку праці

*Розроблено авторами.

Відповідно до наведеної схеми на початковому етапі здійснюється перший (базовий) рівень оцінки регіонального ринку праці, виходячи з даних Державної служби статистики України. З усього загалу статистичних даних варто відібрати ті, які найбільш точно відображають стан ринку праці. Показники доцільно згрупувати за елементами ринкового механізму, на які вони мають

безпосередній вплив. Для аналізу потрібно використовувати відносні показники, що дають змогу порівняти ситуацію на ринках праці різних регіонів. Статистичні дані й відібрані з них показники наведено в додатку.

Другий рівень оцінки передбачає нормування відібраних показників і приведення їх до зіставної форми. Ураховуючи те, що всі дані, які входять до моделі, визначаються за допомогою різних фізичних величин, змінюються в різних діапазонах та мають різну спрямованість, потрібно привести їх до стандартизованого виду.

Нормування відібраних показників відбувається за різними формулами, залежно від спрямованості показника. Якщо показник X_j є стимулятором, тобто його зв'язок із відповідним елементом регіонального ринку праці прямий (чим більше значення X_j , тим кращий стан підсистеми), то його стандартизоване значення I_j розраховують за формулою:

$$I_j = \frac{X_j - X_{\min}}{X_{\max} - X_{\min}}, \quad (4.1)$$

де X_{\min} – мінімальне значення j -го показника, X_{\max} – максимальне значення j -го показника.

Якщо показник X_j є дестимулятором, тобто його вплив на відповідний елемент регіонального ринку праці обернений (чим більш значення X_j , тим стан підсистеми гірший), то його стандартизоване значення I_j розраховуємо за формулою [5]:

$$I_j = 1 - \frac{X_j - X_{\min}}{X_{\max} - X_{\min}}, \quad (4.2)$$

де X_{\min} – мінімальне значення j -го показника, X_{\max} – максимальне значення j -го показника.

Така стандартизація забезпечує інформаційну односпрямованість індикаторів, при цьому вони будуть змінюватись у діапазоні від 0 до 1. Найгірші значення індикаторів, із погляду оцінки стану

регіонального ринку праці, відповідатимуть числовим значенням, близьким до 0, а найкращі – наближуватимуться до 1.

Нормовані значення відібраних показників можна використовувати в процесі побудови часткових та інтегрального індексу розвитку регіонального ринку праці. Для цього використовують різні статистичні формули, зокрема найчастіше інтегральний показник обчислюють як середнє арифметичне стандартизованих значень низки показників. Однак, на нашу думку, важливий не лише розмір отриманих значень стандартизованих статистичних даних, але й рівномірність їх розподілу. Наприклад, якщо в регіоні високий рівень заробітних плат, однак існує значний рівень заборгованості з її виплат, то середня арифметична згладжуватиме цю диспропорцію. Цей недолік ураховує формула середньої квадратичної, яка являє собою корінь квадратний із частки від ділення суми квадратів індивідуальних значень на число індивідуальних значень.

Отже, індекс розвитку регіонального ринку праці визначається як середня квадратична від семи нормалізованих (стандартизованих) за формулами (1), (2) параметрів X_j :

$$I_{PPH} = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n X_i^2}{n}}, \quad (4.3)$$

де n – кількість відібраних і стандартизованих параметрів ринку праці.

Часткові індекси розраховуємо аналогічно, однак при цьому будуть використані лише ті параметри, які характеризують відповідний елемент ринку праці. Розрахунок й аналіз часткових індексів доповнює загальну оцінку та дає можливість глибше зрозуміти процеси, що відбуваються на регіональних ринках праці й визначити їх причину.

На основі розрахованого інтегрального індексу стану регіональних ринків праці для більш детального аналізу України можна визначити рейтинг. Для установлення *кількості груп* потрібно дотримуватися двох важливих умов побудови групувань:

- 1) виділені групи мають відрізнятися якісною однорідністю;
- 2) кількість одиниць у кожній групі повинна бути досить великою, що відповідає вимозі закону великих чисел.

Оптимальну кількість груп із приблизно рівними інтервалами можна визначити, застосовуючи формулу американського вченого Стерджеса:

$$m = 1 + 3,332 \lg n, \quad (4.4)$$

де m – кількість інтервалів; n – обсяг сукупності.

Інтервали, тобто проміжок між крайніми значеннями ознаки в групі одиниць, бувають рівні, нерівні, відкриті та закриті. Вибір виду інтервалу залежить від характеру розподілу одиниць досліджуваної сукупності.

Рівні інтервали використовують у випадках, коли значення варіюючої ознаки x змінюються плавно, поступово, рівномірно. Ширина інтервалу h розраховується за формулою:

$$h = (x_{max} - x_{min}) / m, \quad (4.5)$$

де x_{max} , x_{min} – найбільше та найменше значення ознаки в сукупності.

Завершальний етап аналізу передбачає побудову кореляційно-регресійної моделі впливу попиту на працю, пропозиції праці та ціни робочої сили на загальний розвиток регіонального ринку праці. Регресійна модель розвитку регіонального ринку праці набуває вигляду:

$$Y = b_0 + b_1 X_1 + b_2 X_2 + b_3 X_3. \quad (4.6)$$

Результати оцінювання можуть бути використані для обґрунтування відповідних пропозицій із питань регіонального розвитку для центральних органів виконавчої влади, обласних і Київської міської державних адміністрацій.

Отже, дослідження ринку праці прикордонного регіону надасть можливість відповідним державним інститутам точніше виявляти здобутки й проблеми в їх розвитку, визначати пріоритети та цільові показники для кожного з регіонів, конкретизувати заходи, спрямовані на вирівнювання соціально-економічного розвитку й подальше зростання регіонів.

4.4. Практичні рекомендації щодо розвитку ринку праці та зростання економіки добробуту в умовах європейської інтеграції

Процеси європейської інтеграції створюють передумови для створення нових робочих місць у регіонах України. При цьому важливим питанням є розробка рекомендацій щодо підвищення ефективності забезпечення розвитку ринку праці з урахуванням особливостей розвитку того чи іншого регіону, у тому числі процесів, які пов'язані з прикордонним співробітництвом.

На початку нового тисячоліття різноманітні аспекти проблеми зайнятості перебували в центрі уваги українського уряду, органів державного та регіонального управління. Законодавчі акти, урядові документи останніх років у сфері зайнятості акцентують увагу на питаннях повної, продуктивної зайнятості; створенні передумов для продуктивної зайнятості населення та забезпечення надійного соціального захисту працюючого і непрацюючого населення.

Забезпечення всіх умов для гідної праці людини стає основою формування інвестиційно-інноваційної моделі економічного зростання України, необхідною умовою для її наближення до європейських соціальних стандартів.

Щодо модернізації у сфері зайнятості, то основними завданнями виступають:

- розширення сфери застосування праці за рахунок створення нових робочих місць;

- пом'якшення проблем зайнятості населення на депресивних територіях, зокрема в малих монофункціональних містах, шахтарських регіонах та сільській місцевості;

- створення робочих місць для працевлаштування працівників, які вивільняються з вугледобувних, вуглепереробних та торфодобувних підприємств, що ліквідуються;

- розширення сфери застосування праці у сільській місцевості шляхом створення та розвитку особистих селянських та фермерських господарств, малих підприємств із заготівлі, переробки та збуту сільськогосподарської продукції, з надання сільськогосподарських послуг, побутово-комунальних послуг сільському населенню;

- надання першого робочого місця випускникам навчальних закладів різних ступенів акредитації, підготовленим за державним замовленням;

- організація проведення оплачуваних громадських робіт з метою створення тимчасових робочих місць за рахунок коштів місцевих бюджетів;

- сприяння професійній мобільності робочої сили, зокрема, реформуванню системи професійної освіти та підвищенню кваліфікації працівників;

- розвиток співпраці між навчальними закладами і підприємствами (роботодавцями) з метою формування, відтворення та збереження кадрового потенціалу, підвищення його кваліфікації;

- розширення форм соціальної підтримки незайнятих осіб, зареєстрованих у державній службі зайнятості, з метою повернення їх до продуктивної праці;

- удосконалення законодавчої бази щодо посередництва у працевлаштуванні громадян за кордоном на основі забезпечення

укладення двосторонніх державних та міжурядових угод стосовно працевлаштування та соціального захисту трудящих-мігрантів України.

Підсумовуючи зазначене вище, слід вказати, що структурна трансформація та зайнятість населення виступають підоймами підвищення ефективності використання ресурсної бази територій, поглиблення спеціалізації, активізації та розширення взаємодії суб'єктів економічної діяльності, формування регіональних ринків, подолання територіальних диспропорцій.

Нині в Україні весь комплекс заходів, що спрямовані на концептуальне вирішення планування і використання території країни, визначає Генеральна схема планування території України. Однак, організація структурних перетворень та робіт із управління процесами зайнятості населення в регіонах України традиційно стикається з неефективністю взаємозв'язку систем містобудівельного проектування та соціально-економічного прогнозування.

На регіональному рівні з питань встановлення та дотримання регламентів використання тієї чи іншої просторової системи не сформовано ефективної й діючої системи взаємовідносин регіональної влади з представниками підприємницьких структур. На жаль, господарюючі суб'єкти в регіонах не завжди організовують власну діяльність відповідно до встановлених загальнодержавних цілей. Це спричинено відсутністю спільних цілей, досягнення яких дозволило б їм взаємодіяти та координувати свою діяльність.

Дійовим засобом вирішення цієї проблеми може бути розробка організаційної моделі управління сталим просторовим розвитком відповідного регіону, яка слугуватиме основою для узгодження цілей й спільного вирішення загальнодержавних завдань щодо використання просторових систем.

Передусім звернемо увагу на інституційне забезпечення заходів щодо стимулювання розвитку нових робочих місць. Загалом розвиток ринку праці передбачає:

1) розширення сфери докладання праці та стимулювання зацікавленості роботодавців у створенні робочих місць із належними умовами й гідною оплатою праці за допомогою реалізації в області цільових галузевих програм та інфраструктурних проектів, якими передбачено створення нових робочих місць; організації за рахунок підприємств транспортного обслуговування працівників із віддалених територій; створення об'єднань співвласників багатоквартирних будинків; інформаційно-роз'яснювальної роботи щодо компенсації єдиного внеску та стимулювання роботодавців до створення належних умов праці й гідної заробітної плати; сприяння розвитку екологічного, сільського туризму, народних художніх промислів, рекреаційно-туристичного підприємництва; розширення переліку видів громадських робіт як суспільно корисних у частині надання допомоги сім'ям мобілізованих громадян, ініціювання таких робіт з облаштування кордону;

2) підвищення рівня зайнятості сільського населення за допомогою оптимізації чисельності працівників сільського господарства; створення кооперативів; розвитку транспортної, сервісної й соціальної інфраструктури в сільській місцевості для стимулювання зацікавленості інвесторів;

3) реалізація політики підтримки розвитку малого та середнього бізнесу й самостійної зайнятості населення шляхом: забезпечення доступності суб'єктів малого підприємництва до кредитних ресурсів для започаткування та ведення бізнесу; відкриття центрів надання адміністративних послуг; забезпечення супроводу суб'єктів малого підприємництва з питань організації й провадження підприємницької діяльності; надання безробітним одноразової допомоги з безробіття для відкриття власної справи; інформування населення через засоби масової інформації про успішних підприємців;

4) підвищення професійної підготовки та конкурентоспроможності економічно активного населення впродовж трудової діяльності завдяки здійсненню професійного навчання

безробітних; підтримці професійно-освітньої роботи громадян з особливими потребами; стимулювання до підвищення рівня конкурентоспроможності на ринку праці осіб віком від 45 років; забезпечення ефективного функціонування системи підтвердження професійної кваліфікації за результатами неформального професійного навчання; удосконалення методів профорієнтаційної роботи з молоддю, підвищення мотивації зацікавленості молоді оволодінням робітничими професіями;

5) посилення мотивації економічно активного населення до легальної продуктивної зайнятості за допомогою проведення на постійній основі інформаційно-роз'яснювальної роботи щодо переваг легальних трудових відносин для забезпечення соціального захисту працівників; активізації співпраці сторін соціального діалогу щодо детінізації відносин на ринку праці, забезпечення дотримання прав і гарантій працівників; зростання мінімальної та номінальної середньомісячної заробітної плати; контролю за додержанням вимог законодавства про працю;

б) підвищення мобільності робочої сили на ринку праці й регулювання трудової міграції за допомогою співпраці із суб'єктами господарювання, які надають послуги з посередництва в працевлаштуванні; організації за рахунок підприємств транспортного обслуговування працівників із віддалених територій; упровадження механізму компенсації витрат роботодавцю на транспортне обслуговування працівників; забезпечення реалізації гарантій зайнятості для громадян, не спроможних на рівних конкурувати на ринку праці, застосовуючи стимулювання зацікавленості роботодавців у працевлаштуванні на перше робоче місце молоді та осіб з інвалідністю; проведення інформаційної роботи щодо перспектив зайнятості через веб-портал служби зайнятості, «Центри кар'єри», «Навігатор ринку праці»; залучення молоді до написання грантових проектів у співпраці з громадськими організаціями; стимулювання зацікавленості молоді в працевлаштуванні в сільській

місцевості; удосконалення роботи молодіжних центрів праці задля підвищення якості надання послуг молоді; підтримка програм молодіжних громадських організацій та їхніх спілок, спрямованих на розв'язання проблем зайнятості молоді й реалізацію її підприємницьких ініціатив.

Виконання зазначених пріоритетів у поєднанні з розвитком перспективних галузей економіки, малого та середнього бізнесу, реалізації комплексу заходів щодо поліпшення ситуації у сфері зайнятості населення сприятиме зменшенню прихованого безробіття, працевлаштуванню вивільненої надлишкової робочої сили на новостворених робочих місцях, підвищенню економічної активності й зайнятості населення, соціальному захисту найбільш уразливих категорій населення.

Виконання вищезазначених заходів дасть змогу забезпечити розширення сфери застосування праці створенням нових робочих місць, а отже, збільшити чисельність осіб, зайнятих економічною діяльністю; зменшити обсяги безробіття, у тому числі серед молоді та сільського населення; підвищити мобільність робочої сили на ринку праці, її якість і конкурентоспроможність, зокрема осіб віком від 45 років; підвищити якість робочих місць за умовами та оплатою праці; зменшити обсяги нелегальної зайнятості; підвищити престижність праці за робітничими професіями; ліквідувати абсолютну бідність серед працездатних осіб; забезпечити зростання надходжень до бюджетів усіх рівнів і фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Із метою активізації розвитку ринку праці пропонуємо запровадити комплекс заходів у межах таких *цільових орієнтирів*, як:

- збільшення робочих місць;
- підвищення якості робочої сили;
- вирішення проблем трудової міграції;
- сприяння зайнятості громадян, які потребують соціального захисту.

У напрямі подальшого розвитку ринку праці та вдосконалення регулювання ринку праці пропонуємо запровадження таких заходів, як створення робочих місць за допомогою стимулювання зацікавленості роботодавців і зменшення обсягів тіньової зайнятості; забезпечення продуктивної зайнятості й оптимізація її структури; підвищення ефективності регулювання трудової міграції; створення інформаційно-комунікативного середовища на ринку праці; посилення інституційного забезпечення ринку праці; розвиток міжрегіонального партнерства та створення координаційного центру зайнятості.

Зокрема, *розширення сфери застосування праці та стимулювання зацікавленості роботодавців у створенні нових робочих місць* передбачає запровадження таких заходів:

– забезпечити укладання й виконання Регіональних угод між облдержадміністрацією та обласною радою, обласною федерацією роботодавців, обласною радою профспілок, а також Обласної тристоронньої угоди про зайнятість та робочі місця щодо стабілізації ситуації на ринку праці регіону й підвищення рівня зайнятості населення за допомогою створення нових робочих місць із належними умовами праці та гідною оплатою праці;

– проводити інформаційну кампанію щодо посилення мотивації до легальної продуктивної зайнятості й із метою сприяння ефективному використанню робочої сили та забезпечення соціального захисту працівників;

– сприяти збереженню ефективних наявних і створенню нових робочих місць завдяки наданню допомоги у вирішенні проблемних питань на підприємствах області;

– забезпечити поширення серед потенційних інвесторів інформації щодо природно-ресурсного та економічного потенціалу області, інвестиційних проектів окремих підприємств й організацій; розробити інформаційно-аналітичний матеріал про кадровий потенціал регіону для інвесторів;

– забезпечити оперативне інформування сільськогосподарських товаровиробників щодо раціональних методів ведення сільгоспвиробництва, передових науково-технічних розробок і технологій, умов та порядку надання фінансової підтримки розвитку агровиробництва за рахунок бюджетних коштів;

– сприяти розширенню сфери застосування праці в сільській місцевості за допомогою виконання цільових програм, спрямованих на розвиток українського села й забезпечення надання державної підтримки в межах коштів, передбачених на ці цілі;

– сприяти розвитку малого й середнього підприємництва за посередництва організації та проведення інформаційних семінарів з орієнтації на підприємницьку діяльність щодо можливих перспективних галузей для відкриття власної справи. Проводити для зацікавлених осіб профконсультації з питань вибору галузі малого підприємництва й діагностики індивідуальних здібностей;

– забезпечити надання консультацій громадянам із питань започаткування та ведення підприємницької діяльності;

– залучати до навчання на курсах цільового призначення «Основи підприємницької діяльності» безробітних із-поміж соціально-незахищених категорій населення, у тому числі інвалідів, осіб, що звільнились із місць позбавлення волі, із подальшим їх залученням до підприємницької діяльності;

– забезпечити конструктивний соціальний діалог із власниками малого й середнього бізнесу щодо легалізації прихованої зайнятості та заробітної плати та підвищення офіційної заробітної плати в цій сфері до рівня, не нижчого за середній по відповідній території, та середній по Україні у певній галузі;

– здійснювати моніторинг: створення робочих місць у суб'єктів господарювання області, укладання та виконання колективних договорів на підприємствах, в установах та організаціях усіх форм власності, які використовують найману працю. Забезпечити методичну допомогу суб'єктам господарювання щодо укладання

колективних договорів із метою забезпечення регулювання соціально-трудова відносин методом розвитку соціального діалогу;

– забезпечити державний нагляд і контроль за дотриманням вимог законодавства про працю та про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття задля забезпечення реалізації прав і гарантій працівників відповідно до чинного законодавства.

Із метою *підвищення професійного рівня та конкурентоспроможності економічно активного населення* в прикордонному регіоні потрібно запроваджувати такі заходи:

– створити Асоціацію фахівців із питань професійного навчання на виробництві щодо покращення якості трудового потенціалу регіону;

– забезпечити методичне супроводження професійного навчання кадрів на виробництві;

– сприяти забезпеченню аграрного сектору економіки кваліфікованими кадрами шляхом підготовки фахівців за цільовим призначенням та їх залучення до роботи в сільській місцевості;

– створювати відповідні умови для організації стажування студентів, учнів (слухачів) вищих і професійно-технічних навчальних закладів на підприємствах, в установах, організаціях;

– увести дуальну систему підготовки робітничих кадрів у системі професійно-технічних навчальних закладів;

– здійснювати професійну підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації зареєстрованих безробітних (зокрема, за інтегрованими професіями) на замовлення роботодавців. Упроваджувати довготривалу співпрацю з провідними підприємствами області для організації випереджаючого професійного навчання безробітних;

– залучати вищі й професійно-технічні навчальні заклади до здійснення перепідготовки незайнятого населення;

– забезпечити організацію підтвердження неформального професійного навчання осіб за робітничими професіями;

– організувати роботу щодо видачі ваучерів для перепідготовки, спеціалізації, підвищення кваліфікації громадянам категорії «45+» задля підвищення їхньої конкурентоспроможності на ринку праці.

Забезпечення мобільності робочої сили на ринку праці та вдосконалення регулювання трудової міграції в прикордонному регіоні передбачає реалізацію таких заходів:

– надання інформаційно-консультативної й правової допомоги громадянам України, які виїжджають за кордон для працевлаштування, оздоровлення, відпочинку та з іншою метою;

– проводити систематичну інформаційно-роз'яснювальну роботу щодо переваг легальних трудових відносин для забезпечення соціального захисту працівників, які мають дозвіл на постійне проживання на території іноземної держави, що одночасно дає право на безстрокове працевлаштування; мають тимчасовий дозвіл на перебування й працевлаштування; на законних підставах тимчасово перебувають на території іноземної держави та незаконно працюють; перебувають на території іноземної держави незаконно й незаконно працюють;

– застосовувати передбачені законодавством механізми здійснення контролю за використанням праці іноземців в Україні з метою запобігання їх нелегальній зайнятості;

– здійснювати аналіз стану ринку праці в прикордонному регіоні в частині попиту та пропозицій робочої сили за окремими галузями й професійними напрямками задля його збалансування.

Сприяння зайнятості громадян, які потребують соціального захисту та не спроможні на рівних умовах конкурувати на ринку праці, передбачається за допомогою таких заходів, як:

– створити відповідні умови для працевлаштування громадян, які мають додаткові гарантії в сприянні працевлаштуванню, у тому числі на нові робочі місця за допомогою компенсації фактичних витрат роботодавця в розмірі єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування; молоді – на перше робоче місце за отриманою професією (спеціальністю), у тому числі в рахунок установленої законодавством квоти;

– забезпечувати зайнятість осіб з інвалідністю сприянням працевлаштуванню інвалідів, у тому числі компенсувати роботодавцям фактичні витрати в розмірі єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування за рахунок коштів Фонду соціального захисту інвалідів за створення нових робочих місць для їх працевлаштування; підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації за професіями (спеціальностями), що користуються попитом на ринку праці; збереження наявних і створення нових робочих місць для інвалідів із належними умовами праці; розширення можливостей для індивідуальної трудової діяльності, підприємництва та організації власної справи;

– сприяти підвищенню ефективності професійної та трудової реабілітації осіб з інвалідністю організацією їхнього професійного навчання в загальній системі професійної освіти на короткострокових курсах, зокрема в навчальних центрах служби зайнятості, на робочому місці на підприємствах, в установах й організаціях;

– забезпечити зростання професійної мобільності жінок за допомогою організації їхньої професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації відповідно до потреб ринкової економіки регіону й з урахуванням освіти, професійного досвіду, сімейного стану тощо.

Окрім вищезазначеного, на основі вивчення європейського досвіду пропонуємо *активізувати взаємодію та партнерство місцевих органів влади, неурядових організацій, бізнесу й соціуму в напрямі регулювання ситуації на ринку праці прикордонного регіону*, що дасть змогу розв'язувати низку першочергових соціальних та економічних проблем об'єднанням ресурсів державного й приватного секторів. Адже підприємців не розглядають як супротивників найманих працівників, а бізнес перебуває в партнерських відносинах із суспільством.

Обмін досвідом і підтримка спільних ініціатив таких соціально-економічних партнерів, як місцеві органи влади, неурядові організації, бізнес та соціум, уможливають досягнення підвищення мобільності й гнучкості робочої сили в прикордонному регіоні,

вирівнювання шансів та протидії дискримінаційним проявам, поширення інформаційного забезпечення населення.

В Україні *соціальне партнерство* починається зі створення Українського координаційного комітету сприяння зайнятості населення наприкінці 1991 р., який мав статус постійно діючого тристороннього органу, створеного на громадських засадах, для підготовки прийняття спільних рішень відносно реалізації політики зайнятості. А вже 27 квітня 1993 р. Указом Президента України створено Національну раду соціального партнерства – тристоронній консультативно-дорадчий орган при 183 Президентіві України, головною метою якого стало узгодження питань і конфліктів, що виникають у соціально-трудої сфері. Після здобуття Україною незалежності формувалася законодавча база соціального партнерства: Закони України «Про колективні договори і угоди» (1993 р.), «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» (1999 р.), «Про організації роботодавців» (2001 р.), «Про оплату праці» (1995 р.), «Про відпустки» (1996 р.), «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» (1998 р.), «Про прожитковий мінімум» (1999 р.), «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання» (1999 р.), «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» (2000 р.) «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» (2000 р.), «Про компенсацію громадянам втрати частини доходів у зв'язку з порушенням строків їх виплати» (2000 р.), «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням» (2001 р.) а також Указ Президента України «Про утворення Національної служби посередництва та примирення» (1998 р.) й ін. Крім того, потрібно також зазначити дев'ять конвенцій МОП, які стосуються соціально-трудої відносин і були ратифіковані Україною, а також інші міжнародні договори (угоди) України щодо сфери соціальних питань [93].

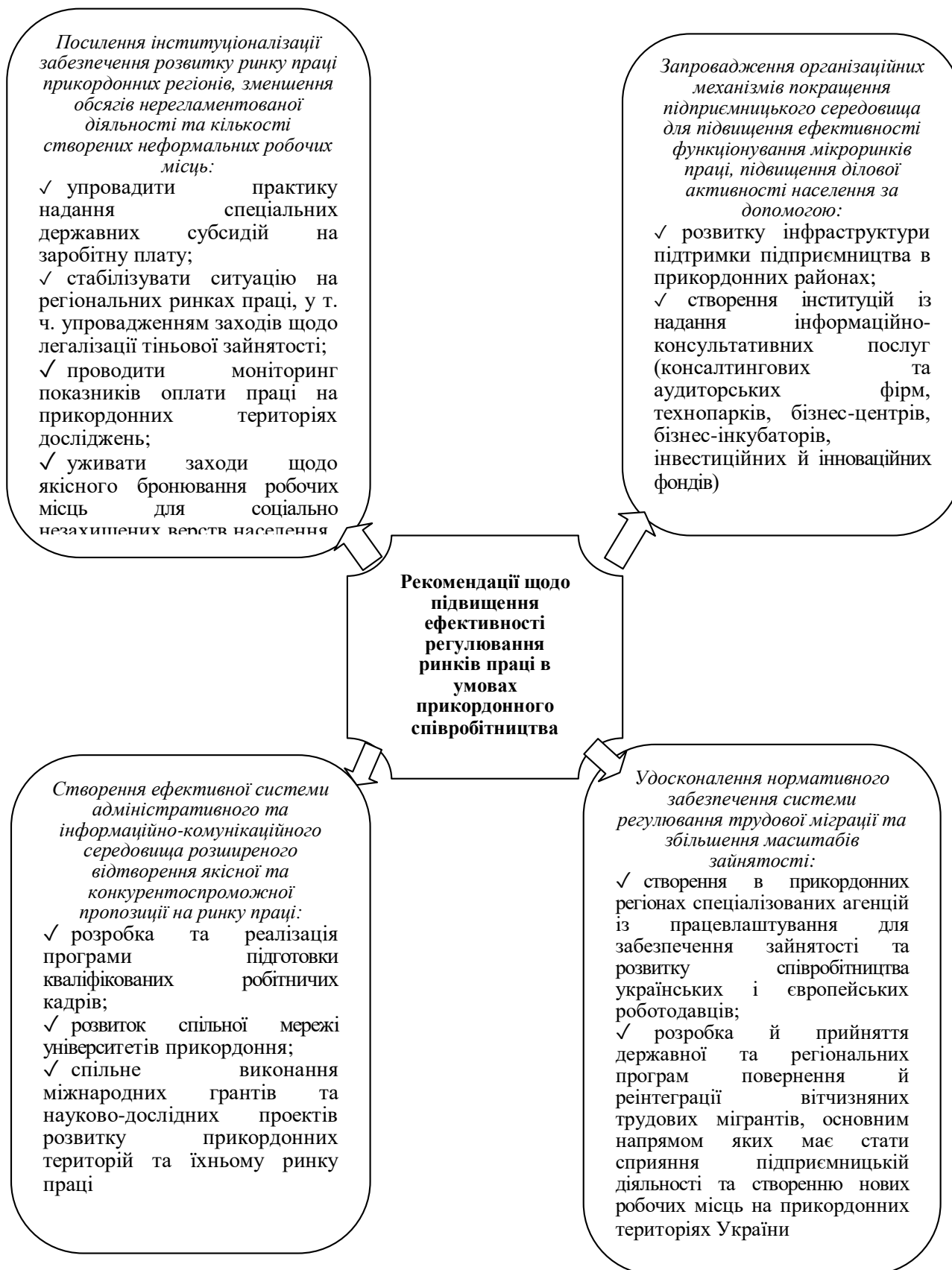

Рис. 4.6. Рекомендації щодо підвищення ефективності регулювання ринків праці в умовах прикордонного співробітництва
Складено за: [99].

Взаємодія й партнерство місцевих органів влади, неурядових організацій, бізнесу та соціуму в напрямі регулювання ситуації на ринку праці прикордонного регіону передбачає застосування різноманітних інструментів реалізації ідей соціального партнерства. Формами такої співпраці можуть бути трудові конвенції (угоди), контракти, органи узгодження, взаємні консультації, участь найманих працівників в управлінні підприємством, урегулювання колективних трудових спорів, система планів (поточні, перспективні, стратегічні), стратегія розвитку, консультації, переговори, обмін інформацією, пошук компромісних рішень і контроль за їх виконанням, програми зайнятості, механізми реалізації фіскальної, монетарної, інвестиційної та соціальної політики на регіональному рівні.

Звернемо увагу на думку Ю. О. Цибульської, що передумовами формування конкурентоспроможного ринку праці прикордонного регіону та попередження виїзду працездатного населення за його межі є налагодження тісних активних контактів із відповідними структурами, які реалізують політику розвитку ринку праці й підвищення мобільності працездатного населення по інший бік кордону, а також гармонізація національних законодавств у сфері зайнятості та міграційної політики [174].

В умовах активізації взаємовигідного прикордонного співробітництва Волинської області із сусідами в межах транскордонного об'єднання євро регіону «Буг» важливу роль відіграє впровадження в дію проекту Стратегії транскордонного співробітництва Люблінського воєводства, Волинської й Брестської областей на 2014–2020 рр. Головна мета стратегії – ефективне використання внутрішнього потенціалу регіону, що сприятиме підвищенню соціально-економічної конкурентоспроможності транскордонної території на європейському, національному, регіональному та місцевому рівнях.

Приклади заходів щодо розвитку ринку праці прикордонного регіону наведено в табл. 4.2.

Таблиця 4.2

Заходи щодо розвитку ринку праці прикордонного регіону

Тематична мета	Пріоритет	Приклади заходів
<p style="text-align: center;">Сприяння управлінню кордонами та управління безпекою, мобільністю й міграцією</p>	<p>1. Підтримка ефективності та безпеки на кордонах</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Спільні ініціативи щодо адаптації та розширення наявних пунктів пропуску через кордон для пішоходів і велосипедистів; • спільні ініціативи з покращення прикордонної інфраструктури; • спільне створення узгодженої системи знакування й візуальної ідентифікації на пунктах пропуску через державний кордон; • спільні проекти, що стосуються обладнання наявних пунктів пропуску через кордон із метою оптимізації їхньої роботи; • спільна розробка й модернізація додаткової інфраструктури на пунктах пропуску через державний кордон.
	<p>2. Покращення управління кордонами, митних та візових процедур</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Спільні ініціативи з метою створення передумов для прискореного оформлення осіб, які рідко перетинають кордон; • спільні ініціативи щодо спрощення процедур перетину кордонів та підготовки персоналу прикордонних і митних служб; • спільні ініціативи, спрямовані на підвищення прозорості й ефективності митних процедур і процедур оформлення; • спільні ініціативи для підтримки управління кордонами в галузі попередження та боротьби з незаконною міграцією й торгівлею людьми, боротьби з організованою злочинністю.

Складено авторами за [61].

Проблемним аспектом розвитку ринку праці прикордонного регіону є поширення явища нелегальної міграції, що особливо стосується Волинської області, на території якої розміщено п'ятнадцять пунктів контролю через державний кордон із Республікою Білорусь і Польщею. Польща особливо приваблива для нелегалів, які таким чином намагаються дістатись інших країн ЄС [37].

Звернемо увагу, що в межах розв'язання цієї проблеми у 2008 р. в селі Журавичі Ківерцівського району створено Волинський пункт тимчасового перебування іноземців й осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні.

Волинь уже має певний досвід міжнародного співробітництва на прикордонному ринку праці. Обласна служба зайнятості взаємодіє на прикордонному ринку праці з аналогічними службами Білорусі та Республіки Польща. Задля впровадження перспективного прогнозування вивчається досвід сусіднього Люблінського воєводства (Республіка Польща), зокрема специфіка роботи їхнього бюро праці після вступу в ЄС.

Особливо активною є співпраця Волинського обласного центру зайнятості з Люблінським воєводським бюро праці та Ковельського міськрайонного центру зайнятості з Холмським повітовим бюро праці за такими напрямками й формами [18]:

- сприяння налагодженню співпраці між базовими центрами зайнятості Волині та повітовими бюро праці Люблінського воєводства, обмін досвідом роботи на прикордонному ринку праці спеціалістів служб зайнятості й роботодавців України та Польщі;

- реалізація проектів Європейського Союзу: «Експерт», у межах якого здійснюються координація й поглиблення співпраці служб зайнятості Волинської області та Холмщини, й «Активізація» – програма освіти безробітних;

- налагодження активного взаємопошуку інвесторів заради заснування спільних підприємств, із метою створення додаткових

робочих місць для працевлаштування незайнятого населення по обидва боки кордону;

– обмін інформацією щодо вакантних робочих місць і пропозицій роботодавців;

– заснування українсько-польського Інтернет-клубу для додаткового поширення інформації щодо працевлаштування, налагодження випуску брошур та відеофільмів;

– залучення молодіжних громадських організацій до конкурсів на кращу ініціативу.

Звернемо увагу, що європейський досвід показує: розвиток різних форм міжрегіонального партнерства, таких як, наприклад, координаційно-інформаційний центр на ринку праці прикордонного регіону. Н. А. Мікула, Ю. О. Цибульська визначили переваги та недоліки створення координаційно-інформаційного центру на ринку праці прикордонного регіону (табл. 4.3).

Особливу перспективу в напрямі активізації розвитку ринку праці Волинської області як прикордонного регіону має *українсько-польська співпраця для вироблення механізмів забезпечення зв'язку між освітніми закладами та ринками праці*. Розвиток науково-освітньої співпраці, реалізація спільних інтересів по обидва боки кордону формуватимуть спільний ринок праці (сегмент висококваліфікованої праці) прикордонних територій, можуть підвищити можливості працевлаштування своїх випускників і стати центрами підготовки кваліфікованих кадрів і розміщення транскордонних інноваційних підприємств [35].

Зокрема, *покращення системи підготовки кадрів* для потреб економіки Волинської області як прикордонного регіону передбачає збалансування ринку праці робітничих професій; зниження рівня безробіття; покращення системи підготовки кадрів робітничих професій; допомогу молоді під час вибору професій, пошуку роботи; придбання обладнання для навчальних закладів.

Таблиця 4.23

Переваги та недоліки створення координаційно-інформаційного центру на ринку праці прикордонного регіону

Переваги	Недоліки та бар'єри
Інституційні:	
<ul style="list-style-type: none"> ✓ децентралізація влади і регіонального управління; ✓ можливість активізації співпраці громадських організацій, бізнесу, влади, освіти і науки з обох боків кордону, використання їхніх знань й інтересів щодо розвитку ринку праці в умовах прикордонного співробітництва. 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ несприятливе політичне середовище; ✓ складність регулювання діяльності всіх суб'єктів соціально-трудова відносин на ринку праці прикордонного регіону; ✓ відмінності в поділі відповідальності по різні сторони кордону.
Соціально-економічні:	
<ul style="list-style-type: none"> ✓ мобілізація потенціалу для використання в процесі прикордонного співробітництва на ринку праці; ✓ об'єднання сторін, незалежно від їхніх індивідуальних обов'язків навколо спільної місії покращення ринку праці прикордонного регіону; ✓ можливість обміну ідеями та ресурсами (трудовими, фінансовими тощо) для досягнення спільних цілей. 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ суттєва відмінність у рівні та темпах соціально-економічного розвитку; ✓ брак зв'язків між партнерами в прикордонному регіоні; ✓ недостатній рівень захищеності ринку праці прикордонного регіону; ✓ наявність фіскальних і митних бар'єрів; ✓ дефіцит необхідних для прикордонного регіону фахівців – учасників ринку праці; ✓ гальмування процесів вирівнювання якості життя населення
Культурні:	
<ul style="list-style-type: none"> ✓ отримання доступу до навичок та досвіду партнера прикордонної співпраці; ✓ розширення можливостей участі партнерів на ринку праці за рахунок спільної діяльності. 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ соціально-культурна дистанція, різний менталітет; ✓ недостатня свідомості прикордонного партнерства; ✓ існування різних національних чи регіональних стереотипів; ✓ страх утратити самобутність; ✓ наявність мовних бар'єрів.

Джерело: складено за [61].

Важливий аспект у розвитку ринку праці прикордонного регіону – це запровадження скоординованої системи управління трудовою міграцією, в основі якої, як на нашу думку, має бути *державно-приватне партнерство та інституціональне середовище національних і світового ринків праці*.

Наприклад, із метою врегулювання міграційних процесів в Україні за ініціативи Люблінського та Мазовецького воєводств Республіки Польща, підтримки Волинської обласної державної адміністрації й за участю Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки в межах транскордонного співробітництва на умовах державно-приватного партнерства у 2013 р. започатковано реалізацію проекту «Створення транскордонної інфраструктури управління трудовою міграцією» (далі – Проект). Проект передбачає координацію діяльності державних органів, що забезпечують реалізацію державної політики у сфері зайнятості населення та регулювання міграційних процесів, і приватних структур щодо проведення соціально орієнтованої діяльності, спрямованої на забезпечення прав та інтересів українських трудових мігрантів під час їх працевлаштування за кордоном [125, с. 357].

Важливим в управлінні міграційними процесами із забезпечення інституціонального середовища міграційної діяльності є *налагодження постійного моніторингу стану ринку праці України й Польщі*, для чого Проектом передбачено *створення порталів баз даних ринків праці з використанням інформаційних баз даних центральних і регіональних державних органів із питань праці, а також інформації роботодавців та тих, хто шукає роботу*. Обмін цією інформацією передбачено здійснювати відповідно до угод, укладених між такими інституціями, роботодавцями й здобувачами роботи. Інформація порталу матиме винятково публічний характер і слугуватиме базою для організованого працевлаштування відповідно до укладених угод між роботодавцями, пошукачами роботи, спільною українсько-польською установою із питань міграції в Україні та

структурним підрозділом з питань міграції (департаментом) у Польщі.

Із метою підняття рівня оплати праці українських трудових мігрантів Проектом передбачено *перенавчання основних робітничих професій громадян, які бажають працювати як у Польщі, так і в Україні, за програмами й стандартами ЄС*. Для реалізації цього завдання в Україні заплановано *створення Міжнародного навчального центру перепідготовки та адаптації персоналу на умовах спільної власності засновників з України й Польщі та місцевого органу самоврядування*. Крім того, ефективною, як на нашу думку, є співпраця на умовах державно-приватного партнерства з Державним центром зайнятості і його структурними підрозділами в регіонах із питань організації навчання безробітних та інших категорій громадян, котрі виявляють бажання легально працевлаштуватися за кордоном [18].

Потребує уваги комплекс заходів щодо уникнення негативних наслідків недовіри та нерозуміння один одного прикордонного населення з обох боків кордону. У зв'язку з цим необхідним є формування соціального діалогу, в основі якого покладено *посилення процесів суспільної інтеграції прикордонного населення*. При чому прикордонна співпраця в розбудові ринку праці стосується усіх сфер життєдіяльності – розв'язання культурних, оздоровчих та інших соціальних проблем, створення дієвої та ефективної інфраструктури ринку праці, стимулювання розвитку ігромадських ініціатив щодо покращення ситуації на ринку праці. Усе вищезазначене сприятиме налагодженню і зміцненню прикордонного співробітництва між місцевими громадами по обидва боки кордону.

Досягнути посилення процесів суспільної інтеграції прикордонного населення можна за допомогою стимулювання, та застосування різноманітних проектних ініціатив і дій, зокрема впровадження спільних заходів й проектів для покращення ринку праці. Прикладом цьому успішна реалізація проекту у сфері підтримки розвитку транскордонного ринку праці це ініціативи, а

саме «Обмін досвідом та поглядами щодо методів скорочування безробіття та його наслідків у Польщі та Україні» в рамках програми сусідства INTERREG III/Tacis СВС Польща-Білорусь-Україна [8].

З огляду на несприятливу ситуацію на ринку праці прикордонних регіонів України, вважаємо за необхідне підтримувати спільні системні рішення транскордонного характеру, які спроможні будуть забезпечити створення нових робочих місць у тому чи іншому прикордонному регіоні й сприятимуть поступовому розв'язанню проблем працевлаштування. Для прикладу – досвід польських повітових управлінь зайнятості щодо заходів, спрямованих на скорочення наслідків безробіття у воєводствах. Ці заходи, зокрема, проявляються в пропозиціях праці й в активних формах скорочення безробіття, найбільш значущими серед яких є направлення на дотовані Фондом праці інтервенційні та громадські роботи, а також консультації населення щодо працевлаштування [58].

Потребує запровадження у прикордонному регіоні комплекс заходів, який б сприяв стимулюванню потенційних працівників до активного пошуку роботи в рамках прикордонної співпраці, наприклад, «консультації з приводу працевлаштування для безробітних, а також громадян, які мають труднощі з вибором фаху. Такі консультації сьогодні проводять професійні дорадники, які є при управліннях зайнятості на території польських прикордонних регіонів Подібний досвід варто перейняти вітчизняним центрам зайнятості та активно застосовувати його задля сприяння скороченню рівня безробіття в прикордонних регіонах нашої держави» [37].

Пропонуємо вжити заходи, спрямовані на активізацію взаємодії й партнерства місцевих органів влади, неурядових організацій, бізнесу та соціуму в напрямі регулювання ситуації на ринку праці прикордонного регіону. Їх запровадження дасть змогу розв'язати низку першочергових соціальних й економічних проблем

Окрім того, обмін досвідом і підтримка спільних ініціатив таких соціально-економічних партнерів, як місцеві органи влади, неурядові організації, бізнес та соціум, уможливають покращення

інфраструктурного середовища для підвищення ділової активності населення й збільшення масштабів його зайнятості.

Для розвитку ринку праці в умовах прикордонного співробітництва ним, на нашу думку, є:

1. Удосконалення інформаційного забезпечення ринку праці прикордонного регіону. Для цього рекомендується:

– формування спільної бази даних із повним переліком потенційних роботодавців та бажаючих працевлаштуватися;

– запровадження проектного управління в реалізації спільних пілотних досліджень розвитку соціально-трудових відносин в умовах прикордонного співробітництва, наприклад організації проведення різного роду анкетування у пунктах пропуску, співпраця в отриманні та обробці інформації про обсяги, напрям і структурні характеристики потоків потенційних працівників, моніторинг отриманих результатів, визначення ємності ринку праці та пошук можливостей подальшого проведення аналізу його кон'юнктури й перспектив розвитку в умовах прикордонного співробітництва;

– створення освітньо-консультативних центрів, діяльність яких спрямована на організацію семінарів, тренінгів для вивчення культури і традицій країни-сусіда, організації підвищення фахової культури, професійної та мовної підготовки осіб, надання їм різного характеру консультацій з метою покращення обізнаності осіб, які бажають працевлаштуватися по інший бік кордону;

2. Активізація різноманітних форм прикордонного співробітництва задля інтеграції ринку праці, зокрема:

– розробка й упровадження спільних проектів і заходів, в основу яких покладено обмін вітчизняними і зарубіжними практиками, досвідом, що сприятиме створенню прямих контактів між мешканцями прикордонних регіонів сусідніх держав;

– заохочення та підтримка громадських і молодіжних ініціатив, розвиток волонтерської діяльності, а також сприяння раціональній трудовій мобільності осіб;

– інтеграція освіти, науки, влади, бізнесу, розвиток їх співпраці у напрямку забезпечення соціального захисту мешканців по різні боки кордону, ефективного використання спільного потенціалу на ринку праці.

3. Підтримка розвитку інфраструктурного забезпечення ринку праці прикордонного регіону:

– створення інформаційних центрів співпраці управлінь зайнятості прикордонних регіонів сусідніх держав й інших об'єктів інфраструктури ринку праці;

– розвиток форм прикордонної співпраці та управління спільними проектами в сфері офіційного надання посередницьких послуг для осіб, які бажають працевлаштуватися за кордоном;

– підтримка розвитку консультативних, юридичних, освітніх та інших послуг, пов'язаних із працевлаштуванням населення по обидва боки кордону.

4. Удосконалення нормативно-правового забезпечення у сфері вдосконалення регулювання ринку праці прикордонного регіону:

– створення сприятливих умов для ефективного виконання угоди про малий прикордонний рух між Україною та сусідніми державами;

– організація укладання трудових угод, забезпечення механізмів їх реалізації та контролю за їх виконанням для підвищення рівня офіційного працевлаштування осіб по обидва боки кордону;

– нормативно-правова підтримка багатосторонніх домовленостей із приводу соціального й пенсійного страхування населення;

5. Співпраця у сфері освіти та підвищення кваліфікації в рамках прикордонного співробітництва:

– сприяння підвищенню кваліфікації осіб на основі наявної інформацією про потреби у працевлаштуванні на діючому ринку праці;

– адаптація навчальних програм та навчальних планів відповідно до потреб ринку праці;

– створення можливостей і способів спільного фінансування та залучення додаткових фінансових джерел для підготовки

кваліфікованої робочої сили, яка є особливо «затребуваною» на ринку праці прикордонного регіону, в освітніх закладах як України, так і сусідніх держав.

Отже, реалізація зазначених вище заходів у межах міжнародної суспільної інтеграції значною мірою вплине на стабілізацію міграційних процесів у прикордонному регіоні й, відповідно, на розвиток ефективного ринку праці, який, зі свого боку, сприятиме зниженню рівня безробіття та зменшенню явищ соціальної ізоляції населення прикордонного регіону.

Дослідження концептуальних засад ринку праці як чинника зростання економіки добробуту дало змогу сформуванати практичні рекомендації щодо його розвитку в умовах європейської інтеграції та отримати низку висновків:

1. Узагальнення наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних учених дало підставу визначити ринок праці як систему соціально-трудова відносин між роботодавцями, населенням, державою, профспілками та іншими суб'єктами щодо узгодження інтересів між ними на основі дії законів попиту й пропозиції на робочу силу. Специфічні ознаки його розвитку зумовлені просторовою організацією в країні.

2. Ринок праці прикордонного регіону визначено як суспільно-економічну систему соціально-трудова відносин, що виникають у процесі нагромадження, використання й відтворення людських ресурсів, відображають баланс інтересів між суб'єктами цього ринку (виробниками та роботодавцями, працівниками, державою, профспілками й посередниками), які функціонують в умовах прикордонного співробітництва. Ринок праці прикордонного регіону є системою, що ґрунтується на взаємозв'язках і взаємодоповненнях, які виникають між суб'єктами соціально-трудова відносин суміжних територій, які зумовлюють синергетичний ефект, забезпечуючи конкурентоспроможність прикордонного регіону.

3. Регулювання ринку праці прикордонного регіону розкрито як комплексний механізм державного, ринкового й колективно-

договірному впливу на ринок праці на основі системної взаємодії заходів інституційного, організаційно-економічного, інформаційного забезпечення соціально-трудова відносин із застосуванням просторового та інституційного підходів до їх реалізації.

4. Просторовий підхід до забезпечення продуктивної зайнятості й підвищення якості робочої сили передбачає взаємодію суб'єктів ринку праці з урахуванням прикордонного розміщення регіону та прикордонних зв'язків між суміжними країнами. Суть інституційного підходу полягає в застосуванні норм, правил, інтересів учасників ринку праці прикордонного регіону.

5. Цільовими орієнтирами реалізації концептуальних засад регулювання та забезпечення розвитку ринку праці прикордонного регіону визначено забезпечення підвищення ефективності державного впливу на процеси узгодження попиту й пропозиції трудових ресурсів; координацію регіональних політик зайнятості, міграції, підприємництва, демографічної політики; посилення співпраці місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з представниками сусідніх іноземних держав щодо регулювання ринку праці; зміцнення системи соціального партнерства.

6. Доведено, що в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів існує необхідність удосконалення підходів до аналізу розвитку ринків праці прикордонних регіонів із врахуванням специфіки їх функціонування, можливостей і загроз, пов'язаних із територіальною близькістю до ринків більш економічно розвинутих країн.

7. Особливість аналізу ринку праці прикордонного регіону полягає в необхідності належної інтерпретації даних щодо внутрішньої ситуації на регіональних ринках праці України, вивчення досвіду регулювання ринків праці зарубіжних країн, а також проведення оцінки міграційних процесів. Із врахуванням цього запропоновано методичку аналізу ринку праці прикордонного регіону, що передбачає чотири етапи проведення оцінки його розвитку.

8. Представлена в роботі методика аналізу розвитку ринку праці прикордонного регіону передбачає здійснення інтегральної оцінки, в основу якої покладено розрахунок інтегрального індексу й побудову багатofакторної регресійної моделі регіонального ринку праці, що відображають вплив його елементів (попиту, пропозиції та ціни на робочу силу) і рівень розвитку ринку праці.

9. Запропоноване застосування вдосконаленої методики аналізу ринку праці прикордонного регіону для моніторингу процесів і явищ на цьому ринку та обґрунтування пропозицій щодо підвищення ефективності його регулювання.

10. Запропоновано практичні рекомендації щодо розвитку ринку праці та вдосконалення його регулювання в прикордонному регіоні, а саме: створення робочих місць за допомогою стимулювання зацікавленості роботодавців і зменшення обсягів тіньової зайнятості; забезпечення продуктивної зайнятості та оптимізація її структури; підвищення ефективності регулювання трудової міграції; створення інформаційно-комунікативного середовища на ринку праці; посилення інституційного забезпечення ринку праці; розвиток міжрегіонального партнерства й створення координаційного центру зайнятості. Запропоновано активізувати взаємодію та партнерство місцевих органів влади, неурядових організацій, бізнесу й соціуму в напрямі регулювання ситуації на ринку праці прикордонного регіону, що дасть змогу розв'язати низку першочергових соціальних та економічних проблем за допомогою об'єднання ресурсів державного й приватного секторів. Доведено, що обмін досвідом та підтримка спільних ініціатив таких соціально-економічних партнерів, як місцеві органи влади, неурядові організації, бізнес і соціум, уможливить покращення інфраструктурного середовища для підвищення ділової активності населення та збільшення масштабів його зайнятості.

ВИСНОВКИ

У монографії здійснено теоретичне узагальнення й запропоновано нові наукові підходи до вирішення актуального науково-практичного завдання, яке полягає у поглибленні теоретико-методичних засад, розробці напрямів розвитку еконмоіки дбробуту шляхом удосконалення процесу трансформації системи регулювання доходів населення та розвитку ринку праці. Узагальнення та систематизація результатів дослідження дозволили сформулювати такі висновки:

1. Огляд теорій про доходи населення та їх диференціацію дозволило визначити зміст поняття «доходи населення», зокрема розкрити його соціальну компоненту, яка полягає у їх здатності задовольняти матеріальні та духовні потреби населення, є основою відтворення й розвитку людського потенціалу, а також економічну компоненту, що проявляється у формі виробленого за певний період суспільного продукту за вирахуванням матеріальних затрат та відображає систему розподільчих відносин в країні. Обґрунтовано, що доходи населення є індикатором розвитку процесів і явищ, які відбуваються у національному господарстві. Розмежування ринкових і неринкових доходів населення та виявлення їх соціальної й економічної компонент дали можливість розробити науково-методичні основи вивчення системи регулювання доходів населення. Вони можуть бути використані при розробці та реалізації комплексу заходів державної соціальної політики.

2. Визначено, що досягнути підвищення рівня життя населення в Україні можливо на основі застосування системного підходу до процесів регулювання доходів населення, у межах чого запропоновано виділяти такі форми: ринкове, договірне та державне регулювання. Основою *ринкового регулювання доходів населення* є ринковий механізм їх розподілу. Договірне регулювання передбачає формування колективно-договірної системи, а також контролю за її дотриманням і є надійною правовою основою для належних умов праці, в тому числі і її оплати. Розкриття змістовної характеристики цих форм дозволило обґрунтувати домінуючу роль державного регулювання як системи заходів впливу державних інституцій на

порядок формування, розподілу і використання доходів населення з метою стабілізації зростання їх реального рівня.

3. Дослідження існуючих методичних підходів до аналізу доходів населення дозволило розробити рекомендації щодо їх удосконалення шляхом декомпозиції нерівності доходів. Їх суть базується на визначенні диференціації домогосподарств і населення за доходами та проведенні якісної оцінки й обрахунку системи кількісних показників. Як наслідок, виокремлено родинний та особистий підхід до аналізу доходів населення та доведено, що більш об'єктивними і повними є дослідження, що базуються на матеріалах вибіркового обстеження умов життя домогосподарств. Застосування запропонованої методики дозволяє отримати більш достовірні результати та розробити відповідні рекомендації вдосконалення регулювання доходів населення в країні.

4. Розроблено концептуальні засади трансформації системи регулювання доходів населення, що передбачає удосконалення державного регулювання доходів населення із дотриманням таких принципів, як: поєднання ринкового, державного та договірної регулювання доходів; забезпечення відповідності рівня наявних доходів вартості життя; дотримання соціальної справедливості. Обґрунтовано, що інструментами удосконалення механізму державного регулювання доходів населення України є: соціальні стандарти і гарантії; система оподаткування; система соціальних трансфертів; система соціального страхування; закони та інші нормативні акти; посадові оклади бюджетної сфери тощо.

5. Доведено, що одним із напрямів трансформації системи регулювання доходів населення задля розвитку економії добробуту в Україні є зміна концепції формування заробітної плати та її орієнтація не на рівень прожиткового мінімуму, а на реальну макроекономічну ситуацію в країні. Вдосконалення методики визначення оптимального розміру мінімальної заробітної дозволяє оптимізувати систему соціальних стандартів і гарантій в Україні.

6. Визначено роль податку на доходи фізичних осіб у наповненні доходів зведеного бюджету та вплив зміни ставок оподаткування на населення з різним рівнем доходів. Запровадження

окреслених основних напрямків посилення соціально-регулюючої ролі оподаткування доходів дозволить зменшити нерівномірність розподілу доходів між різними верствами населення; налагодити дієву систему контролю за сплатою податків; сприяти формуванню відповідного рівня податкової культури населення в Україні.

7. Доведено, що саме в регіонах створюються передумови взаємодії між попитом і пропозицією робочої сили, відбувається її купівля-продаж, оцінюються її корисність та суспільна важливість. У зв'язку з цим обґрунтовано необхідність розкриття змістової характеристики розвитку ринку праці в регіональному вимірі. Виявлено, що в умовах прикордонного співробітництва формується й функціонує специфічна система соціально-трудова відносин, пов'язана з узгодженням попиту та пропозиції трудових ресурсів, оплати праці тощо. Узагальнення наукових підходів до визначення змісту й особливостей розвитку ринку праці в умовах прикордонного співробітництва дало змогу розкрити сутнісну характеристику ринку праці прикордонного регіону як суспільно-економічну систему соціально-трудова відносин, що виникають у процесі нагромадження, використання та відтворення людських ресурсів, відображають баланс інтересів між суб'єктами цього ринку (виробниками й роботодавцями, працівниками, державою, профспілками та посередниками) в умовах прикордонного співробітництва й зумовлюють синергетичний ефект від взаємозв'язків між суб'єктами цих відносин.

8. Удосконалено концептуальний підхід до регулювання ринку праці прикордонного регіону, який ґрунтується на трьох взаємопов'язаних складових частинах: державне регулювання, ринкове регулювання, колективно-договірне регулювання ринку праці на регіональному рівні – та передбачає формування комплексного механізму системної взаємодії заходів інституційного, організаційно-економічного, інформаційного забезпечення соціально-трудова відносин із застосування просторового й інституційного підходів до їх реалізації. Закономірностями регулювання ринку праці прикордонного регіону визначено поглиблення просторового поділу праці, соціальної мобільності, європейської інтеграції, сталого

просторового розвитку, раціонального використання ресурсів праці. Запровадження запропонованого концептуального підходу до регулювання ринку праці прикордонного регіону дасть змогу забезпечити продуктивну зайнятість, зменшення тіньової зайнятості, підвищити якість робочої сили, забезпечити баланс між її попитом і пропозицією.

9. Обґрунтовано необхідність удосконалення методичних підходів до оцінки розвитку регіонального ринку праці прикордонного регіону із врахуванням впливу внутрішніх і зовнішніх чинників та можливостей прикордонної співпраці. Методологічними принципами аналізу визначено науковість, комплексність, системність, ієрархічність, сегментацію й цільову спрямованість. Застосування вдосконаленої методики надає можливість відповідним державним інститутам виявити проблеми й перспективи розвитку ринку праці, визначати пріоритети та цільові показники для кожного з регіонів, конкретизувати заходи, спрямовані на вирівнювання соціально-економічного стану й подальше зростання регіонів.

10. На основі аналізу й оцінки розвитку ринку праці прикордонного регіону, ефективності його регулювання в контексті реалізації Угоди про асоціацію з Європейським Союзом розроблено рекомендації щодо реалізації спільних ініціатив соціально-економічних партнерів, таких як місцеві органи влади, неурядові організації, бізнес та соціум. Урахування цих рекомендацій у процесі реалізації регулювання ринку праці на регіональному рівні сприятиме підвищенню ділової активності населення й збільшенню масштабів його зайнятості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамченко Н. А. Податок на доходи фізичних осіб в системі децентралізації державного управління. *Молодий вчений*. 2015. № 12 (1). С. 88-91.
2. Аналіз стану і прогнозування регіонального ринку праці [методичні рек.]/за ред. Ю. П. Туранського. Київ: РВПС України НАН України. 1999. 115 с.
3. Бабак І. М. Бідність як критерій оцінювання рівня життя населення. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2013. Вип. 57. С. 41-48.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stapttp_2013_57_8
4. Балакірева О. М., Білоус Є. В. Тіньові доходи та інші позаправові практики населення: масштаби та динаміка. *Український соціум*. 2015. № 3. С. 146-157.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Usoc_2015_3_16
5. Балуєва О. В. Методика розрахунку індексу соціо-еколого-економічного розвитку міста. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2013. № 3. С. 137–145.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evngu_2013_3_18
6. Безробітне населення (за методологією МОП) за причинами незайнятості у 2010–2017 рр. *Офіційний сайт Державної служби статистики України*.
URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2006/rp/ean/ean_u/brnpr_rik_b_u.htm
7. Березовська Х. Бюджет доходів та витрат – складова механізму фінансового регулювання діяльності малого підприємництва. *Економічний аналіз*. 2012. Т. 11(2). С. 27-40.
URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecan_2012_11\(2\)__7](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecan_2012_11(2)__7)

8. Беленький П. Ю., Мікула Н. А., Матвеев Є. Е. Конкуренентність на транскордонних ринках. Львів: Ін-т регіон. дослідж. НАН України, 2005. 214 с.
9. Бірюченко С.Ю. Доход персоналу підприємства: підходи щодо його визначення та оцінювання. *Вісник ЖДТУ*. 2009. № 2 (48). URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_gum/Vzhdtu_econ/2009_2/index.html
10. Борисов А. Б. Большой экономический словарь / ([2-е изд. перераб. и доп.]. М.: Книжный мир. 2007. 860 с.
11. Бортнік С. М., Іщук Х. В. Вивчення тенденцій зміни доходів населення Волинської області. URL: irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis
12. Валовий внутрішній продукт у фактичних цінах. *Державна служба статистики*: офіц. інформ. сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
13. Васильченко В. С, Василенко П. М. Ринок праці: теоретичні основи і державна практика: посіб. для працівників держ. служби зайнятості. Т. 1. Київ: 2000. 560 с.
14. Висоцька М. П. Дослідження сучасних механізмів регіонального розвитку ЄС. *Стратегія розвитку України*. 2015. № 2. С. 50–55.
15. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2015 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України). *Статистичний збірник*. Державна служба статистики України. Частина 1. Київ. 2016. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
16. Вінічук М. В. Бідність в Україні: проблеми оцінки та методи подолання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. Вип. 2. С. 38-58. (Серія економічна). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvldu_e_2012_2_7

17. Вовканич С. Теоретико-методологічні основи дослідження людського та інтелектуального капіталу в знаннємісткій економіці: концептуалізація понять. *Регіональна економіка*. 2007. № 4. С. 7–18.

18. Волинська область у транскордонному співробітництві: історико-географічні аспекти. URL: <http://www.http://uk.google.com.ua>

19. Волошина С. В., Скубіліна А. В., Чеботаренко А. М. Нерівність доходів населення України як перешкода розвитку людського капіталу. *Економіка та суспільство*. № 9/2017. С. 882-889. URL: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/9_ukr/153.pdf

20. Ворвинець Б. М. Особливості формування і функціонування регіонального ринку праці в умовах посилення інтеграції: дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.05/Чернівецький нац. технолог. ун-т. Чернігів, 2015. URL: http://stu.cn.ua/media/files/pdf/dis/diser_vorvinec.pdf

21. Гаркавенко Н. О. Регулювання зайнятості населення в інноваційній сфері як чинник підвищення рівня доходів. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету*. 2014. Вип. 26. С. 82-90. (Економічні науки). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkntu_e_2014_26_13

22. Гаркавенко Н., Новосільська Т. Доходи та добробут населення напередодні асоціації з Євросоюзом. *Україна: аспекти праці*. 2014. № 8. С. 23-31. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uap_2014_8_6

23. Гвелесіані А. Г. Оцінка структури грошових доходів населення України методом декомпозиції коефіцієнта Джині. *Науково-економічний та суспільно-політичний журнал «Демографія та соціальна економіка»*. Київ. 2009. № 2 (12). С. 153-161.

24. Генкин Б. М. Экономика и социология труда: учебник для ВУЗов. Москва: Издат. группа НОРМА–ИНФРА-М, 1999. 412 с.

25. Горин В. Зарубіжний досвід регулювання доходів державного бюджету в умовах економічної нестабільності. *Світ фінансів*. 2011. Вип. 4. С. 186-199. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/svitfin_2011_4_23
26. Гринкевич С. С., Смолярчук І. О. Важелі державного регулювання ринку праці в Україні. *Науковий вісник НЛТУУ*: [зб. наук.-техн. пр.]. Львів: НЛТУУ. 2006. Вип. 16.3. С. 141–144.
27. Гриньова В. М., Шульга Г. Ю. Економіка праці та соціально-трудова відносина: навч. посіб. К.: Знання. 2010. 310 с.
28. Грішнова О. А. Економіка праці та соціально-трудова відносина: підручник. Київ: Знання, 2004. 535 с.
29. Губін К. Г. Головні напрями правової економіки у сфері формування та регулювання доходів населення в Україні. *Економічна теорія та право*. 2015. № 4. С. 78-87. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnyua_etp_2015_4_8
30. Гук Н. А. Інфраструктурні аспекти функціонування ринку праці та особливості трансформацій у системі цінностей його учасників в умовах побудови інформаційного суспільства. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. № 20.6. С. 191–197. URL: http://nltu.edu.ua/nv/Archive/2010/20_6/191_Guk_20_6.pdf
31. Гуменюк В. Я., Самолюк Н. М. Оптимізація набору продуктового кошика в контексті регулювання реальних доходів найманих працівників. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2013. Вип. 4. С. 222-228. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsed_2013_4_36
32. Гуцан Т. Г. Аналіз матеріальної складової рівня життя населення та особливості її регулювання в національній економіці. *Бізнес Інформ*. 2013. № 7. С. 192-196.
33. Демкович О. Аналіз нерівності розподілу доходів населення України за допомогою декомпозиції коефіцієнта Джині. *Вісник Львівського університету*. 2015. Вип. 52. С. 216-265. (Серія економічна).

34. Дем'янчук І. А. Фіскальні інструменти регулювання доходів і витрат сектору домогосподарств. *Економіка та держава*. 2015. № 4. С. 69-72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2015_4_17

35. Десять міфів про міжнародну трудову міграцію. URL: http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/desyat_mifiv_pro_mizhnarodnu_trudovu_migratsiyu.html

36. Диференціація життєвого рівня населення. *Державна служба статистики*: офіц. інформ. сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/gdvvg_rik/dvvg_u/duferen2010_u.htm

37. Договірні-правова база між Україною та Польщею. *Сайт Посольства України в Республіці Польща*. URL: <http://poland.mfa.gov.ua/ua/ukraine-pl/legal-acts>.

38. Долішній М. І., Садова У. Я., Семів Л. К. Регіональні ринки праці: аналіз та прогноз; НАН України. Ін-т регіон. дослідж. Львів, 2000. 264 с.

39. Доходи бюджету та Пенсійного фонду. *Ціна держави – проект CASE Україна*. URL: <http://cost.ua/budget/revenue/pension>

40. Доходи та витрати населення України (2002-2015). *Державна служба статистики*: офіц. інформ. сайт. URL: www.ukrstat.gov.ua/

41. Дружиніна В. В., Луценко Г. П. Гнучкість місцевого ринку праці: теорія і практика: монографія. Кременчук: Вид. ПП Щербатих О. В., 2009. 176 с.

42. Дружиніна В. Механізм державного регулювання ринку праці: теоретичний аспект. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2010. № 4. Т. 4. С. 67–71.

43. Дружиніна В. Місцевий ринок праці: умови функціонування, методи та способи забезпечення збалансованості: монографія/НАН

України. Ін-т економіко-правових дослідж. Донецьк: Юго-Восток, 2014. 366 с.

44. Дутчак А. В. Державна політика регулювання доходів в умовах кризи. *Science and Education a New Dimension*. III(8). Is. 52. 2015. С. 68-71. (Humanities and Social Sciences).

45. Дутчак А.В. Соціально-економічний механізм функціонування ринкового розподілу доходів: дис. на здобуття наук. ступеня канд, екон. наук: 08.00.01 / ЧНУ ім. Юрія Федьковича. Чернівці. 2015. 50 с. URL: http://www.chnu.edu.ua/res/chnu/chnu_news/March/Dutchak.pdf

46. Економічна теорія: політекономія: підручник / ред. В.Д. Базилевича. 2-ге вид. К.: Знання-Прес. 2008. 581 с.

47. Єсінова Н. І., Сабецька Н. А. Аспекти державного регулювання трудових доходів населення. *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг*. 2015. Вип. 2. С. 134-140. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/esprstp_2015_2_15

48. Жебчук Л. Л. Прожитковий мінімум як складова механізму державного регулювання доходів населення. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту*. 2013. Вип. 3. С. 248-253. (Економічні науки). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei_2013_3_45

49. Жебчук Л. Л. Удосконалення фіскальної складової механізму державного регулювання доходів населення. *Економіка розвитку*. 2014. № 3. С. 64-68. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecro_2014_3_15

50. Заяць В.С. Міжрегіональна асиметрія формування доходів населення України, їх диференціація та резерви зростання. *Економіка і регіон*. 2009. № 2 (21). С. 57–60.

51. Заяць В.С. Формування доходів населення України: особливості та тенденції. *Демографія та соціальна економіка*. 2015. № 2 (24).

52. Звітність про виконання бюджетів. *Державна казначейська служба України*: офіційний веб-сайт.
URL: <http://treasury.gov.ua/main/uk/index>

53. Иванов Ю. Статистика доходов в новой СНС ООН и ее применение в странах СНГ. Вопросы экономики. 1995. № 9. С. 72.

54. Іванченко А. В. Моделі ринку праці та соціально-трудо­вих відносин: зарубіжний досвід. *Держава та регіони*. Серія: Державне управління. 2011. № 4. С. 96–101.

55. Іляш О. Механізми та інструменти регулювання ринку праці у прикордонних районах західних регіонів України. *Журнал європейської економіки*. 2014. Т. 13. № 1. С. 51–67.

56. Індекси споживчих цін на товари та послуги. Державна служба статистики: офіц. інформ. сайт.
URL: www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2010/ct/is_c/arh_isc/arh_iscpp10_u.html

57. Інформаційно-аналітичний портал Державного управління статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

58. Інформаційно-аналітичний портал Державної прикордонної служби України. URL: http://dpsu.gov.ua/ua/activities/skipping/skipping_18.htm.

59. Інформаційно-аналітичний портал Європейського права. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32004R0883>.

60. Інформаційно-аналітичний портал Посольства України в Республіці Польща. *Державна служба статистики України*. URL: <http://poland.mfa.gov.ua/ua/ukraine-pl/legal-acts>.

61. Інфраструктурне забезпечення розвитку транскордонних ринків праці в Україні/Н. А. Мікула, Ю. О. Цибульська та ін.; відп. ред. д. е. н., проф. Н. А. Мікула. Львів: Ін-т регіон. дослідж. Нац. академії наук України, 2013. 202 с.

62. Казановський А. В. Практика діяльності служб зайнятості зарубіжних країн: досвід та принципи організації: навч.-метод. розробка. Київ: ПК ДСЗУ, 2010. 50 с.

63. Калачова Г. Ефект від зниження ЄСВ: чи збільшив бізнес зарплати?

URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2016/05/24/593729/>

64. Калина А. В. Економіка праці. Київ: МАУП, 2004. 272 с.

65. Карлін М. І., Цимбалюк І. О. Фінанси домогосподарств провідних країн світу: навч. посібник. Луцьк: Вежа-Друк. 2014. 172 с.

66. Карпенко Н.В. Теоретико-методологічні аспекти державного регулювання доходів населення.

URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1751/1/pdf>

67. Катрук Н. Світовий досвід оподаткування доходів громадян і його навантаження на домогосподарства: теоретичні підходи та використання в Україні. *Схід*. 2009. №2 (93). С. 11-15.

68. Качан Є.П. Економіка праці та соціально-трудові відносини: навч.-метод. посібник / за заг. ред. проф. Є. П. Качана. Тернопіль: ТДЕУ. 2006. 373 с.

69. Кейнс Дж. М. Загальна теорія зайнятості, відсотка і грошей. М.: ЕКСМО, 2007.

70. Кириленко О.П. Оподаткування надмірного багатства у контексті зниження величини соціальної нерівності в суспільстві. *Фінансові важелі подолання бідності в Україні: монографія* / О. П. Кириленко, І. І. Білоус, Б. С. Малиняк та ін.; за ред. О.П. Кириленко. – Тернопіль: ТНЕУ. 2010. 432 с. С. 253-254.

71. Ключко Л. В., Ісмаїлова А. Г. Регіональні особливості розподілу доходів та витрат населення України. *Часопис соціально-економічної географії: міжрегіональний збірник наукових праць*. Харків: ХНУ. 2012. Вип. 13 (2). С. 184-188.

72. Коваль Н.В. Соціально-економічна нерівність в Україні та світі: проблеми оцінювання та шляхи їх вирішення. *Економіка та держава*. 2016. № 2. С. 46-50.

73. Ковальський В., Коверзнев А. Регіональний ринок праці та особливості його формування і регулювання. *Україна: аспекти праці*. 2003. № 4. С. 3–7.

74. Колосок А. М. Аналіз соціально-трудоких відносин на ринку праці Волинської області. *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки* (Серія: Географічні науки), 2010. № 5. С. 113–117.

75. Колот А. М., Грیشнова О. А., Герасименко О. О. Економіка праці та соціально-трудокі відносини: підручник. Київ: КНЕУ, 2009. 711 с.

76. Конституція України. Київ: Інформаційно-видавниче агентство «ІВА». 1996. 52 с.

77. Концепція економіки добробуту. URL: <https://cutt.ly/0MutgfF>

78. Костин Л. А., Зущина Г. М., Султанова Р. М. Рынок труда и теория занятости: учеб. пособие. Москва: АТ и СО, 1997. 199 с.

79. Костробій П., Кавалець І., Гнатів Л. Математичне моделювання індексу суспільної нерівності. *Фізико-математичне моделювання та інформаційні технології*. 2013. Вип. 17. С. 81-91.

80. Котис Н. В., Ціщик Р. В. Аналіз заощаджень сектору домашніх господарств з метою створення ефективного механізму їх трансформації в інвестиційні ресурси. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Вип. 11. Ч. 4. Херсон: ХДУ, 2015. С. 34-39. (Серія «Економічні науки»).

81. Кривцова М. Система державних соціальних стандартів та гарантій в Україні: вплив на доходи населення та шляхи вдосконалення. *Науковий вісник Одеського національного*

економічного університету. 2016. № 6. С. 108-131.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nv_2016_6_11

82. Кролевець О. А. Державне регулювання доходів населення в контексті формування середнього класу: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. екон. наук: 08.00.03 / НАН України; Ін-т екон. промисловості. Донецьк. 2010. 25 с.

83. Кролевець О. А. Доходи населення як складова формування середнього класу. Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. 2009. Вип. 16 (1). С. 109-115. (Економічні науки). URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkntu_e_2009_16\(1\)__20](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkntu_e_2009_16(1)__20)

84. Лавренкова І. М. Проблеми і перспективи реалізації податкової політики регулювання доходів населення в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2016. № 21. С. 80-82.

85. Лапшина І. А. Теоретичні моделі переміщення трудових ресурсів між країнами. *Міграційні явища та процеси: поняття, методи, факти*: довідник / В. С. Кравців, У. Я. Садова та ін.; НАН України. Інститут регіон. дослідж.; [редкол.: В. С. Кравців, У. Я. Садова (наук. ред.)]. Львів, 2009. 228 с.

86. Либанова Э. М. Демографическое развитие Украины: проблемы и перспективы. *Соціальні пріоритети ринку праці в умовах структурної перебудови економіки*: зб. наук. праць Міжнар. наук.-практ. конф. Київ: Мінпраці України, РВПС України НАН України, Ін-т соц. Дослідж., 2000. Т. 2. 597 с.

87. Лисюк О. С. Напрями формування та розвитку ринку праці. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 9. С. 487–491.

88. Либанова Е. М. Ринок праці. Київ: ЦНЛ, 2003. 224 с.

89. Либанова Е. М., Мельничук Д. П. Ринок праці в економічній системі: навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. екон. спец. Житомир: ЖІТІ, 2002.

90. Македон Г. М. Заощадження домогосподарств: економічна сутність та фактори впливу. *Сталий розвиток економіки*. 2015. № 2. С. 151-157. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sre_2015_2_23
91. Маршалл А. Принципы экономической науки. Т. 3. М.: Прогрес. 1993. 594 с.
92. Маслик Р. Багатофакторна економетрична модель аналізу залежності доходів населення України від зовнішніх факторів. *Вісник Львівського університету*. 2015. Випуск 52. С. 284-290. ISSN 2078-6115. (Серія економічна).
93. Мельник С. В. Механізм регулювання соціально-трудої сфери України: монографія. Київ: Вид-во «Соцінформ», 2009. 768 с.
94. Мельниченко О. А., Гулій Р. М. Мінімальна заробітна плата як засіб державного регулювання трудових доходів населення. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2013. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Patp_2013_1_7
95. Методические материалы по организации приграничного сотрудничества местных и региональных властей Европы. Совет Европы. 2-е издание. *Приграничное сотрудничество в Европе*. № 4. Страсбург, 1995. 147 с.
96. Милашко О.Г. Оцінка диференціації витрат населення – одного з індикаторів життєвого рівня. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/1050>
97. Міграційні процеси в Україні: сучасний стан і перспективи/за ред. О. В. Позняка. Умань, 2007. 276 с.
98. Міграційні процеси на Волині. *Інформація Головного управління статистики у Волинській області*. URL: www.irp.lutsk.ua/site/topicpage.jsp?category_id=37179524.
99. Мікула Н. А., Цибульська Ю. О., Цісінська О. Б. Механізми забезпечення конкурентоспроможності в транскордонному просторі. *Регіональна економіка*. № 3 (73). Львів, 2014. С. 239–249.

100. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: монографія. Львів: ІРД НАН України, 2004. 395 с.

101. Мінімальна заробітна плата серед країн світу та в Україні (динаміка та географія 2005-2015 рр). URL: <http://infolight.org.ua/content/minimalna-zarobitna-plata-sered-krayin-svitu-ta-v-ukrayini-dynamika-ta-geografiya-2005-2015-rr>

102. Міністерство соціальної політики. URL: http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/category;jsessionid=1642040E711C0DBC37B935B90A67D43D.app1?cat_id=141688

103. Навроцький С. А., Петлін І. В. Система фінансового регулювання доходів домогосподарств у сучасних умовах. *Фінансовий простір*. 2013. № 3. С. 48-52. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fin_pr_2013_3_8

104. Національна доповідь «Цілі розвитку тисячоліття. Україна – 2010». *Міністерство економіки України*. Київ. 2010. 107 с.

105. Нерівність доходів по-українськи: «гірше», ніж у Гондурасі, «краще», ніж у Швеції. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2162366-nerivnist-dohodiv-poukrainski-girse-niz-u-gondurasi-krase-niz-u-svecii.html>

106. Огаян Г.А, Політична економія: навч. посіб. / Г. А. Оганян, В. О. Паламарчук, А. П. Румянцев та ін.; за заг. ред. Г. А. Оганяна. Київ: МАУП. 2003. 520 с.

107. Офіційні курси валют НБУ. *Інформаційний портал про банки України*. URL: http://www.bankstore.com.ua/ua/component/option,com_bankstore/Itemid,233/task,showcurrencydailyrates/bank_id,123286/currency_id,16/rate_type,0/year,2015/month,1/day,1/

108. Павлиха, Н. В. Ресурсно-екологіческая стратегия устойчивого развития регионов. *Экономическое возрождение России*. 2004. № 2. С. 62–65.

109. Павліха Н. В. Організаційно-інституційні засади сталого просторового розвитку регіону: теорія, методологія, механізми: автореф. дис. д-ра екон. наук: 08.00.05/Інститут регіональних досліджень НАН України. Львів, 2007. 20 с.

110. Павліха Н. В. Принципи просторового менеджменту сталого розвитку. *Економіка України*. 2006. № 1. С. 40–45.

111. Павліха Н. В., Кицюк І. В. Місце та значення транскордонного співробітництва в контексті підвищення конкурентоспроможності регіону. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2009. С. 18–20. URL: <http://www.esnuir.eunu.edu.ua/bitstream/123456789/10455/3/Pavliha.pdf>.

112. Павліха Н. В., Корнелюк О. А. Активізація транскордонного співробітництва міських поселень. Луцьк: Вежа-Друк, 2019. 212 с.

113. Павліха Н. В., Скороход І. С. Транскордонне співробітництво і міжрегіональна інтеграція як чинники сталого просторового розвитку регіону. *Економічні науки*. Серія «Регіональна економіка»: [зб. наук. праць]. Луцький національний технічний університет. Вип. 17(5). 2008. С. 79–90. URL: http://www.nbuu.gov.ua/old_jrn/soc_gum/en_re/2008_5_3/zbirnuk_RE_3_79.pdf

114. Павліха Н. В. Управління сталим розвитком просторових систем: теорія, методологія, досвід: монографія. Луцьк: Волин. обл. друк., 2006. 380 с.

115. Павліха Н. В., Цимбалюк І. О. Науковий базис формування теорії інклюзивного розвитку регіону. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки: журнал*. Луцьк: Вежа-Друк, 2020. № 3 (23). С. 136-142.

116. Павліха Н., Лугова М. Особливості транскордонного інвестиційного співробітництва України та Польщі. *Україна та Польща: минуле, сьогодення, перспективи*. 2013. Т. 2. С. 71–75.

117. Павліха Н. В. Європейська інтеграція щодо досягнення перспектив сталого просторового розвитку Розділ у монографії. Європейська інтеграція: досвід Польщі та України : кол. моногр.- Луцьк Люблін: «Drukarnia Kolor Lublin», 2013. С.140- 159.

118. Павліха Н. В. Концептуальні засади управління сталим розвитком просторових систем: Препринт. Луцьк: Надстир'я, 2005. 60 с.

119. Павліха Н. В., Асаул А. М., Павлов В. І., Пилипенко І. І., Кривов'я-зюк І.В. Ринок нерухомості. Навч. посібник. Під ред. Пилипенко І.І. Київ, 2004. 387 с.

120. Павліха Н. В., Войчук М.В. Особливості ринкової трансформації України. *Європейська інтеграція: досвід Польщі та України*. Луцьк Люблін: „Drukarnia Kolor Lublin”, 2013. С.106–112.

121. Павліха Н. В., Войчук М. В. Концептуальні засади безпеки сталого просторового розвитку: теоретико-методологічний аспект. *Міжнародна економічна безпека України: теорія, методологія, практика. Колективна практика* / за наук. ред. Кравчука П.Я. Луцьк: ІВВ Луцького НТУ, 2020. 212 с. С. 161-183.

122. Павліха Н. В., Войчук М. В. *Організаційно-економічні засади управління сталим розвитком міста*: Монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2019. 236 с.

123. Павліха Н. В., Павлов В.І., Пилипенко І.І., Скороход І.С., Кравчук О.Я., Мишко О.А. *Економіко-корпоративні основи підприємств*. Навч. посібник. Відп. ред. Долішній М.І. К.: ІВЦ Держкомстату України, 2005. 378 с.

124. Павліха Н. В., Павлов В.І., Пилипенко І.І., Скороход І.С., Кравчук О.Я., Мишко О.А. *Регламентация функціональних служб корпоративних підприємств*. Навч. посібник. Відп. ред. Долішній М.І. Київ: ІВЦ Держкомстату України, 2006. 343 с.

125. Павлов В. І., Лугова О. А. Міграційні процеси в Україні в умовах активізації транскордонного співробітництва. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2013. Вип. 3. С. 355–360.

126. Панчишин С. Доходи та заощадження в перехідній економіці України / за ред. С.Панчишина та М. Савлука. Львів: ЛНУ імені Івана Франка. 2003. 406 с.

127. Панюк Т. П. Характеристика ринку праці в сучасних умовах. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. № 6(108). С. 204–208.

128. Петті У. Трактат про податки і збори. М.: Осць-89. 1997.

129. Пігу А. Економічна теорія добробуту. М.: Прогрес. 1997.

130. Підгорний А.З., Вітковська К. В. Моніторинг диференціації доходів населення на регіональному рівні. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2013. № 9/1 (148). С. 62–65.

131. Політика доходів и качество жизни населения / под ред. Горелова Н. А. Спб.: изд-во Питер. 2003. 656 с.

132. Помулева В.М. Соціальні аспекти податку на доходи фізичних осіб: світовий та вітчизняний досвід. *Сталий розвиток економіки*. 2013. № 1. С. 354–357.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sre_2013_1_78

133. Портна О. В. Доходи населення як складова фінансового потенціалу України. *Бізнес-Інформ*. 2013. № 2. С. 251–254.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2013_2_54

134. Про затвердження плану заходів на 2016-2017 роки з реалізації Стратегії подолання бідності. *Головний правовий портал України*.
URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KR160573.html

135. Про затвердження Порядку та Методики проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики: Постанова Кабінету Міністрів України від 21

жовтня 2015 р. № 856. *Верховна Рада України*.
URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/856-2015-%D0%BF>

136. Про межу малозабезпеченості: Закон України від 04.10.1994 № 190/94-ВР. *Верховна Рада України*: офіційний веб-портал.
URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/190/94-%D0%B2%D1%80>

137. Про оплату праці: Закон України від 24.03.1995 № 108/95-ВР. *Верховна Рада України*: офіційний веб-портал.
URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80>

138. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України № 1045-XIV від 15.09.1999 р.
URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1045-14>.

139. Про схвалення Стратегії подолання бідності. *Верховна Рада України*: офіційний веб-портал.
URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/161-2016-%D1%80#n10>

140. Регіональний розвиток та державна регіональна політика в Україні: стан і перспективи змін у контексті глобальних викликів та європейських стандартів політики. *Аналітичний звіт*.
URL: http://surdp.eu/uploads/files/Analytical_Report_Main_part_UA.pdf

141. Рейтинг регіонів України за рівнем соціально-економічного розвитку (+Інфографіка). *Бізнес Закарпаття*.
URL: <https://www.businessz.com.ua/news/27/970>

142. Рекун Г. П. Загальнодержавні пріоритети регулювання структурних пропорцій доходів населення. *Вісник НТУ «ХПІ»*. № 61. 2011. (Серія «Актуальні проблеми управління»).

143. Рекун Г. П. Загальнодержавні пріоритети регулювання структурних пропорцій доходів населення. *Вісник Національного технічного університету «ХПІ»*: зб. наук. праць. 2011. № 61. С. 122-129. URL: <http://www.kpi.kharkov.ua/archive/pdf>

144. Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения / пер. з англ.; предисл. Л.М. Ключкина. М.: ЕКСМО, 2008. 960 с.

145. Ринок нерухомості: навч. посібник / А. М. Асаул, В. І. Павлов, І. І. Пилипенко, Н. В. Павліха, І. В. Кривов'язюк. К.: Кондор. 2006. 333 с.

146. Розвиток та регулювання ринку праці прикордонного регіону [Текст] : монографія / Павліха Наталія, Цимбалюк Ірина, Уніга Олег; Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк : Вежа-Друк, 2018. 223 с. : рис., табл. Бібліогр.: с. 170-189. ISBN 978-966-940-195-3

147. Розвиток транскордонного співробітництва з новими державами-членами ЄС: метод. рек./авт. кол.: В. М. Кравцова (кер.), О. М. Овчар, О. А. Остапенко та ін. Київ: НАДУ, 2009. 40 с.

148. Розмір прожиткового мінімуму. *Парус Інтернет-консультант*.

URL: http://cons.parus.ua/_dict_view.asp?rx=.0G88f0e13bd83f4ec1022d96013b994565c1

149. Розподіл домогосподарств за рівнем середньодушових еквівалентних грошових доходів. *Витрати і ресурси домогосподарств України у 2016 році. Статистичний збірник. Частина 1*. Київ. 2017. Державна служба статистики України. С. 254.

150. Розподіл домогосподарств за рівнем середньодушових загальних доходів. *Витрати і ресурси домогосподарств України у 2016 році. Статистичний збірник. Частина 1*. Київ. 2017. Державна служба статистики України. С. 256.

151. Розподіл населення за рівнем середньодушових еквівалентних грошових доходів. *Витрати і ресурси домогосподарств України у 2016 році. Статистичний збірник. Частина 1*. Київ. 2017. Державна служба статистики України. С. 270.

152. Рябчук О.Г. Еволюція регулювання доходів населення шляхом їх оподаткування. *Економіка та держава*. 2012. № 6. С. 44-47.

153. Самуельсон П. Економикс / (пер. з англ.). М.: Лаб. баз. Знань. 1997. 586 с.

154. Сергієнко О. М., Регулювання перерозподілу доходів населення на макрорівні. *Науковий вісник ЧДІЕУ*. № 3 (15). 2012. С. 57-64. URL: file:///C:/Users/gpk/Downloads/057-064%20(1).pdf

155. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / (пер. з англ.; пред- исл. В.С. Афанасьєва). М. : ЕКСМО, 2007. – 960 с.

156. Современный финансово-кредитный словарь / под общ. ред. М.Г. Лапусты, П.С. Никольского. Москва. 1999.

157. *Статистика ринку праці: міжнародні стандарти та національний досвід*: навч. посіб./за ред. Н. С. Власенко, Н. В. Григорович, Н. В. Рубльової. К: ТОВ «Август Трейд», 2006. 320 с. С. 315–320. ISBN 966-8459-16-4.

158. Статистичний щорічник за 2019 рік. *Державна служба статистики*: офіц. інформ. сайт. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/11/zb_yearbook_2019.pdf

159. Степанишин В.М., Тисовський Л.О. Побудова моделі кореляційного аналізу для дослідження багатофакторних процесів і явищ. *Вісник Національного університету «ЛП»*. 2012. № 736. С. 133-138.

160. Структура доходів населення і джерела їх формування. URL: <http://buklib.net/books/31976/>

161. Сучасні тенденції управління розвитком організаційно-економічних систем (новий погляд): кол. моногр./заг. ред. д. е. н., проф. Р. Р. Тіміргалєєвої. Сімферополь: ВД «Аріал», 2014. 662 с.

162. Теорія доходів та їх розподілу.
URL: http://pidruchniki.com/1382032860236/ekonomika/teoriya_dohodiv_rozpodilu

163. Територіальна програма зайнятості населення Волинської області на період до 2017 року. *Офіційний сайт Волинської обласної державної адміністрації*. URL: <http://voladm.gov.ua/teritorialna-programa-zajnyatosti-naselennya-volinsko%D1%97-oblasti-na-period-do-2017-roku/>

164. Тітаренко О. М. Доходи населення як інструмент добробуту України. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Економічні науки*. 2013. Вип. 8. С. 96–101.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkpnuen_2013_8_27

165. Томаневич Л. М. Бідність як соціально-економічна загроза національній безпеці держави. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна*. 2013. Вип. 1. С. 165-175. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvldu_e_2013_1_22

166. Укрсоцстандарт: вижити за будь-яку ціну.
URL: <http://www.kadrovik.ua/content/ukrsotsstandarti-vizhiti-za-bud-yaku-ts-nu> (дата звернення: 19.09.2011).

167. Уровень доходів населення.
URL: <http://rb.com.ua/rus/marketing/tendency/8378/> (дата звернення: 27.03.2012).

168. «Фактично, має місце фальсифікація результатів». У Сумській ОДА прокоментували 23 місце регіону за підсумками 2016 року. Сумський інформаційний портал. URL: <http://xpress.sumy.ua/articles/economy/196067/>

169. Федірко Н. В. Державне регулювання диференціації доходів населення та його вплив на формування соціально-класової структури в Україні. *Вісник Хмельницького інституту регіонального*

управління та права. 2004. № 4. С. 356-364. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2004_4_60

170. Федірко Н., Федірко О. Державне регулювання оплати праці: світовий досвід і практика України. *Аспекти праці.* № 5. 2011. С. 24.

171. Фляшнікова А.Б. Методологічні та методичні проблеми оцінки диференціації матеріального стану населення України у соціологічному та статистичному вимірі. *Український соціум.* Вип. 3. 2011. С. 79–88.

172. Хикс Дж.Р. Стоимость и капитал / перевод с англ., общ. ред. и вступ. ст. Р. М. Єнтова. М.: Издательская группа. Прогресс. 1993. 293 с.

173. Хмеленко І. В. Регулювання доходів населення у сфері соціальної політики України. *Часопис економічних реформ.* 2014. № 1. С. 95-99. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Cher_2014_1_18

174. Цибульська Ю. О. Європейський досвід забезпечення конкурентоспроможності транскордонних ринків праці. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Суспільно-економічні аспекти транскордонної співпраці України і Польщі: [зб. наук. праць]/НАН України. Ін-т регіон. Дослідж.; редкол.: В.С. Кравців (відп. ред.). Львів, 2014. Вип. 2(106). С. 133–144.

175. Цимбал О. І. Трансформація економічної системи та ринку праці в Україні: проблеми гармонізації механізмів розвитку та регулювання. *Соціально-трудова відносина: теорія та практика.* 2013. № 2. С. 105-109. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stvttp_2013_2_16

176. Цимбалюк І. О. Необхідність та напрями удосконалення податкової системи України/за ред. д-ра екон. наук. проф. М. І. Карліна. *Проблеми розвитку фінансової системи України та шляхи їх вирішення:* монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2014. С. 99–115.

177. Цимбалюк І. О. Сутнісна характеристика фінансової децентралізації та її вплив на формування доходів місцевих бюджетів. *Регіональна економіка*. 2019. № 4 (94). С. 113–119. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2019-4-10>.

178. Цимбалюк І. О., Глушук Д. Я. Податкове регулювання економічної активності суб'єктів підприємництва. *Trends of modern science. Materials of the XII International scientific and practical conference (30.05 – 07.06.2016). Vol. 2. Economic science. Sheffield. Science end education LTD. Pp. 93–95.*

179. Цимбалюк І. О. Сучасні проблеми державного регулювання доходів населення та їх диференціації. *Сучасні кризові явища в економіці та проблеми облікового, контрольного та аналітичного забезпечення управління підприємством: матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф. (22–23 черв. 2018 р).* / відп. ред. І. Б. Садовська. Луцьк: РВВ Луцького НТУ, 2018. 96 с. С. 90–92.

180. Цимбалюк І. О. Значення податку на доходи фізичних осіб у системі територіальних фінансів. *Науковий вісник Буковинського державного фінансово-економічного університету*. 2013. С.204–212

181. Цимбалюк І. О. Механізм управління інклюзивним розвитком регіону в умовах фінансової децентралізації. *Бізнес-навігатор*. Вип. 6.1 (56). 2019. URL : http://business-navigator.ks.ua/journals/2019/56_2_2019/19.pdf

182. Цимбалюк І. О. Розвиток регіональних ринків праці України в умовах євроінтеграційних перспектив. *Сучасні тренди міжнародних економічних відносин & Управління проектами Європейського Союзу: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 20–22 верес. 2018 р.)* / за ред. Н.В. Павліхи. Луцьк: Вежа-Друк, 2018. 267 с. С. 216–219.

183. Цимбалюк І. О. Саморозвиток регіону на засадах інклюзивності в умовах фінансової децентралізації. *Збірник наукових*

праць ДонДУУ. 2019. № 4 (24). С. 69–80. URL: http://ea.donntu.edu.ua/bitstream/123456789/32253/1/Збірник_Економіка%20313.pdf

184. Цимбалюк І. О. Сутність та складники фіскального простору інклюзивного розвитку регіонів. *Підприємництво та інновації*. 2019. № 10. С. 166–172. DOI: <https://doi.org/10.37320/2415-3583/10.25> URL: <http://ei-journal.in.ua/index.php/journal/article/view/252> 0,58 д.арк.

185. Цимбалюк І. О., Глущук Д. Я. Податкове регулювання економічної активності суб'єктів підприємництва. *Materials of the XII International scientific and practical conference Trends of modern science* (30.05 – 07.06.2016). Vol. 2. Economic science. Sheffield. Science end education LTD 64 pp. P. 93–95.

186. Цимбалюк І. О., Уніга О. В. Методичні підходи до оцінювання розвитку ринку праці прикордонного регіону. *Причорноморські економічні студії: наук.журн.* Одеса, 2017 Вип. 18. С. 235–240.

187. Цимбалюк І.О. Значення податку на доходи фізичних осіб у системі територіальних фінансів. *Науковий вісник Буковинського державного фінансово-економічного університету*. 2013. С. 204-212.

188. Цимбалюк І.О. Податкове навантаження як визначальний чинник розвитку бізнесу. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Лютий (вип. 9). С. 5–10. URL: <http://global-national.in.ua/issue-9-2016>

189. Цісінська О. Б. Роль регіонального менеджменту у формуванні інфраструктури транскордонного ринку праці. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2013. Вип. 3. С. 396-404. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepspu_2013_3_44

190. Чернявська Ю. Б. Теоретико-методологічні аспекти дослідження ринку праці. Формування ринкових відносин в Україні. № 12 (67). 2006. С. 155–158.

191. Черчик Л. М. Основні тенденції розвитку молодіжного сегменту ринку праці Волинської області та оцінка дієвості механізмів державного регулювання зайнятості. URL: <http://archive.nbuv.gov.ua>.

192. Чуприна О. О. Порівняльний аналіз методологічних підходів до оцінки бідності та соціальної нерівності. *Економічний простір*. 2013. № 75. С. 131-140. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecpros_2013_75_15.

193. Чуприна О.О., Назарова О.Ю. Аналіз розбіжностей в оцінках бідності та соціальної нерівності в Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія Економічна*. 2014. № 1096. Вип. 87. С. 118-124. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhE_2014_1096_87_20

194. Чухно А. А., Єщенко П.С., Климко Г.Н. Основи економічної теорії. Київ: Вища школа. 2001. 606 с.

195. Шаманська О. Прагматика реалізації дохідної поведінки домогосподарствами в контексті сучасних тенденцій. *Галицький економічний вісник*. 2013. 1(40). С. 112-118.

196. Шамборовський Г. О. Застосування антикризового регулювання з метою стабілізації та зростання доходів населення в трансформаційних економіках. *Економіка та держава*. 2016. № 9. С. 51-55.

197. Шевченко Л. С. Ринок праці в аспекті сучасної парадигми регіонального економічного розвитку. *Демографія та соціальна економіка*. 2004. № 1–2. С. 176–183.

198. Шматковська Т. О. Функціонування особистих господарств в аспекті диференціації життєвого рівня сільського населення. *Держава та регіони: еконо*

199. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития. М. 1982. С.159.

200. Щерба Х. І. Розподіл доходів населення України та декомпозиція коефіцієнта Джині.

URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/22876/1/53-368-373.pdf>

201. Щирба І. Договірне регулювання оплати праці. *Збірник наукових праць молодих вчених Тернопільського національного економічного університету «Наука молода»*. 2008. Вип. 10. С. 192–196.

202. Щодо підвищення ефективності регулювання ринку праці у прикордонних районах західних регіонів України. Аналітична записка. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1293/>

203. Яровий І. М. Бідність серед працюючого населення. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 6. С. 241–247. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2012_6_33

204. Piyash O. Social determinants of economic development theories. *Przedsiębiorczość i Zarządzanie*. Naukowa redakcja: Konrad Raczkowski, Jaroslaw Klepacki. Tom XVIII. Zeszyt 9. Czesc 1. Warszawa (Poland): Społeczna Akademia Nauk. 2017. Str. 13-29.

205. Pavlikha Natalia, Tsymbaliuk Iryna, Uniga Oleg. Labour market development features in the European Union [Особенности развития рынка труда в Европейском Союзе]. *The economy of Bulgaria and the European Union in the global word*. Management, marketing and entrepreneurship, corporate control and business development in bulgaria and in the EU. Collective Monographs of Scientific Articles. Sofia, 2018. P.127-138.

206. Pavlikha N., Tsymbaliuk I. Luhova M. Strategic benchmarks of regions of Ukraine convergence based on the investment activity intensification. Development of the innovative environmental and economic system in Ukraine: collective monograph/ in edition V. Khudolei, T. Ponomarenko. OKTAN PRINT s.r.o. 2019. Czech Republic. P. 22-45.

207. Pavlikha N. V., Tsymbaliuk I. O., Kotsan L. M. Modeling The Optimal Size Of The Minimum Wage In Ukraine. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки: журнал*. Луцьк : Вежа-Друк, 2018. № 2 (14). С. 26–35. DOI: <https://doi.org/10.29038/2411-4014-2018-02-26-34>

<https://echas.eenu.edu.ua/index.php/echas/article/view/316>

208. Pavlikha N. V., Tsymbaliuk I. O., Kovshun N. E., Kotsan L. M. Conceptual Transformation Principles Of The Income Regulation System In Ukraine [Концептуальні засади трансформації системи регулювання доходів населення в Україні]. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. Вип. 2 (25). 2018. С. 317–324. URL: <http://fkd.org.ua/article/view/136837>

209. Tsymbaliuk I., Alghadhywi M.Y.H. Assessment of the Ukrainian Regional Infrastructure Development Taking into Account its Inclusiveness [Оцінка розвитку інфраструктури регіонів України з урахуванням її інклюзивності]. *Галицький економічний вісник*, 2020. № 6. С. 59–66. https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2020.06.059

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1

Особливості індексації доходів населення у різних країнах

Масштаби охоплення індексацією	все населення (<i>Данія, Бельгія, Люксембург, Італія, Ісландія, Кіпр, Мальта</i>)
	окремі соціальні групи (<i>США, Канада, Франція, Швейцарія</i>)
	не застосовується (<i>Японія, Німеччина, Австрія, Швеція</i>)
	можливість і характер індексації визначається політикою доходів та боротьбою з інфляцією (<i>Фінляндія, Норвегія, Нідерланди</i>)
Поріг індексації	<i>Італія – 1%; Бельгія – 2%; Люксембург – 2,5%; Швейцарія – 4-5%; США, Канада – збільшення погодинної зарплати на 0,01 дол. при зростанні ІСЦ на 0,3-0,4 в. п.</i>
Періодичність проведення	автоматична щомісячна (<i>Бельгія, Люксембург</i>)
	двічі на рік (<i>Австралія, Данія, Нідерланди</i>)
	щорічна (<i>Польща, Болгарія</i>)
Види компенсації	пропорційна
	фіксована (<i>США, Канада, Данія</i>)
	змішана (<i>Австралія</i>)

Джерело : [115, с. 29]

Додаток Б
Таблиця Б.1

Розмір прожиткового мінімуму

Встановлюється з	Діти віком до 6 років	Діти віком від 6 до 18 років	Працевдатні особи	Особи, які втратили працевдатність	Загальний показник	Законодавча підстава
01.01.2000	240,71	297,29	287,63	216,56	270,1	ст. 1 Закону від 05.10.2000 № 2025-III ^[2]
01.01.2001	276,48	345,66	331,05	248,77	311,3	ст. 1 Закону від 22.03.2001 № 2330-III ^[3]
01.01.2002	307	384	365	268	342	ст. 1 Закону від 15.11.2001 № 2780-III ^[4]
01.01.2003	307	384	365	268	342	Закон України "Про затвердження прожиткового мінімуму на 2003 рік" від 28 листопада 2002 року N 247-IV
01.01.2004	324,49	404,79	386,73	284,69	362,23	ст. 1 Закону від 11.05.2004 № 1704-IV ^[5]
01.01.2005	376	468	453	332	423	ст. 1 Закону від 19.10.2004 № 2089-IV ^[6]
01.01.2006	400	514	483	350	453	ст. 65 Закону від 20.12.2005 № 3235-IV ^[7]
01.01.2007	434	558	525	380	492	ст. 62 Закону від 19.12.2006 № 489-V ^[8]
01.01.2008	526	663	633	470	592	ст. 58 Закону від 28.12.2007 № 107-VI ^[9]
01.01.2009	557	701	669	498	626	на 2009 рік Закон № 835-VI від 26.12.2008
01.01.2010	755	901	869	695	825	ст. 52 Закону від 27.04.2010 № 2154-VI ^[11]
01.01.2011	816	977	941	750	894	ст. 21 Закону від 23.12.2010 № 2857-VI ^[12]
01.01.2012	893	1112	1073	822	1017	ст. 12 Закону від 22.12.2011 № 4282-VI ^[13]
01.01.2013	972	1210	1147	894	1108	ст. 7 Закону України "Про Державний бюджет України на 2013 рік"
01.01.2014	1032	1286	1218	949	1176	Закон України "Про Державний бюджет України на 2014 рік" (Стаття 7)
01.01.2015	1032	1286	1218	949	1176	Закон України "Про Державний бюджет України на 2015 рік" (Стаття 7)
01.01.2016	1167	1455	1378	1074	1330	Закон України "Про Державний бюджет України на 2016 рік" (Стаття 7)
01.01.2017	1355	1689	1600	1247	1544	Закон України "Про Державний бюджет України на 2017 рік" (Стаття 7)

Джерело: [148]

Додаток В

Таблиця В.1.

Динаміка середньомісячної заробітної плати по регіонах

(у розрахунку на одного штатного працівника, грн)

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Україна	2633	3026	3265
Україна (без урахування АР Крим і м.Севастополя)	2648	3041	3282	3480	4195	5183
Автономна Республіка Крим	2295	2654	2850
Вінницька	2074	2432	2651	2810	3396	4189
Волинська	1994	2339	2580	2721	3291	4047
Дніпропетровська	2790	3138	3336	3641	4366	5075
Донецька	3063	3496	3755	3858	4980	5989
Житомирська	2071	2369	2561	2763	3271	4000
Закарпатська	2069	2351	2553	2744	3381	4298
Запорізька	2607	2927	3142	3432	4200	5080
Івано-Франківська	2213	2539	2679	2875	3402	4202
Київська	2761	3157	3351	3489	4153	5229
Кіровоградська	2114	2428	2608	2789	3282	3974
Луганська	2742	3090	3337	3377	3427	4637
Львівська	2244	2578	2789	2961	3646	4559
Миколаївська	2448	2822	3094	3344	3984	4887
Одеська	2387	2700	2947	3129	3897	4809
Полтавська	2481	2850	2988	3179	3783	4621
Рівненська	2211	2575	2844	3033	3573	4364
Сумська	2177	2503	2702	2877	3449	4131
Тернопільська	1871	2185	2359	2527	2994	3695
Харківська	2407	2753	2975	3143	3697	4448
Херсонська	1970	2269	2464	2617	3123	4046
Хмельницька	2075	2425	2641	2878	3371	4043
Черкаська	2155	2508	2682	2829	3360	4148
Чернівецька	1985	2329	2484	2578	3050	3828
Чернігівська	1974	2308	2504	2690	3295	4002
м.Київ	4012	4607	5007	5376	6732	8648
м.Севастополь	2476	2891	3114

Додаток Е

Таблиця Е.1

Розподіл населення за основними соціальними групами залежно від рівня середньодушових еквівалентних грошових доходів у 2015 р.

(відсотків)

	Все населення	у тому числі:				
		працюючі	непрацюючі пенсіонери	діти до 18 років	студенти	інші ¹
Все населення (тис.)	38982,5	17135,0	9757,5	7415,1	1282,2	3392,7
<i>Із середньодушовими еквівалентними грошовими доходами у місяць, грн.</i>						
до 480,0	0,2	0,1	0,0	0,4	-	0,5
480,1-840,0	2,5	1,6	1,1	4,1	2,0	7,5
840,1-1200,0	7,4	5,4	4,4	11,3	8,3	16,9
1200,1-1560,0	17,5	12,4	21,8	21,2	20,3	21,1
1560,1-1920,0	19,6	16,6	24,5	20,5	18,2	19,5
1920,1-2280,0	16,3	16,4	19,1	14,7	13,4	12,6
2280,1-2640,0	12,4	14,2	11,5	11,1	13,2	8,8
2640,1-3000,0	8,6	11,1	6,8	6,7	10,3	5,0
3000,1-3360,0	5,2	6,9	4,2	3,9	4,6	3,3
3360,1-3720,0	3,5	5,1	2,3	2,3	3,5	1,1
понад 3720,0	6,8	10,2	4,3	3,8	6,2	3,7
нижче прожиткового мінімуму (1227,33 грн.)	11,1	7,9	6,4	17,5	11,1	27,1
Все населення	100,0	44,0	25,1	18,9	3,3	8,7
<i>Із середньодушовими еквівалентними грошовими доходами у місяць, грн.</i>						
до 480,0	100,0	25,9	0,5	44,8	-	28,8
480,1-840,0	100,0	27,9	10,9	31,8	2,7	26,7
840,1-1200,0	100,0	32,3	14,8	29,2	3,7	20,0
1200,1-1560,0	100,0	31,3	31,2	23,2	3,8	10,5
1560,1-1920,0	100,0	37,2	31,3	19,9	3,0	8,6
1920,1-2280,0	100,0	44,1	29,4	17,1	2,7	6,7
2280,1-2640,0	100,0	50,3	23,1	16,9	3,5	6,2
2640,1-3000,0	100,0	56,5	19,8	14,7	4,0	5,0
3000,1-3360,0	100,0	57,8	19,7	14,2	2,9	5,4
3360,1-3720,0	100,0	64,4	17,0	12,5	3,3	2,8
понад 3720,0	100,0	65,9	15,7	10,7	3,0	4,7
нижче прожиткового мінімуму (1227,33 грн.)	100,0	31,3	14,3	30,0	3,3	21,1
Кумулятивна частка населення із середньодушовими еквівалентними грошовими доходами у місяць, нижчими						
480 грн.	0,2	0,1	0,0	0,4	-	0,5
840 грн.	2,7	1,7	1,1	4,5	2,0	8,0
1 200 грн.	10,1	7,1	5,5	15,8	10,3	24,9
1 560 грн.	27,6	19,5	27,3	37,0	30,6	46,0
1 920 грн.	47,2	36,1	51,8	57,5	48,8	65,5
2 280 грн.	63,5	52,5	70,9	72,2	62,2	78,1
2 640 грн.	75,9	66,7	82,4	83,3	75,4	86,9
3 000 грн.	84,5	77,8	89,2	90,0	85,7	91,9
3 360 грн.	89,7	84,7	93,4	93,9	90,3	95,2
3 720 грн.	93,2	89,8	95,7	96,2	93,8	96,3
¹ Безробітні, домогосподарки та інші						

Джерело : [99, с. 274]

Додаток Ж

Розрахунок коефіцієнта Джині за загальними доходами населення

Таблиця Ж.1

Вихідні дані для розрахунку коефіцієнту Джині за загальними доходами населення за 2015 рік

Рівень грошових доходів*	Рівень грошових доходів, мін.	Рівень грошових доходів, мах.	Середні доходи по групі, грн	Хі, % частка населення, %*	Тис. дом.госп. = (4)*Кдг/100%	Сума доходів по групі = (3)*5
	1	2	3	4	5	6
до 480,0		480	240	0,1	39,0	9355,8
480,1-840,0	480	840	660	0,9	350,8	231556,1
840,1-1200,0	840	1200	1020	4,8	1871,2	1908583,2
1200,1-1560,0	1200	1560	1380	11,3	4405,0	6078931,1
1560,1-1920,0	1560	1920	1740	18,2	7094,8	12344978,1
1920,1-2280,0	1920	2280	2100	17,6	6860,9	14407932,0
2280,1-2640,0	2280	2640	2460	15,9	6198,2	15247615,1
2640,1-3000,0	2640	3000	2820	11,4	4444,0	12532094,1
3000,1-3360,0	3000	3360	3180	6,7	2611,8	8305611,5
3360,1-3720,0	3360	3720	3540	4,4	1715,2	6071914,2
понад 3720,0	3720	10000	-	8,7	3391,5	17491837,6
Всього						94630408,6

* Джерело: Розподіл домогосподарств за рівнем середньодушових еквівалентних грошових доходів / Витрати і доходи домогосподарств, с. 254.

Кдг (кількість дом.госп.), тис. од.*	38982,5
Загальні доходи дом.госп. за місяць, тис. грн.**	94630408,6
Середні грошові доходи дом.госп.	2427,51
Сума доходів по останній групі=загальні доходи-сума доходів по попередніх групах	17491837,6

* Джерело: Структура грошових доходів і сукупних ресурсів домогосподарств / Витрати і доходи домогосподарств, с. 197.

** Розраховано автором = Кдг*ГД(сер)

Таблиця Ж.2

Результати розрахунків коефіцієнту Джині за загальними доходами населення за 2015 рік

Хі, % частка населення	Уі частка доходів	Хі*Уі	кумулята Уі	Хі*кумуляУі
0,0010	0,0001	0,0000	0,0001	0,0000
0,0090	0,0024	0,0000	0,0025	0,0000
0,0480	0,0202	0,0010	0,0227	0,0011
0,1130	0,0642	0,0073	0,0870	0,0098
0,1820	0,1305	0,0237	0,2174	0,0396
0,1760	0,1523	0,0268	0,3697	0,0651
0,1590	0,1611	0,0256	0,5308	0,0844
0,1140	0,1324	0,0151	0,6632	0,0756
0,0670	0,0878	0,0059	0,7510	0,0503
0,0440	0,0642	0,0028	0,8152	0,0359
0,0870	0,1848	0,0161	1,0000	0,0870
1,0000	1,0000	0,1243	-	0,4488

Джині 2015р. = 0,226782

Додаток 3

Розрахунок коефіцієнта Джині за грошовими доходами населення

Таблиця 3.1

Вихідні дані для розрахунку коефіцієнту Джині за грошовими доходами населення за 2015 рік

Рівень грошових доходів*	Рівень грошових доходів, мін.	Рівень грошових доходів, мах.	Середні доходи по групі, грн	Хі, % частка населення, %*	Чисельність населення по групі (4)*Кдг/100%	Сума доходів по групі = (3)*5
	1	2	3	4	5	6
до 480,0		480	240	0,2	78,0	18711,6
480,1-840,0	480	840	660	2,5	974,6	643211,3
840,1-1200,0	840	1200	1020	7,4	2884,7	2942399,1
1200,1-1560,0	1200	1560	1380	17,5	6821,9	9414273,8
1560,1-1920,0	1560	1920	1740	19,6	7640,6	13294591,8
1920,1-2280,0	1920	2280	2100	16,3	6354,1	13343709,8
2280,1-2640,0	2280	2640	2460	12,4	4833,8	11891221,8
2640,1-3000,0	2640	3000	2820	8,6	3352,5	9454035,9
3000,1-3360,0	3000	3360	3180	5,2	2027,1	6446146,2
3360,1-3720,0	3360	3720	3540	3,5	1364,4	4829931,8
понад 3720,0	3720	10000	-	6,8	2650,8	14111275,2
Всього						86389508,1

* Джерело: Розподіл населення за рівнем середньодушових еквівалентних грошових доходів / Витрати і доходи домогосподарств – с. 270.

Чисельність населення*

38982,5 тис. чол..

Загальні доходи населення за місяць **

86389508,1 тис. грн.

Середні грошові доходи населення*

2216,11 грн.

Сума доходів по останній групі = загальні доходи - сума доходів по попередніх групах

14111275,2 тис. грн.

* Джерело: Розподіл населення за рівнем середньодушових еквівалентних грошових доходів / Витрати і доходи домогосподарств – с. 270.

** Розраховано автором = Кдг*ГД(сер)

Таблиця 3.2

Результати розрахунків коефіцієнту Джині за грошовими доходами населення за 2015 рік

Хі, частка населення	Уі, частка доходів	Хі*Уі	кумулята Уі	Хі*кумулята Уі
0,0020	0,0002	0,0000	0,0002	0,0000
0,0250	0,0074	0,0002	0,0077	0,0002
0,0740	0,0341	0,0025	0,0417	0,0031
0,1750	0,1090	0,0191	0,1507	0,0264
0,1960	0,1539	0,0302	0,3046	0,0597
0,1630	0,1545	0,0252	0,4590	0,0748
0,1240	0,1376	0,0171	0,5967	0,0740
0,0860	0,1094	0,0094	0,7061	0,0607
0,0520	0,0746	0,0039	0,7807	0,0406
0,0350	0,0559	0,0020	0,8367	0,0293
0,0680	0,1633	0,0111	1,0000	0,0680
1,0000	1,0000	0,1205	-	0,4368

Джині 2015р. = 0,246993

Додаток К

Розрахунок коефіцієнта Джині за загальними доходами домогосподарств

Таблиця К.1

Розподіл домогосподарств за загальними доходами у 2015 році

Рівень загальних доходів*	Рівень загальних доходів, мін.	Рівень загальних доходів, мах.	\bar{y}_i , середні доходи по групі, грн	X_i , частка населення, %*	Кількість домогосподарств в групі, тис. од. $Kd\partial_i = \frac{(X_i) \times Kd\partial}{100\%}$	Сума доходів по групі, тис. грн., $D_i = \bar{y}_i \times Kd\partial_i$
до 480,0		480	240	0,0	0,0	0,0
480,1-840,0	480	840	660	0,7	105,5	69640,5
840,1-1200,0	840	1200	1020	3,9	587,9	599631,8
1200,1-1560,0	1200	1560	1380	10,5	1582,7	2184179,1
1560,1-1920,0	1560	1920	1740	17,4	2622,8	4563713,4
1920,1-2280,0	1920	2280	2100	17,8	2683,1	5634549,1
2280,1-2640,0	2280	2640	2460	15,9	2396,7	5895927,0
2640,1-3000,0	2640	3000	2820	11,2	1688,3	4760877,4
3000,1-3360,0	3000	3360	3180	7,3	1100,4	3499208,7
3360,1-3720,0	3360	3720	3540	4,9	738,6	2614684,0
понад 3720,0	3720	-	-	10,4	1567,7	47385683,3
Всього						77208094,3

* Джерело: Розподіл домогосподарств за рівнем середньодушових загальних доходів / Витрати і доходи домогосподарств, – с. 256.

Кількість домогосподарств*, Кдг 15073,7 тис. од.*
 Середній рівень загальних доходів домогосподарств*, ЗДс 5122,04 грн. *
 Загальні доходи дом госп. за місяць, Кдг*ЗДс_{сер} 77208094,3 тис. грн.**
 Сума загальних доходів домогосподарств по останній групі = загальні доходи-сума доходів по попередніх групах 47385683,3 тис. грн.

* Джерело: Структура грошових доходів і сукупних ресурсів домогосподарств / Витрати і доходи домогосподарств – с. 197.

** Розраховано автором = Кдг*Д(сер)

Таблиця К.2

Результати розрахунків коефіцієнту Джині за загальними доходами домогосподарств у 2015 році

X_i , частка домогосподарств	Y_i частка доходів	$X_i * Y_i$	cum Y_i	$X_i * \text{cum}Y_i$	$ X_i - Y_i $
0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0
0,0070	0,0009	0,0000	0,0009	0,0000	0,0061
0,0390	0,0078	0,0003	0,0087	0,0003	0,0312
0,1050	0,0283	0,0030	0,0370	0,0039	0,0767
0,1740	0,0591	0,0103	0,0961	0,0167	0,1149
0,1780	0,0730	0,0130	0,1690	0,0301	0,105
0,1590	0,0764	0,0121	0,2454	0,0390	0,0826
0,1120	0,0617	0,0069	0,3071	0,0344	0,0503
0,0730	0,0453	0,0033	0,3524	0,0257	0,0277
0,0490	0,0339	0,0017	0,3863	0,0189	0,0151
0,1040	0,6137	0,0638	1,0000	0,1040	0,5097
1,0000	1,0000	0,1144	-	0,2731	1,0193

Коефіцієнт Лоренца у 2015 році = 0,50965
 Джині у 2015р. = 0,56821

Додаток Л

Розрахунок коефіцієнта Джині за грошовими доходами домогосподарств

Таблиця Л.1

Вихідні дані для розрахунку коефіцієнту Джині за грошовими доходами домогосподарств за 2015 рік

Рівень грошових доходів*	Рівень грошових доходів, мін.	Рівень грошових доходів, макс.	Y_i , середні доходи по групі, грн	X_i , домогосподарств, %*	Кількість домогосподарств в групі, тис. од. $Kd\partial_i = \frac{(X_i) \times Kd\partial}{100\%}$	Сума доходів по групі, тис. грн., $D_i = (y_i) \times Kd\partial_i$
до 480,0	0	480	240	0,1	15,1	3617,7
480,1-840,0	480	840	660	2,1	316,5	208921,5
840,1-1200,0	840	1200	1020	6,1	919,5	937885,6
1200,1-1560,0	1200	1560	1380	17,7	2668,0	3681902,0
1560,1-1920,0	1560	1920	1740	19,1	2879,1	5009593,5
1920,1-2280,0	1920	2280	2100	16,4	2472,1	5191382,3
2280,1-2640,0	2280	2640	2460	12,4	1869,1	4598081,4
2640,1-3000,0	2640	3000	2820	8,5	1281,3	3613165,9
3000,1-3360,0	3000	3360	3180	5,5	829,1	2636390,1
3360,1-3720,0	3360	3720	3540	3,8	572,8	2027714,1
понад 3720,0	3720	-	-	8,3	1251,1	42575967,1
Всього						70484621,2

* Джерело: Розподіл домогосподарств за рівнем середньодушових еквівалентних грошових доходів / Витрати і доходи домогосподарств, – с. 254.

Кдг (кількість дом.госп.), тис. од.* 15073,7

Загальні доходи дом.госп. за місяць, тис. грн.** 70484621

Середні грошові доходи дом.госп. 4676

Сума доходів по останній групі=
загальні доходи-сума доходів по попередніх групах 42575967,1

* Джерело: Структура грошових доходів і сукупних ресурсів домогосподарств / Витрати і доходи домогосподарств, – с. 197.

** Розраховано автором = Кдг*ГД(сер)

Таблиця Л.2

Результати розрахунків коефіцієнту Джині за грошовими доходами домогосподарств за 2015 рік

X_i , % частка домогосподарств	Y_i частка доходів	$X_i * Y_i$	cum Y_i	$X_i * cum Y_i$	$ X_i - Y_i $
0,0010	0,0001	0,0000	0,0001	0,0000	0,0009
0,0210	0,0030	0,0001	0,0030	0,0001	0,018
0,0610	0,0133	0,0008	0,0163	0,0010	0,0477
0,1770	0,0522	0,0092	0,0686	0,0121	0,1248
0,1910	0,0711	0,0136	0,1396	0,0267	0,1199
0,1640	0,0737	0,0121	0,2133	0,0350	0,0903
0,1240	0,0652	0,0081	0,2785	0,0345	0,0588
0,0850	0,0513	0,0044	0,3298	0,0280	0,0337
0,0550	0,0374	0,0021	0,3672	0,0202	0,0176
0,0380	0,0288	0,0011	0,3960	0,0150	0,0092
0,0830	0,6040	0,0501	1,0000	0,0830	0,521
1,0000	1,0000	0,1015	-	0,2557	1,0419

Коефіцієнт Лоренца 2015 р. = 0,52095
Джині 2015р. = 0,590203

Додаток М

Таблиця М.1

Особливості встановлення мінімальної заробітної плати у різних країнах світу

Критерії визначення мінімальної заробітної плати	виходячи із загальноекономічної ситуації, як відсоток середньої заробітної плати (<i>США, Японія, Нідерланди</i>)
	виходячи з мінімальних споживчих потреб і прожиткового мінімуму (<i>Португалія, Угорщина, Польща, Словаччина, Бразилія, Коста-Рика</i>)
	виходячи з продуктивності праці (<i>Португалія, Південна Корея</i>)
	виходячи з рівня безробіття та платоспроможності роботодавців (<i>Коста-Рика, Маврикій</i>)
Застосування диференціації	за галузями (<i>Японія, Коста-Рика</i>)
	за регіонами (<i>Бразилія, Японія</i>)
	за віком: оплата праці молоді як відсоток оплати дорослих (<i>Австралія – 40-85%; Бельгія – 70-94%; Франція – 80-90%; Нідерланди – 30-85%; США- 83%; Велика Британія – 83%</i>)
	за статтю (<i>Бразилія</i>)
Періодичність перегляду	за рівнем доходів, професією та рівнем кваліфікації (<i>Маврикій</i>)
	держава не несе зобов'язань щодо регулярного перегляду (<i>США</i>)
Специфіка механізму регулювання	обов'язковий щорічний перегляд з урахуванням динаміки споживчих цін (<i>Японія, Франція, Португалія, Угорщина, Польща, Маврикій, Коста-Рика</i>)
	законодавство встановлюється (<i>США, Франція, Нідерланди, Португалія, Іспанія, Люксембург, Бразилія, Коста-Рика</i>)
	затверджується багатосторонніми угодами (<i>Німеччина, Італія, Данія, Польща, Угорщина</i>)
	затверджується спеціальними органами (<i>Велика Британія, Японія, Південна Корея, Маврикій</i>)

Джерело : [115, с. 24]

Додаток Н

ВЫВОД ИТОГОВ					
<i>Регрессионная статистика</i>					
Множественный R	0,983267				
R-квадрат	0,966814				
Нормированный R-квадрат	0,961708				
Стандартная ошибка	83,44029				
Наблюдения	16				
<i>Дисперсионный анализ</i>					
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимость F</i>
Регрессия	2	2636830,339	1318415	189,3654	2,43E-10
Остаток	13	90509,66115	6962,282		
Итого	15	2727340			

	<i>Коэффициенты</i>	<i>Стандартная ошибка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-Значение</i>	<i>Нижние 95%</i>	<i>Верхние 95%</i>	<i>Нижние 95,0%</i>	<i>Верхние 95,0%</i>
Y-пересечение	-2281,73	1597,883357	-1,42797	0,176882	-5733,74	1170,289	-5733,74	1170,289
Переменная X 1	0,000685	4,45993E-05	15,36381	1,03E-09	0,000589	0,000782	0,000589	0,000782
Переменная X 2	35,99514	25,72017386	1,399491	0,185073	-19,5699	91,56019	-19,5699	91,56019

Рис. Л.1. Результаты регрессионного анализа средствами Excel

Додаток II
Таблиця II.1

Особливості оподаткування доходів фізичних осіб у різних країнах

Суб'єкт оподаткування	об'єднаний (подружжя) (Франція, Люксембург, Португалія, Швейцарія)
	окремий (Австралія, Австрія, Бельгія, Велика Британія, Греція, Данія, Туреччина, Угорщина, Ісландія, Чехія, Італія, Канада, Корея, Мексика, Нідерланди, Нова Зеландія, Швеція, Японія, Фінляндія)
	на вибір (Ірландія, Іспанія, Німеччина, Норвегія, Польща, США)
Об'єкт оподаткування	сукупний річний дохід (із заповненням податкової декларації) (переважно у розвинених країнах)
	окремі види доходу (висока ставка податку, декларація не заповнюється) (у країнах, що розвиваються)
Диференціація ставок	нижня межа – 3-10%; верхня межа – 30-40% (Велика Британія, Греція, Корея, Люксембург, Мексика, США, Фінляндія)
	нижня межа – 10-20%; верхня межа – 40-50% (Австралія, Австрія, Бельгія, Іспанія, Італія, Нова Зеландія, Польща, Португалія, Угорщина, Франція, Чехія, Японія, Словенія, Хорватія, Литва, Латвія)
	нижня межа – 20-30%; верхня межа – 50-60% (Данія, Ірландія, Німеччина, Туреччина)
	без диференціації (Швеція – 25%; Ісландія – 29,3-34,4%)
Нульовий рівень податку	не застосовується (Мексика, Нова Зеландія, Польща, Португалія, Італія, Ісландія, Канада, Австрія, Корея, Угорщина)
	застосовується (Бельгія, Велика Британія, Греція, Данія, Ірландія, Іспанія, Люксембург, Нідерланди, Німеччина, Норвегія, США, Туреччина, Австралія, Фінляндія, Франція, Чехія, Швейцарія, Швеція, Японія)
Податкові пільги	залежно від наявності та кількості дітей у сім'ї (Німеччина)
	на утримання дітей під час роботи батьків (Франція, Канада)
	залежно від суб'єкта оподаткування (США, Німеччина, Франція)
	залежно від наявності утриманців (США, Норвегія, Чехія)
	на будівництво житла (Польща)
	на утримання житла (Австрія, Франція)
	благодійні внески (Канада, Франція, США)
	витрати, пов'язані з професійною діяльністю (транспортні, на відрядження, на рекламу) та підвищенням кваліфікації (Франція, США, Німеччина)
	особам, що займаються підприємницькою діяльністю (Угорщина, Хорватія)
	пільга на вартість найму житла (Словенія)
	у зв'язку із одруженням: у формі податкового кредиту (Австрія, Австралія, Канада, Ісландія, Італія, Швеція, Іспанія), у вигляді податкових знижок (Греція, Нідерланди, Японія, Бельгія, Велика Британія)
	податковий кредит – відстрочування сплати податку (Австрія, Ісландія, Італія, Канада, Мексика, Польща, Португалія, Угорщина)
не надають (серед розвинених країн – Данія, Фінляндія, Нова Зеландія, Туреччина)	
пільги при поверненні роботодавцем працівнику витрат, пов'язаних з виробництвом; витрат на освіту, пенсійних страхових внесків, витрат на страхування життя; при сплаті відсотків за іпотекою та особистими позиками, медичних витрат, податкових виплат іншим країнам, податкових виплат із соціального страхування та ін.	

Джерело: [115, с. 26]

Наукове видання

Павліха Наталія Володимирівна
Цимбалюк Ірина Олександрівна
Уніга Олег Вікторович
Коцан Лілія Миколаївна
Савчук Анастасія Юріївна

**ЕКОНОМІКА ДОБРОБУТУ:
РЕГУЛЮВАННЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ
ТА РОЗВИТОК РИНКУ ПРАЦІ**

Монографія

Макетування І. О. Цимбалюк

Формат 60×84 1/16. Обсяг 12,38 ум. друк. арк., 12,11 обл.-вид. арк.
Наклад 300 пр. Зам. 95. Виготовлювач – Вежа-Друк
(м. Луцьк, вул. Шопена, 12, тел. (0332) 29-90-65).
Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України
ДК № 4607 від 30.08.2013 р.